

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମ୍

ଦ୍ଵିତୀୟ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଶ୍ରୀପ୍ରସନ୍ନ ନାବାର୍ଯ୍ୟ ଭାଗବତ-ସମ୍ପାଦିତମ୍ ।

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନାବାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନନାବାର୍ଯ୍ୟ ଭାଗବତ
ଘରାଣୀଟି ଟିକୋବାବୀ ସତ୍ର ।

G

— ୧ —

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ

ଦ୍ଵିତୀୟ ସ୍କନ୍ଦଃ

ଶ୍ରୀପ୍ରସନ୍ନ ନାବାୟନ ଭାଗବତ-ସମ୍ପାଦିତଂ ।

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀଭୁବେନ୍ଦ୍ର ନାବାୟନ ପ୍ରସନ୍ନନାବାୟନ ଭାଗବତ
ଘରାହାଟି ଟଙ୍କୋବାବୀ ସତ୍ର ।

ମୂଲ୍ୟ-୧।୦-ଟଙ୍କା

প্রিন্টার—শ্রীৰাজেন্দ্রলাল চৰকাৰ,
কাত্যায়নী মেচিন প্রেচ
৩৯১, শিবনাথায়ণ দাস লেন,
কলিকাতা।

শ্ৰীকৃষ্ণ জয়তি

পাতনি

মহাভাগৱত শাস্ত্ৰ হিন্দু মাত্ৰেৰে আদৰৰ ধন । এই মহাশাস্ত্ৰৰ
সমাদৰ ভাৱতৰ সকলো ঠাইতে আছে । সেই গতিকৈ
ভাৱতৰ সকলো ভাষাতে ইয়াৰ অনুবাদ হৈছে । মহাপুৰুষ
শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু তেখেতৰ সমসাময়িক সুপ্ৰসিদ্ধ কবি সকলে
ইয়াক পদবন্ধে অসমীয়া ভাষাত ৰচনা কৰাৰ পাচত গতাত এই
মহাভাগৱত শাস্ত্ৰৰ ভাঙনি হোৱা নাই । গতিকে এই নিমিত্তে
মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কৰ দেৱে ৰচনা কৰা দ্বিতীয় স্কন্ধ ভাগৱতৰ ছাঁলে
মূল শ্লোক অসমীয়া গতাত ভাঙনি কৰি মহামুনি ব্যাসদেৱৰ
ৰচিত মূল শ্লোক আৰু মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কৰ দেৱৰ পদ সহ বাইজৰ
আগত দিবলৈ ইচ্ছা কৰি ছপাই উলিয়াইছে । ৩শ্ৰীশঙ্কৰ
দেৱৰ পদে শ্ৰীশঙ্কৰ নামে অৱয়ব তলে তলে ঠাই পাইছে ।
অসমীয়া সমাজৰ এই পুথিৰ পৰা অলপমানো উপকাৰ হোৱা
যেন দেখিলে লাহে লাহে বাকী স্কন্ধ বোৰৰো প্ৰকাশ কাৰ্য্য
হাতত লোৱাৰ আশা থাকিল । দ্বিতীয়স্কন্ধ অন্য স্কন্ধ বোৰতকৈ
কিছু সৰু দেখিছপা খবছাদি কমেও হব বুলি ভাবিয়েই আগতে
ইয়াক হাতত লোৱা হৈছে । এই শাস্ত্ৰকাৰ এজন উদাসীন
উকত ।

উদাবমনা কিছুমান গ্রাহকে মূল্যৰ একঅংশ আগধন হিচাবে দি এই লিখকক উৎসাহ দিয়াৰ কাৰণেহে এই পুথি বাইজৰ আগত ওলাইছে। নহলে কিজানি ই হাতে লিখা অবস্থাতে পৰি থাকিল হেতেন। তেখেত সকলৰ ঋণ লিখকে সুজিব পাৰিব বুলি নাভাবে। লিখকৰ এই প্ৰথম উত্তম; গতিকে বঢ়া ভুটা দোষ বাইজক নিজগুণে ক্ষমা কৰিবলৈ কৰ জোৰে কাকুতি কৰাৰ বাহিৰে লিখকৰ আন উপাই একো নাই। ৩৮বপেটা খানৰ বঢ়া অধিকাৰ শ্ৰীযুক্ত চতুৰ্ভূজ দেৱ মিশ্ৰ গুৰুদেৱ এইপুথি আৰম্ভ কৰাৰ পৰাই উৎসাহদাতৃকাৰ কাৰণেহে লিখকৰ ধৈৰ্য্যচূৰ্ণ হোৱা নাছিল। বৰপেটাৰ সুপ্ৰসিদ্ধ উকীল সেৱক প্ৰেছৰ অধ্যক্ষ শ্ৰীযুত সোনাপতি শৰ্ম্মা বি, এল আৰু গুৱাহাটী এলেজিয়েত হাইস্কুলৰ শিক্ষক শ্ৰীযুত জলন্তি ৰাম লহকৰ ডাঙৰীয়ায় হাতে লিখা অবস্থাত পুথিখনি আত্মোপাস্ত পঢ়ি সংশোধন কৰি দিয়া বাবে তেখেত সকলৰ ওচৰত এই লিখক চিৰ কৃতজ্ঞ।

সাবশেষত লিখকে কামনা কৰে যেন বাইজেহাতে হাতে একোখনি পুথি লৈ বাকী স্কন্ধবোৰো বিশেষতঃ সোনকালে প্ৰথম স্কন্ধতো প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুবিধা দিয়ে। ইতি

শঙ্কৰাব্দ ৪৮৮ শক, ১৮৫৯

বিণীত—

শ্ৰীপ্ৰসন্ন নাৰায়ণ ভাগৱতী

টকৌ বাৰীসত্ৰ।

*Library books will give you joy for long
if handled carefully with clean hands*

ওঁ তৎসং ॥

ত্রীকুক্ষো জয়তি ।

শ্রীমদ্ভাগবতম্

দ্বিতীয়ঃ স্কন্ধঃ ॥

প্রথমোঃধ্যায়ঃ ।

ওঁ নমো ভগবতে বাসুদেবায় ।

শ্রীশুক উবাচ ।—

ববীয়ানেষ তে প্রশ্নঃ কৃতোলোকহিতং নৃপ ।

আত্মবিন্‌সম্মতঃ পুংসাং শ্রোতব্যাদিষু যঃ পৰঃ ॥১॥

অন্বয়ঃ ।

হে নৃপ ! পুংসাং শ্রোতব্যাদিষু যঃ পৰঃ (শ্রেষ্ঠঃ) আত্মবিন্‌
সম্মতঃ এষঃ ববীয়ান্ প্রশ্নঃ তে (হয়্য) কৃতঃ [যতঃ]
লোকহিতং ॥১॥

শ্রীশাক্ষরি ।

“নম্র নবপতি মতি উত্তম তোমাৰ ।

পুছিলাহা ঘিটো কথা সংসাৰত সাৰ ॥

মে'ক্ষৰ সাধক ইটো জগতৰ হিত
কামিলা মুকুতি যিটো তাহাৰো বাঞ্ছিত ॥১১॥

অনুবাদ ।

শ্রীশুকদেৱে বলে—হে মহাবাজ ! আপুনি ত্ৰিযমাণ
পুৰুষ সকলৰ শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন আদি বিষয়ে যিটো প্ৰশ্ন কৰিছে
ঐ অতি উত্তম প্ৰশ্ন, কাৰণ কৃষ্ণকথা শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন কৰিলে
লোকৰ মঙ্গল হয় । ই জীৱনমুক্ত জ্ঞানী লোকৰো সম্মত ॥১১॥

ভক্তিবসায়ুত ॥

নমো নমো নাৰায়ণ, প্ৰসন্ন ভযোক হৰি
কৰিয়োক মাযাক নিৰ্জান ।

আপোনাৰ মহিমা, আপুনি বেকত কৰি,
জীৱক কৰিয়ো পৰিত্ৰাণ ।

তুমি হাঁ কৃপাময়, বাহিৰত গুৰুৰূপে,
অনুগ্ৰহ কাৰ আছা মোক

কামী গুৰুৰূপে, তাৰে সত্য বৰা মোৰ
তযু নামে সদা বতি হোক ॥

ভাৱ্য ন্যৰ প্ৰিয়তম ভক্ত মহাবাজ পৰীক্ষিতে অনশন ব্ৰত
তপস্বন বাৰ পাপাতাবলৈ গৈ ব্ৰহ্মাসনত বহি ভাবিছে—
ঋষিপুত্ৰৰ “শাওয়ে” মোৰ “বদ” । কিন্তু, কোনে মোক
হৰিকথা শুনাব ? এড় শ্ৰীকৃষ্ণৰ বিনা কৃপায় মাধুসঙ্গ আক
হৰিকথা লাভ নহয়” । মনে মনে পৰম আৰাধ্য শ্ৰীকৃষ্ণক

শ্রবণ কৰি সাধুসঙ্গক অপেক্ষা কৰিছে। এই মুসকল সৰ্ব্বাত্মা
 শ্রীকৃষ্ণে অনতিবিলম্বে পূৰ্ণ কৰিলে। নানা দেশ-দেশান্তৰৰ
 ব্রহ্মৰ্ষি দেৱৰ্ষি প্ৰভৃতি অসংখ্য লোক সমীপত স্থইছাই উপস্থিত
 হনহি। তেওঁলোকৰ আগমনত পৰীক্ষিতে শ্রীকৃষ্ণৰ ককণা
 সাগৰত বুৰ দিলে, আৰু ভাবিলে—“মোঁলৈ প্ৰভু শ্রীকৃষ্ণৰ কি
 ককণা? মাতৃৰ গৰ্ভত ব্ৰহ্মাস্ত্ৰৰ পৰা বক্ষা কৰিছিল? এতিয়া
 সংসাৰ-কুপত পৰি থকা দেখি ব্ৰহ্ম-শাপ ছলে মোক অনুগ্ৰহ
 কৰিলে! অকল বৈবাগ্য যে জন্মায় দিলে এনে নহয়? মহন্তৰ
 সঙ্গও দিলে ” আসনৰ পৰা উঠি মুনিসকলৰ চৰণৰ বেণু
 মন্তকত অভিষেক কৰিলে গৈ আৰু পাণ্ড, অৰ্ঘ্য, জুতি, নতি
 আদিৰে সম্ভোষিত কৰি মহাবাজ পৰীক্ষিতে সেই ঋষি সমূহত
 প্ৰাৰ্থনা কৰিলে।—“হে জগত পবিত্ৰকাৰী মুনিসকল!
 আপোনা লোকে মোক আশীৰ্বাদ দিয়ক? মোৰ যেন জন্ম-
 জন্মান্তৰে ভগৱত্যানন্তে বতিঃ—অনন্তমহিলাশালী শ্ৰীভগবানত
 বতি থাকে, প্ৰসঙ্গত—শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন ভক্তিত বতি থাকে?
 তদাশ্ৰয়েষু—একান্ত ভক্ত সকলত বতি থাকে।” এই কাৰণিক
 বাক্য শুনি চাৰিও ফালৰ পৰা মুনিসকলে অনেক শাঙ-ভাণ্ড
 বজায় “স্বস্তি” “স্বস্তি” বুলি বাজাৰ মন্তকত পুষ্প ৰাষ্ট্ৰি কৰিলে।
 মুনিসকলৰ ককণা দেখি পৰীক্ষিতে কৃষ্ণকথা শ্ৰৱণ কৰিবৰ মনে
 আৰু জগতত কৃষ্ণকথাৰ বীজ বোপণ কৰি থৈ যাবৰ মনে মুনি
 সকলত প্ৰশ্ন কৰিলে।—“হে মুনিসকল! সকল অৱস্থাতেই
 বিশেষতঃ মুমূৰ্শু অৱস্থাত মানুহসকলৰ প্ৰতি কি কৰ্ম্ম অতি

উত্তম? এই প্রশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ গৈ মুনিসকলৰ ভিতৰত অনেক বাদ-বিতণ্ডা লাগিল।—কোনোৱে কয় “যাগ”,—কোনোৱে কয় “যজ্ঞ”, কোনোৱে কয় “তপস্তা” ইহে অবিশুদ্ধ কৰ্ম্ম,—কোনোৱে কয় নহয় নহয় “যোগ” ভিন্ন আনে গতি দিব নোৱাৰে,—কোনোৱে কয় তোমালোকৰ সিবিলাক থৈ দিয়া দানেই উত্তম কৰ্ম্ম, দানেই উত্তম ধৰ্ম্ম, দানেই পৰম গতি-মুক্তি-ভক্তি।” ইত্যাদি হুলস্থূল কৰি আছে। ঠিক সেই সময়ত বাসনন্দন মহাবোগী শ্রীশুকদেৱ যদুজ্জাই (দৈবাৎ) মহাবাজৰ আগত উপস্থিত হলহি। বজাই তেওঁক অভ্যর্থনা কৰিলে আৰু সুধিলে।—অতঃ পৃচ্ছামি সংসিদ্ধিং যোগিনাং পৰমং শুকম্। পুরুষস্তেঃ যৎকাৰ্য্যং ত্ৰিয়নাংস্ত্ৰ সৰ্ব্বথা ॥—হে মহামুনি। ত্ৰিয়মাণ পুরুষ সকলৰ পক্ষে সৰ্ব্বকালে কৰিব লগীয়া উত্তম কৰ্ম্ম কি? আপুনি এই বিষয়ে সিদ্ধান্ত দিয়ক।” যচ্ছ্ৰুতবাসনথো জাপ্যং যৎকৰ্ত্তব্যং নৃভিঃ প্ৰভো। স্মৰ্ত্তব্যং ভজনীয়ং বা ক্ৰহি যদ্বা বিপৰ্য্যায়ম্।—হে প্ৰভো! কি কৰ্ম্ম সত্ততে বজ্জনীয়? মানুহে যাৰ কথা শ্ৰৱণ, কীৰ্ত্তন, স্মৰণ আৰু নাম-ৱৎ-ৰূপ-লীলা অৰ্চন, বন্দন, ধ্যান, ধাৰণা কৰিব লাগে। সেই আমাৰ কুলদেৱতা প্ৰভু শ্ৰীকৃষ্ণৰ লীলা-বহস্ত্ৰ কীৰ্ত্তন কৰক।” অথাৎ পৰীক্ষিতে তিনিটি প্রশ্ন কৰিছে।—যি কৰ্ম্মৰ দ্বাৰা মানুহৰ উপকাৰ হয়,—যি কৰ্ম্মৰ দ্বাৰা অপকাৰ হয়; আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ অমানুষিক লীলা বহস্ত্ৰ ॥ তেওঁৰ উদ্দেশ্য অতি মহৎ। এই মহৎ উদ্দেশ্য ৰক্ষি মুনি সকলে তৰ্কবই নোৱাৰিলে;

শ্রোতব্যাদানি বাজেদ্ নৃণাং সন্তি সহস্রসং
 অপশ্রুতামাত্তত্ত্বং গৃহেমু গৃহমেধিনাম্ ॥২॥
 নিজয়া ত্রিযতে নক্তং ব্যাবাধেন চ বা বয়ঃ ।
 দিবা চার্ঘ্যহয়া রাজন্ কট্টম্ভবণেন বা ॥৩॥
 দেহাণত, কন্যাদিদানসৈন্যোক্ষনং জপি
 তেষাং ঐমন্তো নিধনং পশুর্ভাপ ন পশ্চতি ॥৪॥

প্রায়, ।

আত্মকৃত্ব (ভগবদ্ভক্ত) গদ্যশ্রুতিঃ গ্রহমৈধিনাং (গ্রহগত পক্ষ-
স্থনা পৰাগাণাং) নৃণাং যস্যেব (দুঃসন্তপ্তেনু) শ্রেষ্ঠবাদীনি
সংপ্রদায়। ২। ১৩। । নত্বে বয়ং নান্দ। ১। বা। যায়েন
(মগুনেন) দিব্য অর্থ ইয়া (চেষ্টয়া) বা কৃৎসন্ভাবে। চ
' বৈষ্ণব্যা' পঞ্চমোদ। । পঞ্চসূত্রযা । হি-ট- ৭৭। আত্মমৈধিনু
(স্বদেশে প্রাপ্তে ব্যাক্তে মহাযোগ্যমিত্যাদি) । ৮৯৭
(৮৫৬) । ৬৪।

শুক্রেণেয়া গান্ধী ১৮।৩।৫ ডাঃ।। এং টো গান্ধীরন
মৌনী মন্ডোগাঁ শুক্রেণে: পবন আন্দমনে চিওঁবিহ্ন বেলো—
নহা।। বন্তু বেলো।। তার্থ হনো।। আপোনার প্রাপ্ত
আজি জগৎ পবিত্র! এই কৃষ্ণ কথা মোক্ষ রসত করিও
অধিক ৭ জীবন-মুক্ত সকলে ইয়াক পান করি থাকে?
আপুনি বন্তু যিহেতু নৃষকথা বসব বসিক।১॥

শ্রীমদ্ভাগবতম্

ত্ৰীশাঙ্কৰি

নাহি জ্ঞান যাৰ জাতি মাত্ৰ কৰ্ম্য কৰে,
নিতে বলি বৈশ্বপাক্ষ যজ্ঞক আচৰে ।
তাহাৰ শ্ৰোতব্য কথা আছে অসংখ্যাত,
তৰি বিমুখৰ হোৱে ব্যৰ্থে আয়ুপাত ॥
দিন ভৈলে ধন কুটুম্বৰ চিন্তা কৰে,
নিদ্ৰা স্ত্ৰী আলাপে ৰাত্ৰিৰ আয়ু হৰে ॥
মিছাণবয়ত মাত্ৰ কৰে অভিযাষ ।
সিহেতু নেদেখে নৰে আপুনাৰ নাশ ॥২৩।৪

অনুবাদ ।

হে মহাৰাজ ! জ্ঞানহীন গৃহী মনুষ্য সকলৰ প্ৰতি শুনিব,
জানিব লগা কথা সহস্ৰ-সহস্ৰ আছে, আৰু কৰিব লগা
কৰ্ম্মও সহস্ৰ সহস্ৰ আছে । সিহঁতে পুত্ৰ, ভাৰ্য্যা, ধন, জ্ঞন, দেহ
আৰু গৃহাদিৰ সুখিৰ অৰ্থে বৈশ্ব-বলি আদি পক্ষ যজ্ঞ আচৰণ
কৰে ; অৰ্থাৎ হাঁহ, ছাগ প্ৰভৃতি বলিদি ইন্দ্ৰ, ভৈৰব, কালী,
দুৰ্গা আদিক পূজে । আৰু ভোগৰ অৰ্থে পক্ষ সূনা-পাপ আচৰণ
কৰে অৰ্থাৎ ব্লগ মংস্ত্ৰ প্ৰভৃতি মাৰি ফুৰে । কেতিয়াও আত্ম-
তত্ত্ব আলোচনা নকৰে । এতেকে সিহঁতৰ দিনৰ আয়ু ধনৰ
অৰ্থে আৰু বন্ধু বান্ধব আদিৰ খোৱা-লোৱাৰ অৰ্থে যত্ন কৰোতে
বিফলে যায় ; ৰাত্ৰিৰ আয়ু নিদ্ৰাত বা ৰতি আলাপত বিফলে
যায় ॥২৩॥ সিহঁত অনিত্য বিষয় ভোগত অতি আসক্ত এতেকে

তস্মাদ্ভাবত সৰ্ব্বাত্মা ভগবানীশ্বৰো হৰিঃ
শ্রোতব্যঃ কীর্তিতব্যশ্চ স্মৰ্তব্যশ্চৈচ্ছতাভয়ম্ ॥
এতাবান্ সাংখ্যযোগাভ্যাং স্বধৰ্ম্মপৰিনিষ্ঠয়া
জন্মলাভঃ পৰঃ পুংসামন্তে নাৰায়ণস্মৃতিঃ ॥৬।

অন্বয়ঃ ।

হে ভাবত (ভা-জ্ঞানঃ তস্মা বতঃ ভাবতঃ) তস্মাৎ
(পূৰ্ব্বোক্তকাৰণাৎ) অভয়ং ইচ্ছতা (সংসারভয়নিবারণং
ইচ্ছতা) ॥৫॥ সাংখ্য যোগাভ্যাং (জ্ঞানযোগে কৰ্ম্মযোগাভ্যাং)
॥৬।

সবকু বান্ধৱে কালৰ লগত যুদ্ধ দিও দিময় ভোগ পূৰ্ণ কৰিবলৈ
অসমৰ্থ ; কিন্তু যত্ন কৰিবলৈ এৰি নিদিয়ৈ ; বাবন্দাৰ যত্ন
কৰি থাকে । কিমান লোক মৰা দেখিছে তাৰ সীমা সংখ্যা
নাই ; তথাপি নিজৰ মৃত্যু নেদেখে ॥৪॥

ভক্তি বসায়ুত—পৰাক্ৰমে ময়নাগ লোকৰ প্ৰতি কি অকৰ্ম্ম
এই প্ৰশ্নও কৰিছিল যথা—ক্ৰুহি যদ্বা বিপৰ্যয়ম্ অথাৎ কৰিব
নলগা কৰ্ম্ম কি ? ইয়াৰ সিদ্ধান্ত এই তিনিটি শ্লোকৰ দ্বাৰা
শুকদেবে বৰ্ণনা কৰিছে । ইয়াৰ তাৎপৰ্য্য এই—“বিষয়ত অতি
আসক্তি ভৈল যাৰ । কৃষ্ণক পাইবাৰ আশা নিবৰ্ত্তিল তাৰ”
এতেকে বিষয়ত আসক্ত হব নালাগে ॥২।৩।৪।

শ্রীশাক্ষৰি।

হেন জানি যাৰ ইচ্ছা মোক্ষক সৰ্বথা,
 পৰীক্ষিত তেবে শুনিয়েক ক্লেশ কথা
 দিব চিত্ত ক্লেশগুণ নাম কীৰ্ত্তনত,
 ক্লেশৰেমে পাদ পদ্ম স্মৰিব মনত ॥৫॥

অনুবাদ

এতেকে মহাৰাজ ! কালৰ হাত এৰাই মোক্ষ পদ লাভৰ
 অৰ্থে পুৰুষে ভগবান শ্রীহৰিৰ কথা শ্রবণ কৰক ; কীৰ্ত্তন
 কৰক ; স্মৰণ কৰক ; ভগবান হৰি সমস্তৰে অন্তৰ্ভাসী,
 পৰমাত্মা আৰু ঈশ্বৰ ॥৫॥ সত্য, শৌচ, দয়া, তপস্বী, তিতিক্ষা,
 সং হিংসা বিচাৰ, শম, দম, অহিংসা, ব্রহ্মচৰ্য্য, দান, বেদপাঠ,
 সৰস্বতা, সন্তোষ, সাধুসেৱা, প্ৰাৰ্থিতাপথ বৰ্জন, সাংসাৰিক কণ্ঠত
 নিষ্কলতা জ্ঞান, প্ৰাণীবিলাকক যথাযোগ্য অন্নাদি বস্তু বিবৰ্ত্তন,
 মানুহত দেৱতা জ্ঞান আৰু আল্পজ্ঞান, ভগবানৰ নবিধ ভক্তি
 এই ত্ৰিশটি মানুহ মাত্ৰেই পৰম ধৰ্ম্ম । এই ধৰ্ম্মত দৃঢ়
 ভক্তিয়ে আৰু যম নিয়ম প্ৰভৃতি অষ্টাঙ্গ ধৰ্ম্ম যোগৰ দ্বাৰা
 চিত্ত নিৰ্ম্মল বাধি, যিসকলে জ্ঞান যোগৰ দ্বাৰা অনাত্মক
 পৰিত্যাগ কৰি পৰমাত্মা শ্রীনাৰায়ণক স্মৰণ কৰি থাকে সেই
 জীৱন মুক্ত মহাত্মা সকলৰ জন্ম সাৰ্থক—অন্তিম কালত চিন্তামণি
 শ্রীনাৰায়ণৰ শ্রীচৰণ স্মৰণ পৰম লাভ ॥৬॥

প্রায়েণ যুনয়ো বাজন্ নিবৃত্তা বিধিষেধতঃ
 নৈশ্চ গ্যাহা বমন্তে অ গুণানু কথনে হৰেঃ ॥৭॥
 ইদং ভাগবতং নাম পুৰাণং ব্রহ্মসংগিতম্
 অধীতবান্ দ্বাপৰাদৌ পিতুদ্বৈপায়নাদহম্ ॥৮॥
 বিধিষেধতঃ (কৰ্ম্ম অকৰ্ম্মতঃ) নিবৃত্তাঃ ॥৭॥
 ব্রহ্মসংগিতং (সৰ্ববেদভুলং) দ্বৈপায়নাং (ব্যাসাং) ॥৮॥

শ্রীশাক্তিবি।

যিটো ব্রহ্মময় দেখে জগত নিখিল,
 যত পাপ পুণ্য সমস্তে নিবহিল
 হবিষ কণা ত তাৰ বতি অবিভ্রাম,
 সদায় মুখতনেৰে বাগকৃষ্ণ নাম ॥৭॥

ভক্তি বসায়িত

“পুৰষস্যোহ যং কাৰ্য্যং—অৰ্থাৎ মানুহৰ কৰ্ত্তব্য কি? এই
 প্রশ্নৰ উত্তৰত শ্রীশুকদেৱে বুজাইছে যে শ্রীকৃষ্ণৰ চৰণত ভক্তি
 কৰায় উত্তম কৰ্ম্ম। জ্ঞানযোগ, কৰ্ম্মযোগ আৰু ভক্তিযোগৰ
 দ্বাৰা ভগবানৰ শ্রীচৰণ স্মৰণ কৰি থকা মানুহৰ জীৱন সাৰ্থক
 পৰকালত শ্রীচৰণ প্ৰাপ্তি পৰম লাভ ॥ “বদগহা ন নিবৰ্ত্তন্তে
 তদ্ধামং পৰমং মম” গীতা ১৫৬॥

অনুবাদ

এই যে বিধি আৰু নিষেধ, অৰ্থাৎ বেদপাঠ আদি কৰিব

পৰিনিষ্ঠিতোহপি নৈশ্চ'ণ্য উত্তমঃশ্লোকলীলয়া
 গৃহীতচেতা বাজৰ্ষ আখ্যানং বদধীতবান্ ॥৯॥
 তদহং তেহ'ভিধাস্যামি মহাপৌৰুষিকোভবান্
 বস্তুশ্ৰদ্ধতামাশুস্থানু কুন্দে মতিঃ সতী ॥১০॥

অন্বয়ঃ

নৈশ্চ'ণ্যে (নিৰঞ্জে ব্রহ্মণি) পৰিনিষ্ঠিতঃ (লীনপ্রাপ্তঃ)
 উত্তমঃ শ্লোকলীলয়া (শ্রীকৃষ্ণচৰিতামৃতেন) গৃহীতচেতাঃ
 (আকৃষ্টচিত্তঃ সন । ব্রহ্ম অনুভবাদপি লীলামাধুর্য্যাধিক্যে অহ-
 মেব প্রমাণমিতি ভাবঃ) ॥৯॥ ভবান্ মহাপৌৰুষিকঃ (বিষ্ণুনানু-
 গৃহীতঃ) শ্ৰদ্ধতাং (শ্ৰদ্ধাবতাং জনানাং) ॥ ১০ ॥

শ্রীশাক্ষবি ।

কলির সঙ্কাত মই পঢ়িলো পিতৃত । তুমি মহা বৈষ্ণৱত
 কৰিবো বিদিত ॥৯।১০।

লগা পুণ্য কৰ্ম্ম আৰু বিষয় ভোগ আদি ত্যাগ কৰিব লগা
 অকৰ্ম্ম এই উভয়ত বৈবাগ্য পৰম ব্রহ্মত লীনপ্রাপ্ত মুনি সকলে
 হৰিগুণানু কীৰ্ত্তন আৰু শ্রৱণ কৰি পৰম সন্তোষিত হৈ থাকে
 ॥৭॥ মহাবাজ ! এই সিদ্ধান্ত মই কল্পনা কৰি কোৱা নহয় ।
 পূৰ্বে শ্রীনাৰায়ণে ব্রহ্মাক শিকাইছিল, ব্রহ্মাই নাৰদক, নাৰদে
 মোৰ পিতা ব্যাসদেৱক শিকাইছিল । সৌভাগ্যৰ বলত অষ্ট-
 বিংশতি মহাযুগৰ অন্তৰ্গত দ্বাপৰ যুগৰ শেষত পিতা
 ব্যাসদেৱৰ ওচৰত মই অধ্যয়ন কৰিছিলোঁ । শ্রীভগবানৰ

কথাবেই পূর্ণ; এতেকে এই ভক্তি তত্ত্বৰ নাম “মহাভাগৱত পুৰাণ” । ই সমস্ত বেদৰ বহু ॥৮॥

ভক্তিবসান্বিত ।

“যোগিনাং সংসিদ্ধিং” যোগী সকলৰ পৰম সিদ্ধি কি ? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ “হৰেঃ গুণানুকথনে বসন্তে স্ম” । ব্ৰহ্ম সাধু-
যাত কৰিও লালা মাধুৰ্য্য অধিক এতেকে হৰি কথামৃতৰস লাভে
পৰম সিদ্ধি । (শুকদেৱৰ মাতৃৰ বিষয়ে যোগোপনিষদত অলপ
আভাস পোৱা যায় ; কিন্তু নাম কি তাৰ একো উল্লেখ নাই ।
শুকে মাতৃৰ গৰ্ভত বান্ধবহৰ পূৰ্বজিত যোগবলত বাস কৰি
আছিল । সেই গৰ্ভত থকা অৱস্থাত ব্যাসদেবে তেওঁক
ভাগৱত শিকাইছিল । এই ভক্তি শাস্ত্ৰৰ দ্বাৰা তেও দীব্য
জ্ঞান লভি দুৰ্য্যোৰ সংসাৰক মাতৃ গৰ্ভ যাতনাত কৰিও অধিক
বুলি মাতৃৰ গৰ্ভতে আছিল । ব্যাসে ভগবানক আৰাধনা
কৰি ভগৱৎ মোহিনী নাৱাক দূৰ কৰি দিয়ে সেই সময়ত জন্মি
“পুত্ৰ” “পুত্ৰ” বুলি চিঞৰি চিঞৰি ফুৰা ব্যাসদেৱকো উত্তৰ
নিদি পৰমহংস আশ্ৰমত স্থিতি হয় ইত্যাদি) ॥৮॥

অনুবাদ ।

হে বাজৰ্ষি ! মই নিৰ্বাকৰ ব্ৰহ্মত লীনপ্ৰাপ্ত ; তথাপি
পৰম আনন্দ মনে এই মহাভাগৱত পঢ়িছিলোঁ । কৃষ্ণলীলাৰস
ব্ৰহ্ম নিৰ্ৰূপণত কৰিও অধিক ; এতেকে এইবসে মোৰ চিত্ত অতি
উত্ৰাস্ত কৰিছে ? ॥৯॥ আপুনি শ্ৰীকৃষ্ণৰ একান্ত ভক্ত,

এতন্নির্বিদ্য মানানামচ্ছতামকুতোভয়ম্ ।
 যোগিনাং নৃপ নির্ণাতং হৰেণ্ডাণানুকীৰ্ত্তনম্ ॥১১॥
 কিং প্রমত্তস্ত বহুভিঃ পৰোক্ষৈ হায়নৈবহ ।
 বৰং মুহূৰ্ত্তং বিদিতং ঘটতে শ্রেয়সে যতঃ ॥১২॥
 খট্টাঙ্গো নাম বাজৰ্ণি জ্ঞানেশ্বরভামিহায়ুষঃ ।
 মুহূৰ্ত্তাং সৰ্ব্বমুৎসৃজ্য গতবানভয়ং হৰিম্ ॥১৩॥

অহয়ঃ

নির্বিদ্যমানানাং (মুমুক্শুগাং) ॥১১॥ ইহ (জগতি)
 পৰোক্ষৈঃ (অলক্ষিতৈঃ) হায়নৈঃ (বর্ষৈঃ) ঘটতে (যত্নঃ,
 কথোতি) ॥১২॥ উৎসৃজ্য (পরিত্যজ্য) ॥১৩

শ্রীশাকৰি ।

প্রশ্নব উত্তর দিঞা হুয়ো সাবধান . কৃষ্ণব নামেসে বাজা
 পবন কন্যাং ॥ নামেসবে সাধে যাৰ যেন অভি পায় । যিবা মোক্ষ
 চাৰে বৈকুণ্ঠত দ্বেন্ত বাস ॥ জ্ঞানীবা নামেসে জামিযাহা মোক্ষ
 ফল । নাহিকে নামত পবে পবন মঙ্গল ॥ চাৰিয়ো বেদব সাৰ
 এহিসে নিশ্চয়, জানি পরীক্ষিত ভুনি তেজিয়ো সংশয় ॥
 অল্পকালে সাধে সিদ্ধি কৃষ্ণব ভকতি । দুইদণ্ডে পাইলা গতি
 খট্টাঙ্গ নৃপতি ॥১১॥১২॥১৩॥

এতেকে আপোনাৰ আগত সেই মহাভাগৱত কাণ্ডন কৰিম ;
 কাৰণ ইয়াক শ্রদ্ধাসহকাৰে শ্রৱণ কৰোঁতা লোক সকলৰ অনতি

বিলম্বে চিত্ত নিৰ্মল হয় আৰু শ্ৰীমুকুন্দৰ পাদ-পদ্মত অচলা
ভক্তি হয় ॥১০॥

ভক্তিবসায়িত ।

শ্ৰীশুকদেৱে কলে :—মহাৰাজ ! হৰিগুণানু কীৰ্ত্তন যে
ব্ৰহ্ম অনুভৱত কৰি অধিক ; এই বিষয়ে মইয়ে প্ৰমাণ । মই
ব্ৰহ্ম জ্ঞান সমুদ্ৰত মগ্ন ; তথাপি আপোনাৰ প্ৰশ্নে মোক অতি
উদ্ভাৱল কৰিছে । মই জন্মিবৰ পৰা মোনৌ আছিলোঁ, মোৰ
পিতাই “পুত্ৰ” “পুত্ৰ” বুলি পাছে-পাছে কান্দি ফুৰিছিল
তথাপি মই মাত নিদিিলোঁ ; কিন্তু আজি আপোনাৰ আগত
ক্লঞ্চ কথা কবলৈ মোৰ মন অতি উদ্ভাৱল ! আপুনি ক্লঞ্চ
কথা শুনিবৰ পাত্ৰ ; এতেকে আপোনাক ক্লঞ্চকথা শুনাম ।
(দান্তিক শঠত নকহিবা ইটো তত্ত্ব ; সদা উপদেশ দিবা বৈষ্ণৱ
জনত) ॥ কীৰ্ত্তন ॥৯।১০।

অনুবাদ

বেদে নিৰ্ণয় কৰিছে যে, হৰিগুণানুকীৰ্ত্তন মুক্তি অভিলাষী
সাধকৰ মুক্তি, স্বৰ্গাদি ভোগাভিলাষীৰ ভোগ, আনন্দপ্ৰাপ্তি
যোগী সকলৰ আনন্দ আৰু শান্তিকামী ভক্ত সকলৰ শান্তি ॥১১॥
আয়ু বিফলে নাশ হব ধৰিছে, যিলোকে ইয়াক নুবুজি সেই
প্ৰমত্ত লোক সকলৰ অনেক বছৰ হলেও একো উপকাৰ নহয়
কিন্তু “জন্ম বিফলে গ’ল” ইয়াক জানিব পাৰিলে জীৱনৰ শেষ

তবাপ্যোতৰ্হি কৌৰব্য সপ্তাহং জীৱিতাবধিঃ ।

উপকল্পয় তৎ সৰ্ব্বং তাবদ্যৎ সাম্পৰ্যায়িকম্ ॥১৪

অন্তকালেতু পুৰুষ আগতে গত সাধবসঃ ।

ছিন্দাদমঙ্গলশ্ৰেণ স্পৃহাং দেহেহনু যে চ তম্ ॥১৫॥

অনুয়ঃ ॥

হে কৌৰব্য ! কুৰবংশোদ্ভবঃ পৰীক্ষিতঃ) এতৰ্হি (ইদানীং) সাম্পৰ্যায়িকং (পাৰলৌকীক সাধনং) উপকল্পয় (সম্পাদয়) ১৪ । গত সাধবসঃ (মৃত্যুভয়শৃঙ্খলঃ সন্) ॥ ১৫ ॥

শ্রীশাক্ষৰি ॥

মুহূৰ্ত্তে খট্টাঙ্গে পাইলা পৰম গতিক । জীৱা সাত দিন
আত ভয়কৰাকিক ॥ ১৪ ॥ এহি বুলি কহিলা ধাৰণ যোগ
মুনি । যাহাক কহিলা হৰি ব্রহ্মাত আপুনি ॥ ১৫ । ৩৯ ।

এক মুহূৰ্ত্ত কালেই মঙ্গলদায়ক ? কাৰণ মুহূৰ্ত্তকালৰা ভতৰতেই
পৰম বল্যাণব কাৰণে যত্ন কৰিব পাৰে ॥১২॥

এই বিষয়ে এটি ইতিহাস আছে ;—খট্টাঙ্গ মহাৰাজাই
দেৱতাৰ পক্ষপাতি হৈ, দানবৰ লগত যুদ্ধ কৰি থাকোঁতে
পৰমায়ু বিফলে গল ; কবই নোৱাৰিলে ! শেষত দেৱতা সকলৰ
ৰূপাত বুজিব পাৰিলে যে তেওঁ আৰু এক মুহূৰ্ত্ত মাত্ৰ জীয়াই
থাকিব । তেতিয়া তেওঁ সকলো বিষয় বাসনা পৰিত্যাগ কৰি,
অভয় দাতা শ্রীহৰিৰ চৰণত শৰণ ললে আৰু সেই মুহূৰ্ত্ত কালৰ
ভিতৰতে শ্রীহৰিৰ পৰম পদ লাভ কৰিলে ॥ ১৩ ॥

অনুবাদ ।

হে কোবব কুলব শিবোমনি ! আপোনাৰ এতিয়াও সাত দিন পৰমায়ু আছে । এনে স্থলত ভয় কি ? আজিৰ পৰাই মৃত্যু সময়ৰ উপযোগী কৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান কৰক ; অৰ্থাৎ যি নিয়মে প্ৰাণ ত্যাগ কৰিলে পৰম পদ লাভ হয়, তাক শিকি লওঁক । মুমূৰ্ষু অবস্থাত মৃত্যু ভয় ছৰ কৰি পুৰুষে অনাসক্তি মহা অস্ত্ৰৰ দ্বাৰা দেহ আৰু দৈহিক বিয়য়ৰ স্নেহ মগতা ছেদন কৰিব লাগে ।

ভক্তি বসায়ুত ।

এতন্নিৰ্কিঞ্চমানানাং এই শ্লোকৰ দ্বাৰা জ্ঞানী কৰ্ম্মী আদিবো যে হৰি নামেৰে সৰ্ব্ব কামনা সিদ্ধি হয়, এইটো বুজাইছে । খট্টাঙ্গ চৰিত্ৰৰ দ্বাৰা বাজাক উৎসাহ দি মৃত্যু সময়ত যিকপে দেহ ত্যাগ কৰিলে পৰম পদ লাভ হয়, তাক কবলৈ আৰম্ভ কৰিছে । অৰ্থাৎ “মুয়মাগন্ত্য কিং কৰ্ত্তব্যং” । শুকে সম্প্ৰতি এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিছে । “যোগী পুৰুষে কালৰ অপেক্ষা নকৰি যোগ বলে ব্ৰহ্ম পদ লাভ কৰে । এতেকে মহাবাজ আজিৰ পৰাই সার্বধান হৈ থাকক ? মই সেই নিয়ম আপোনাক বুজাই দিওঁ ॥ “হয়ো ভাই সার্বধান, যাৰে নাহি চুটে প্ৰাণ” ॥ বৰগীত ॥ ১১ । ১৫ ।

গৃহাৎ প্রব্রজিতো ধীৰঃ পুণ্যতীর্থজলাপ্লুতঃ

শুচৌ বিবিক্ত আসীনে। বিধিবৎ

কল্লিতাসনে ॥ ১৬ ।

অভ্যসেন্মনসা শুদ্ধং ত্রিবৃদ্‌ব্রহ্মাক্ষৰং পৰম্

মনে। যচ্ছেজ্জিতস্থাসো ব্রহ্মবীজমাবিস্মৰন্ ॥ ১৭ ॥

অনুয়ঃ ।

ধীৰঃ গৃহাৎ প্রব্রজিতঃ পুণ্যতীর্থজলাপ্লুতঃ শুচৌ বিবিক্তে
বিধিবৎ কল্লিত—আসনে আসীনঃ মনসা ত্রিবৃৎ শুদ্ধং পৰং ব্রহ্ম
অক্ষৰং অভ্যসেৎ ব্রহ্মবীজং অবিস্মৰন্ জিতস্থাসঃ মনঃ
যচ্ছেৎ ॥ ১৬ । ১৭ ॥

অনুবাদ ।

ব্রহ্মচর্য্য আদিৰ দ্বাৰা সংযত যোগী পুৰুষে মৃত্যু সময়ত
গৃহাশ্রমৰ পৰা বাহিৰ হৈ পবিত্ৰ আৰু নিৰ্জ্জন স্থানলৈ যাব
আৰু নিশ্চল জলত স্নান কৰি, সেই পবিত্ৰ স্থানত বিধি অনু-
সাৰে কুশ, অৰ্জুন আদিৰে নিৰ্ম্মিত আসনত বহি, পৰম পবিত্ৰ,
অকাৰ উকাৰ আৰু মকাৰেৰে গ্ৰথিত ব্রহ্মবাচক ওঁ (প্রণব)
জপ কৰি থাকিব ? এই ওঙ্কাৰক জপ কৰোতে প্রাণায়ামৰ
প্রণালীৰ দ্বাৰা নিশ্বাস নিৰোধ কৰি মনক দমন
কৰিব ? ॥ ১৬ । ১৭ ॥

নিষচ্ছেদ বিষয়েভ্যোহক্ষান্ মনসা বুদ্ধিসাৰথিঃ ।
 মনঃ কৰ্ম্মাভিৰাক্ষিপ্তং শুভার্থে ধাৰয়েদ্ধিয়া- ॥১৮॥
 তত্ৰৈকাবয়বং ধ্যায়েদব্যুচ্ছিন্নেন চেতসা
 মনো নিৰ্ব্বিষয়ং যুক্ত্বা ততঃ কিঞ্চন ন স্মৰেৎ
 পদং তৎ পৰমং বিষ্ণোৰ্মনো যত্র প্ৰসীদতি ॥ ১৯ ॥

অনুয়ঃ ।

বুদ্ধি সাৰথিঃ মনসা বিষয়েভ্যঃ অক্ষান্ নিষচ্ছেৎ কৰ্ম্মভিঃ
 আক্ষিপ্তং মনঃ ধিয়া শুভার্থে ধাৰয়েৎ । অব্যুচ্ছিন্নেন চেতসা
 তত্র (ভগবদ্রূপে) একাবয়বং ধ্যায়েৎ, ততঃ নিৰ্ব্বিষয়ং মনঃ
 যুক্ত্বা কিঞ্চন ন স্মৰেৎ যত্র মনঃ প্ৰসীদতি তৎ বিষ্ণোঃ পৰমং
 পদং ॥ ১৮ । ১৯ ।

অনুবাদ ।

অনন্তৰ যোগীয়ে বুদ্ধিৰ সহায়ত মনৰ দ্বাৰা ৰূপ, বস আদি
 বিষয়ৰ পৰা চক্ষু, কণ আদি ইন্দ্ৰিয় বোৰক নিব্ৰহ কৰিব !
 স্থিৰ বুদ্ধিৰ দ্বাৰা কৰ্ম্ম ফলত আবদ্ধ মনক বিষয়ৰ পৰা আকৰ্ষণ
 কৰি আনি ভগবানৰ মঙ্গলময় মধুৰ মূৰ্ত্তিত ধাৰণা
 কৰিব ! ॥ ১৮ ॥ শ্ৰীভগবানৰ সচ্চিদানন্দময় ৰূপত চিন্তা ৰাখি,
 মনেৰে শ্ৰীচৰণৰ পৰা মন্তক পৰ্য্যন্ত প্ৰত্যেক অঙ্গক এটি-এটি
 কৰি ধ্যান কৰিব, এই দৰে ধ্যান কৰোঁতে কৰোঁতে যেতিয়া মন
 নিৰ্ম্মল হয়, তেতিয়া সেই সচ্চিদানন্দ ৰূপত মনক লীন কৰি আৰ
 একোকে চিন্তা নকৰিব ? এই অবস্থাৰ নাম সমাধি । এই

বজ্রস্তমোভ্যামাক্ষিপ্তং, বিমূঢ়ং মন আত্মনঃ
যচ্ছেদ্বাৰণয়া ধীৰো হস্তি যা তৎকৃতং মলম্ । ২০ ।
যতঃ সন্ধার্যমাণায়াং যোগিনো ভক্তিলক্ষণঃ ।
আশু সম্পদ্বতে যোগ আশ্রয়ং ভদ্রমীকৃতঃ ॥২১॥

অনুব্রঃ ।

ধীৰঃ বজ্রস্তমোভ্যাং, আক্ষিপ্তং বিমূঢ়ং, আত্মনঃ মনঃ ধাবণয়া
যচ্ছেৎ বা (ধাবণয়া) তৎকৃতং মলং হস্তি । ২০ । যতঃ সন্ধার্য-
মাণায়াং ভদ্রং আশ্রয়ং ঈকৃতঃ ভক্তিলক্ষণঃ যোগঃ আশু
সম্পদ্বতে ॥ ২১ ॥

অনুবাদ ।

সমাধি লাভ হলে মন একেবারে শান্ত হয়, ইয়াক জানী সকলে
“বিষ্ণুর পৰম পদ” বুলি কয় ? ॥ ১৯ ॥

এই সচ্চিদানন্দময় মধুব মূর্তিত চিত্তাবাৰণা কৰোঁতে যদি মন
প্ৰথম অন্তৰ্হাত বজ্জোক্তগৰ দ্বাৰা চঞ্চল আৰু তমোক্তগৰ দ্বাৰা
মোহিত হয়, তেন্তে যোগীয়ে ভগবানৰ বিৰাট মূৰ্ত্তিত আপোন
মনক ধাবণা (সংযোগ) কৰি নিৰ্ম্মল কৰিব । যিহেতু ধাবণাৰ
দ্বাৰা বজ্জো আৰু তমোক্তগৰ দ্বাৰা উদ্ভব হোৱা কাম, ক্ৰোধ
আদি মনৰ মল নাশ নকৰিলে আন একো উপায় নাই । ২০ ।
এই ধাবণাযোগ সিদ্ধ হলে যোগীৰ পৰম আনন্দময় ভগবানৰ
মধুব মূৰ্ত্তি দৰশন ঘটে আৰু তেতিয়া অতি লীয়ে ভক্তিব লক্ষণ

শ্রীৰাজোবাচ ।—

যথা সঙ্ক্ৰাৰ্য্যতে ব্রহ্মন্ ধাবণা যত্র সম্মতা ।

যাদৃশী বা হবেদাশু পুৰুষস্ত মনোমলম্ ॥২২॥

শ্রীশুক উবাচ ।—

জিতাসনো জিতাশ্বাসো জিতসঙ্গো জিতেন্দ্রিয়ঃ ।

স্থূলে ভগবতো কাপে মনঃ সঙ্ক্ৰাবয়েদ্রিয়া ॥২৩॥

অনুন্ন ।

ব্রহ্মন্ ! যথা সঙ্ক্ৰাৰ্য্যতে যত্র ধাবণা সম্মতা যাদৃশী বা পুৰুষস্ত
মনোমলং আশু হবেৎ ॥২২॥ শ্রীশুক উবাচ । জিতাসনঃ
জিতাশ্বাসঃ জিতসঙ্গঃ জিত ইন্দ্রিয়ঃ ভগবতঃ স্থূলে কাপে ধিয়া মনঃ
সঙ্ক্ৰাবয়েৎ ॥ ২৩ ॥

অনুবাদ

যোগ অৰ্থাৎ ॥ প্রেমত গদ্ গদ্ বাক্য আদি প্রেমভক্তি উদয়
হয় ॥ ২১ ॥

মহাৰাজ পৰীক্ষিতে কলে—“হে ব্রহ্মন্ ! কি নিয়মেবে
ধাবণা কৰিব লাগে ? ভগবানৰ যিমূৰ্ত্তিত ধাবণা কৰিবলৈ যোগী-
সকলৰ সম্মত ? আৰু যি স্বৰূপে অনুষ্ঠান কৰিলে যোগীপুৰুষৰ
মনৰ মল আভি লীভ্বে নাশ হয় আশ্বাৰ আগত কণ্ডক ?” ॥২২॥
শুকদেৱে কলে—“মহাৰাজ ! (পূৰ্ব্বোক্ত) আসনত বহি
প্রাণায়ামৰ দ্বাৰা সৰ্ববিধ বিষয়ৰ আসক্তি পৰিহাৰ আৰু ইন্দ্রিয়

বিশেষস্তত্ দেহোহয়ং স্থবিষ্ঠশ্চ স্থবীয়াসাম্ ।

যত্রেদং ব্যজতে বিশ্বং ভূতং ভব্যং ভদ্রচ্চ সৎ ॥২৪॥

অণ্ডকোষে শরীৰেহস্মিন্ সপ্তাবৰণসংযুতে ।

বৈবজঃ পুরুষো যোহসৌ ভগবান্ ধাৰণাশ্রয়ঃ ॥২৫॥

অনুয় ।

তস্য অয়ং বিশেষঃ দেহঃ স্থবীয়াসং স্থবিষ্ঠঃ যত্র ভূতং ভব্যং
ভবৎ সৎ ইদং বিশ্বং ব্যজ্যতে ॥ ২৪ ॥ সপ্ত—আবৰণ সংযুতে
অস্মিন্ অণ্ডকোষে শরীৰে যঃ অসৌ বৈবাজঃ পুরুষঃ ভগবান্
ধাৰণাশ্রয়ঃ ॥ ২৫ ॥

অনুবাদ ।

বোৰক নিগ্রহ কৰিব বুজিব দ্বাৰা মনক ভগবানৰ স্থূল ৰূপত
(চিত্তধাৰণাৰ কাৰণে কল্পিত যুক্তিত) ধাৰণা কৰিব লাগে ॥২৩॥

সচ্চিদানন্দময় ভগবানৰ বিৰাট দেহ সৃষ্টিৰ মধ্যত যি সকল
বস্তু অতিশয় সুল, (বৃহৎ) সেই সকলোত কৰিও বৃহৎ । ভূত,
ভবিষ্যৎ আৰু বৰ্ত্তমান এই তিনি কালত বিद्यমান বিশ্বই সেই
বিৰাট দেহত বিবাজ কৰি আছে । ২৪ । ক্ষিতি, অপ, তেজ,
মৰুৎ, ব্যোম, অহঙ্কাৰ আৰু মহন্তত্ব এই সাত আবৰণৰ দ্বাৰা
আবৃত্ত এই ব্রহ্মাণ্ডৰূপ বিৰাট শরীৰত যি বৈবাজ নামক পুরুষে
বিবাজ কৰিছে, সেই ভগবানেই ধাৰণাৰ আশ্রয় (অবলম্বনীয়
বস্তু) ” ॥ ২৫ ॥

পাতালমেতশ্চ হি পাদমূলং পঠন্তি পার্শ্বপ্রপদে
বসাতলম্ ।

মহাতলং বিশ্বমূৰ্দ্ধোহথ গুল্ফো তলাতলং বৈ
পুৰুষশ্চ জজ্জে ॥২৬

দে জানুনী সূতলং বিশ্বমূৰ্ধেককদয়ং বিতলঞ্চাতলঞ্চ ।
মহীতলং তজ্জঘনং মহীপতে নভস্তলং নাভিসৰো
গৃণন্তি ॥২৭

অনুয় ।

এতশ্চ বিশ্বমূৰ্দ্ধঃ পুৰুষশ্চ বিশ্বমূৰ্ধেঃ হে মহীপতে ! পাতালং
পাদমূলং বসাতলং পার্শ্বপ্রপদে অথ মহীতলং গুল্ফো তলাতলং
জজ্জে, সূতলং দে জানুনী বিতলং অতলঞ্চ উকদয়ং মহীতলং
তৎ জঘনং নভস্তলং নাভিসৰঃ গৃণন্তি ॥ ২৬।২৭ ॥

অনুবাদ

হে মহাবাজ ! তদ্বজ্জ যোগী পুৰুষ সকলে কয় যে,—বিশ্ব
শ্রষ্টা বিশ্বমূৰ্ত্তি বিৰাট পুৰুষৰ পাতালে পদতল, বসাতলে চৰণৰ
গেড়ুৱা আৰু অগ্রভাগ, মহাতলে চৰণৰ গাঁথি, তলাতলে, দুই
জজ্জ্বা, সূতলে জানু দুটি, অতল আৰু বিতলে দুই উক, মহীতলে
জঘন আৰু নভোমণ্ডলে নাভিপদ্ম ॥ ২৬।২৭ ॥

টিপনী—এই নিয়মে যোগ আচৰণ কৰি যোগীয়ে মোক্ষ লাভ
কৰে । মহাবাজ পৰীক্ষিতে সংক্ষেপত এই যোগৰ প্ৰণালী

উবঃ স্থলং জ্যোতিবনীকমশ্চ গ্রীবা মহবদনং বৈ
 জনোহশ্চ
 তপো ববাটীং বিদুৰাদিপুংসঃ সত্যস্ত শীৰ্ষাণি
 সহস্রশীৰ্ষঃ ॥২৮
 ইন্দ্রাদয়ো বাহব আভকৃতাঃ কণ্ঠে দিশঃ
 শ্রোতমমুখ্য শব্দঃ
 নাসত্যদশ্রো পৰমশ্চ নাসে ঘ্রাণোহস্য গন্ধো
 মুখমগ্নিৰিদ্ধঃ ॥২৯
 দ্বোৰক্ষিণী চক্ষুবভূং পতঙ্গঃ পক্ষ্মাণি বিষোবহনৌ
 উভে চ
 তদ্রজ্জ্বিজ্জন্তঃ পৰমেষ্ঠিধিক্ষ্যমাপোহস্য তালূবস
 এব জিহ্বা ॥৩০

অনুয় ।

অর্থঃ । অশ্ব সহস্রশীৰ্ষঃ আদিপুংসঃ অমুখ্য পৰমশ্চ
 বিষোঃ জ্যোতিবনীকং উবস্থলং, মহঃ গ্রীবা জনঃ বদনং, তপঃ
 ববাটীং সত্যংতু শীৰ্ষাণি বিদুঃ ইন্দ্রাদয়ঃ উত্সাঃ বাহবঃ দিশঃ কণ্ঠে
 শব্দঃ শ্রোত্রং নাসত্যদশ্রো নাসে গন্ধঃ অশ্ব ঘ্রাণঃ ইদ্ধঃ অগ্নি
 মুখং, দ্যোঃ অক্ষিণী পতঙ্গঃ চক্ষুঃ অভূং উভো অহনৌ পক্ষ্মাণি
 পৰমেষ্ঠিধিক্ষ্যং তং বিজ্জন্তঃ আপঃ তালুঃ বসঃ এব জিহ্বা
 ॥ ২৮।২৯।৩০ ।

শুনি বিস্তৃত ভাৱে জানিবলৈ প্রহ্ন কৰিলে, শুকদেৱ বিৰাট
 পুৰুষৰ বৰ্ণনা কৰিলে ॥ ১২।২৫ ॥

ছন্দাংস্যানন্তস্য শিরো গুণন্তি
 দংষ্ট্রা যমঃ স্নেহকলা দ্বিজানি।
 হাসো জনোন্মাদকরী চ মায়া
 দুৰন্তসর্গো যদপাঙ্গমোক্ষঃ ॥ ৩১ ॥
 ব্রীড়োত্তবোষ্ঠোহধব এব লোভে।
 ধর্মন্তনোহধর্মপথোহস্য পৃষ্ঠম্।
 কন্তস্য মেত্ৰং বৃষণৌ চামত্রো
 কুক্ষিঃ সমুদ্রা বিয়োহস্থসজ্জাঃ ॥ ৩২ ॥
 নত্বোহস্য নাড্যোহথ তনুৰুহাণি
 মহীকহা বিশ্বতনোন্পৈন্দ্র

অনুবাদ ।

সহস্রশীর্ষ আদিপুঙ্খ মহা বিষ্ণুৰ চন্দ্র, সূর্য্য আদি নক্ষত্র
 সমূহৰ অবয়ব জ্যোতির্মণ্ডল স্বর্গে বন্ধ:স্থল, মহলোকে গ্রীবা,
 জনলোকে বদন, তপোলোকে কপাল, সত্যলোকে মস্তক।
 ইন্দ্র আদি দেবতাসকলে বাহু, দশোদিকে কর্ণবন্ধু, বা গোলক,
 শব্দে কর্ণ, অশ্বিনী আক কুমাবে নাসাবন্ধু, গন্ধে নাসা প্রকাশিত
 অগনিয়ৈ মুখ, আকাশে চক্ষুগোলক সূর্য্যে চক্ষু, বাত্রি আক
 দিনে চক্ষুৰ লোম, ব্রহ্মপদবিষ্মে ত্রিকুটি, জলৰ অধিপতি বক্ষণ
 দ্ববতায়ৈ বা স্থল জলে ডালু আক বসে জিহ্বা ॥ ২৮।২৯।৩০ ॥

অনন্তবীৰ্য্যঃ শ্বসিতং মাৰশ্ব।
গতিৰয়ঃ কৰ্ম গুণপ্রবাহঃ ॥ ৩৩ ॥

অশ্বয়ঃ ।

অনন্তস্ত বিশ্বভনোঃ ছন্দাংসি শিবঃ বমঃ দংষ্ট্রাঃ স্নেহকলাঃ
বিজানি জনোন্মাদকবী মায়া হাসঃ দুৰন্ত সৰ্গঃ অপাকমোক্ষঃ,
ব্রীড়া উত্তবোষ্ঠঃ লোভঃ এব অধবঃ ধৰ্ম্ম স্তনঃ অধৰ্ম্মপথঃ
পৃষ্ঠং কঃ মেঢ়ং মিত্রৌ বৃষণৌ সমুদ্রাঃ কুক্ষিঃ গিবয় অস্থি-
জজ্বাঃ, নভ্যঃ নাড্যঃ অথ মহীকহাঃ তনুকহাণি অনন্তবীৰ্য্যঃ
মাতৰিশ্বা শ্বসিতং বয় গতিঃ গুণপ্রবাহঃ কৰ্ম্ম ॥৩১॥৩২॥৩৩॥

অশুবাদ ।

বিবাটপুৰুষ বিশ্বমূৰ্ত্তিৰ চাৰিবেদে ব্রহ্মবন্ধু, যমে দন্ত
পংক্তি, পুত্র আদিৰ স্নেহে দন্ত জগত মোহিনী মায়াই হাস্ত
দুস্তৰ সংসাবে কটাক্ষপাত, লজ্জা ওপৰৰ ওঠ লোভে তলৰ
ওঠ, ধৰ্ম্মে স্তন, অধৰ্ম্মপথে, পৃষ্ঠ, প্রজ্ঞাপতিয়ে লিঙ্গ, মিত্র
আক বকণে অণু কোষটুকি, সন্ত সমুদ্রে উদৰ, পৰ্ব্বত বিলাকে
অস্থি, নদীবিলাকে নাড়ী, ব্রহ্মবিলাকে লোম, অনন্ত শক্তি-
শালী বায়ুই নিশ্বাস, কালে গমন, তিনি গুণৰ শ্রোতে
অৰ্থাৎ জীৱসকলৰ উৰ্দ্ধগতি আৰু অধোগতি আদিয়ে কৰ্ম্ম
॥৩১॥৩২॥৩৩॥

ঈশস্য কেশান্ বিহুবম্বুবাহান্
 বাসন্ত সন্ধ্যাং কুববৰ্য্য ভূম্ ।
 অব্যক্ত মাত্ৰহৃদয়ং মনশ্চ
 স চন্দ্রমাঃ সৰ্ববিকাৰকোষঃ ॥ ৩৪ ॥
 বিজ্ঞানশক্তিং মহিমামনন্তি
 সৰ্ব্বান্ননোন্তঃকৰণং বিত্ৰং ।
 অশ্বাত্ততয্যুষ্টজং নথানি সৰ্বে
 মৃগাঃ পশবঃ শ্ৰোণিদেৰ্শে ॥ ৩৫ ॥

অশ্বত্বঃ ।

হে কুববৰ্য্য ! ঈশস্য ভূম্: সৰ্ব্বান্নন: অম্বুবাহান্ কেশান্
 সন্ধ্যাং বাস: অব্যক্ত: হৃদয়ং স: চন্দ্রমা: সৰ্ববিকাৰ কোষ:
 মন: বিহু: ! মহিং বিজ্ঞানশক্তিং গিৰিত্ৰং অন্তঃকৰণং, অশ্বাত্ত-
 তবী উষ্ট্ৰ গজা: নথানি সৰ্বে মৃগা: পশব: শ্ৰোণিদেৰ্শে ॥ ৩৪।৩৫॥

অম্বুবাদ ।

হে কুববৰ্য্য ! ঈশ্বৰ সৰ্ব্বান্না মহাপুৰুষৰ মেঘে কেশ,
 সন্ধ্যাই বস্ত্ৰ, প্ৰকৃতিয়ে হৃদয় (বুদ্ধি), চন্দ্রে মন, সেই
 মনেই সকল বিকাৰৰ ভাণ্ডাৰ, মহত্ত্বৰে বিজ্ঞান শক্তি (চিত্ত)
 কন্দেদেৱে অন্তঃকৰণ (অহঙ্কাৰ) অশ্ব, অশ্বতৰী, উষ্ট্ৰ আৰু
 হস্তী প্ৰভৃতি জন্তুবিলাকে নথ, মৃগ আদি পশুবিলাকে শ্ৰোণি
 (কটি) দেৰ্শ ॥ ৩৪।৩৫॥

বয়াংসি কদ্যাংকৰণং বিচিত্রং
 মনুমনীষা মনুজো নিবাসঃ ।
 গন্ধৰ্ব-বিদ্যাধৰ চাৰণাংসবঃ
 স্বৰস্বতীৰসুৰানীক বীৰ্য্যঃ ॥৩৬॥
 ব্রহ্মাননং ক্ষত্ৰভূজো মহাত্মা
 বিড়কজিহ্বা শ্ৰিতকৃষ্ণবৰ্ণঃ ।
 নানাভিধাভৌজ্যগোপপন্নো-
 দ্ৰব্যাত্মকঃ কৰ্ম্ম বিতাপযোগঃ ॥ ৩৭ ॥

অৰ্থঃ

বয়াংসি ৩৭ বিচিত্রং ব্যাকৰণং মনুঃ মনীষা মনুজঃ নিবাসঃ
 গন্ধৰ্ব—বিদ্যাধৰ-চাৰণ-অঙ্গবঃ স্বৰস্বতী অসুৰানীক বীৰ্য্য ৩৬।
 ব্রহ্মা আননং মহাত্মা ক্ষত্ৰভূজঃ বিট উক অজিহ্বা শ্ৰিত কৃষ্ণবৰ্ণঃ
 নানাভিধা অভৌজ্যগণ উপপন্নঃ দ্ৰব্যাত্মকঃ বিতানযোগঃ
 কৰ্ম্ম ॥ ৩৭ ॥

অনুবাদ ।

পক্ষাবিলাকে শিল্পকৌশল, স্বায়ম্ভুৰ মনুৰে বুদ্ধি, মনুষ্য-
 সকলৰ হৃদয়ে নিবাসৰ স্থান, গন্ধৰ্ব, বিদ্যাধৰ, চাৰণ, অঙ্গব
 ঐভূতিয়ে স্বৰস্বতী অৰ্থাৎ ষড়্জ, ঋষভ, গান্ধাব, মধ্যম,
 পঞ্চম, দৈবত আৰু নিষাদ এই সপ্তবিধ কণ্ঠৰ ধ্বনি, অসুৰ
 সকলে বিক্রম । ৩৬। ব্রাহ্মণে মুখ, ক্ষত্ৰিয়ই বাহু, বৈশ্যে

ইয়ানসাবীশ্বৰবিগ্রহস্য যঃ সন্নি-
 বৈশঃ কথিতো ময়া তে ।
 স ক্কার্য্যতেহস্মিন্ বপুষি স্থবিষ্ঠে
 মনঃ স্ববুদ্ধ্যা ন যতোহস্তি কিঞ্চিৎ ॥৩৮॥
 স সৰ্ব্বধীৰুতনুভূতসৰ্ব্ব আত্মা
 যথা স্বপ্নজলেক্ষিতৈকঃ ।
 তং সত্যমানন্দনিধিং ভজেত
 নাশ্রিত্ব সজ্জৈদ্ যত আত্মপাতঃ ॥ ৩৯ ॥

ইতি শ্রীমদ্ভাগবতে মহাপুরাণে পৰমহংস্যাং বৈয়াসিক্যাং
 দ্বিতীয়স্কন্ধে মহাপুরুষসংস্থানুবৰ্ণনং নাম
 প্রথমোহধ্যায়ঃ ॥ ১ ॥

অনুয় ।

উক তমগুণী শূদ্রে চৰণ, বসু, কদ্র আদি দেবতাসকলে
 আবৰণ আক য়ত প্রভৃতি দ্রব্যৰ দ্বাৰা আচৰণীয় যাগধজ্ঞাদি
 বিৰাটপুরুষৰ মনোনীত কৰ্ম্ম ॥ ৩৭ ॥

ঈশ্বৰবিগ্রহস্য ইয়ান্ অসৌ যঃ সন্নিবৈশঃ ময়া তে কথিতঃ
 অস্মিন্ স্থবিষ্ঠে বপুষি স্ববুদ্ধ্যা [যোগিভিঃ] মনঃ স্কার্য্যতে যতঃ
 (বিৰাট দেহাৎ) কিঞ্চিৎ ন অস্তি ॥৩৮॥ যথা এক স্বপ্নজলেক্ষিতা
 [তথা] সঃ আত্মা সৰ্ব্বধীৰুতনুভূতসৰ্ব্বঃ তং সত্যং আনন্দনিধিং
 ভজেত অন্ত্র ন সজ্জৈদ্ যতঃ আত্মপাতঃ ॥৩৯॥

অমুবাদ

হে মহাবাজ ! বিৰাট পুৰুষৰ অবয়ব সংস্থান (অঙ্গ-প্রত্যঙ্গ
আদি) আপোনাৰ আগত এই বৰ্ণনা কৰিলে । যোগী সকলে
সাধনাৰ প্ৰথম অৱস্থাত এই বিৰাট দেহত অতি যত্নেৰে মনো-
ধাৰণা (মন নিযুক্ত) কৰি থাকে । এই বিৰাট দেহত ভিন্ন
সংসাৰত আৰ একো বস্তু নাই ॥ ৩৮ ॥ বিশ্বৰূপে এজন লোকেই
স্বপ্নত নানা দেহ কল্পনা কৰি সেই সেই দেহৰ ইন্দ্ৰিয়ৰ দ্বাৰা সুখ,
দুঃখ আদি নানা বিষয়ক অনুভৱ কৰে, সেই স্বৰূপে এই বিৰাট
পুৰুষেও সকলোৰে চিন্তাৱত্তিৰ দ্বাৰা সকলো বিষয়কে অনুভৱ
কৰি থাকে । এই বিৰাটত আসক্ত জীৱৰ পুনঃ পুনঃ সংসাৰত
পতন । এতেকে বিষয়ৰ আসক্তি পৰিহাৰ কৰি সেই সৰ্ব্বাত্মা
আনন্দবিধি ভগবানত মনোধাৰণা কৰি অন্তৰ্য্যামীৰ উপাসনা
কৰা সকলোৰে কৰ্ত্তব্য ॥ ৩৯ ॥

ভক্তি বসান্বিত ।

মহাবাজ পৰীক্ষিতে শ্রীশুকদেৱক শুধিলে—“কি প্ৰকাৰ
চিন্তাধাৰণাৰে চিত্তৰ চাক্ষুৰ্য্য আছে আৰু কামনা বাসনা আদি
মনৰ মল দূৰ হয় ?” ইয়াৰ উত্তৰত শুকদেৱে আসন আদিৰ
প্ৰণালী কৈ শ্রীভগবানৰ বিৰাট মূৰ্ত্তি বৰ্ণনা কৰিলে । পাতালৰ
পৰা সত্যলোক পৰ্য্যন্ত চতুৰ্দশ ভূৱনেই বিৰাট পুৰুষৰ পদতলৰ
পৰা শিৰোদেশ পৰ্য্যন্ত নানা অঙ্গ । দেবতা, মনুষ্য, পশু, পক্ষী,
নদী, পৰ্ব্বত প্ৰভৃতি ব্ৰহ্মাণ্ডৰ সমস্ত বস্তুৱেই বিৰাট পুৰুষৰ বাহ,

নখ, লোম আদি প্রত্যঙ্গ। এতেকে বিবাটত বাহিৰে আৰ
একো প্রাকৃত বস্তু নাই। বিষয়ত আসক্তি বশতঃ চঞ্চলস্বভাব
মনে জগতৰ যি বিষয়ত আসক্ত হয়, তৎক্ষণাৎ যদি সেই
বিষয়ক বিবাটৰ অঙ্গৰূপে চিন্তা কৰা যায় তেন্তে কাম, ক্ৰোধ
আদি মলিনতাই চিন্তিত ঠাই নাপায়। অর্থাৎ আমি যাক
শত্রু, মিত্র আদি বিবিধ ভাৱেৰে কল্পনা কৰোঁ সেই জীৱ বিলাকে
বিবাট পুৰুষৰ হাত-পাৱাদি। যদি শত্রু বুদ্ধি কৰি এজনক
হিংসা কৰোঁ তেন্তে ভগবানৰ শৰীৰতহে সিংসা কৰা হব। এই
ভাব মনত আনিলে সমস্ত ভূততেই বিমুক্তজান হয় তেতিয়া—
“ঈৰিষা অমুৱা তিৰঙ্কাৰ অহঙ্কাৰ সবে নষ্ট হোৱে তেৱে তায়
ক্ষণে তাৰ” (কাৰ্ত্তন) এই কাৰণে শুকদেৱে কলে—“মহাৰাজ !
যোগমাৰ্গৰ প্ৰথম সাধক যোগীসকলে চঞ্চল মনক স্থিৰ কৰিবলৈ
এনে প্ৰকাৰে বিবাট পুৰুষত চিন্তা ধাৰণা কৰে। এই ধাৰণা-
যোগ সিদ্ধ হলে যোগীৰ দিব্য জ্ঞান লাভ হয় আৰু বিবিধ ভোগ
ঐশ্বৰ্য্যে লাগলয়হি। সেই অবস্থাত বিবাট পুৰুষৰ ধাৰণা
পৰিহাৰ কৰি বিবাটৰ অন্তৰ্য্যামী শ্ৰীভগবানত চিন্তা ধাৰণা কৰিব
কাৰণ, নকৰিলে সংসাৰ নিৰ্ব্ৰতি নহয় ? বৰং ফোগ আৰু ঐশ্বৰ্য্যত
আসক্তহৈ বাৰম্বাৰ সংসাৰলৈহে আয়াযাত কৰে শ্ৰীভগবানৰ এই
বিবাট মূৰ্ত্তি প্ৰথম সাধকৰ চিত্ত স্থিৰতাৰ কাৰণে কল্পনা মাত্ৰ।
প্ৰকৃততে শ্ৰীভগবানৰ এই বিবাট মূৰ্ত্তি সত্য নহয়। শ্ৰীমদ্ভাগত
প্ৰথম স্কন্ধ তৃতীয় অধ্যায়ৰ প্ৰথম শ্লোক ব্যাখ্যা কৰোঁতে শ্ৰীধৰ
স্বামীয়ে লিখিছে ‘ যদিও শ্ৰীভগবানৰ মূৰ্ত্তি এই মহতত্ব আদি

ব্রহ্মাণ্ডৰ দ্বাৰা নিৰ্মিত নহয় তথাপি বিৰাট আৰু জীৱৰ
অন্তৰ্য়ামী ভগবানৰ উপাসনাৰ কাৰণে এই মূৰ্তি বৰ্ণনা
কৰিছে ॥” শ্ৰীমদ্ভাগবতৰ মূল শ্লোকেও আছে—অমূনি
ভগবদ্ৰূপে ময়া তে অমুৰ্ণিতে উভে অপি ন গৃহ্ণন্তি মায়াশ্ৰষ্টে
বিপশ্চিতঃ ৷১৷১০৷৩৪৷ অৰ্থাৎ শুকদেৱে কৈছে—“মহাৰাজ !
শ্ৰীভগবানে মায়াৰ দ্বাৰা অজ্ঞান কৰা কল্লিত মূৰ্তি আপোনাৰ
আগত বৰ্ণনা কৰিলে ৷ তত্ত্বজ্ঞানী লোকে এই মাযিক বিৰাট
মূৰ্ত্তিক ধ্যান নকৰে” কিন্তু, যি পৰ্য্যন্ত শ্ৰীভগবানৰ সৎচিং আনন্দ,
চতুৰ্ভুজ, শঙ্খ, চক্ৰ, গদা, পদ্ম, বনমালা, গীতবস্ত্ৰ আদিয়ে
সুশোভিত সন্য মূৰ্ত্তি হৃদয়ত সম্পূৰ্ণে বিদিত নহয় আৰু তেওঁৰ
চৰণ-পদ্মত একান্ত ভক্তি নজন্মে, সেই পৰ্য্যন্ত বাহিমুখী চিন্তক
স্থিৰ কৰিবৰ কাৰণে এই কল্লিত মূৰ্ত্তিক ধ্যান কৰে ৷” শুকদেৱে
প্ৰথম সাধকৰ চিন্তধাৰণাৰ উপকাৰৰ কাৰণে “পাতালং এতশ্চ
হি পাদমূলং” এই প্ৰকাৰে বিৰাট মূৰ্ত্তি বৰ্ণনা কৰি পৰিশেষত
কলে “তং সতং আনন্দনিধি ভজ্যেত নান্যত্ৰ সজ্জৎ যতঃ
আত্মপাতঃ” সেই সত্যস্বৰূপ আনন্দনিধি ত্ৰীকুণ্ডক ভজনা
কৰা উচিত । বিৰাট দেহত আসক্তহৈ আত্মপাত কৰা উচিত
নহয় ৷২৬৷৩৯৷ শ্ৰীমদ্ভাগবত দ্বিতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায় ভক্তি
বসামৃত সমাপ্ত ॥

মহাযোগী ব্যাসদেৱৰ প্ৰণীত শ্ৰীমদ্ভাগবত মহাপুৰাণ

সংহিতাৰ অন্তৰ্গত দ্বিতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম

আধ্যায় সমাপ্ত ॥১॥

দ্বিতীয় অধ্যায়ঃ ।

শ্রীশুক উবাচ ।

এবং পুৰাধাৰণয়াত্মযোনিষ্ঠাং স্মৃতিং প্রত্যবকথ্যতুষ্ঠাং
তথা সসর্জেদমমোঘদৃষ্টি যথাপ্যবাং প্রাণ্যবসায়

বুদ্ধিঃ ॥১॥

শাকস্য হি ব্রহ্মণ এষ পত্না যন্নামভিধ্যায়তি ধীৰপাঠৈঃ
পৰিভ্রমংস্তত্র ন বিন্দতে হর্থান্মায়াময়ে বাসনয়া

শয়ানঃ ॥২॥

অতঃ কবির্ণামসু যাবদর্থঃ স্যাদপ্রমত্তো ব্যবসায়বুদ্ধিঃ
সিদ্ধেহন্যসার্থে ন যতেত তত্র পৰিভ্রমং তত্র

সমীক্ষমাণঃ ॥৩॥

অনুয় ।

আত্মযোনিঃ (ব্রহ্মা) তুষ্ঠাং (হবেঃ সন্তুষ্ঠাং) অপ্যয়াং
(প্রলয়াং) ইদং (বিশ্বং) ॥১॥ ধীঃ (সাধকস্য বুদ্ধিঃ)
অপাঠৈঃ (ব্যাঠৈঃ) যন্নামভিঃ (স্বর্ণাদি নামভিঃ) ধ্যায়তি
(তত্তদিচ্ছাং কৰোতি) শাকস্য (বেদস্য) পত্নাঃ (কৰ্ম্মফল
বোধন প্রকাৰঃ) ॥২॥ সমীক্ষমাণঃ (পশ্যন্) ॥৩॥

অনুবাদ ।

পূৰ্বে ব্রহ্মাই এই ধাৰণা যোগব দ্বাৰা চিন্তা নিৰ্ম্মল কৰি স্থিৰ
বুদ্ধিৰে শ্রীহৰিক সন্তুষ্ট কৰিছিল ; আৰু শ্রীহৰিব প্রসাদতে

সত্যাং কিতৌ কিং কশিপোঃ প্রয়াগৈবাবহা

হ্যাপবহ'নৈঃকিং ।

সত্যঞ্জলৌ কিং পুরুষান্নপাত্ৰ্যান্নপাত্ৰ্য দিগ্ধক্ৰমাদৌ

সতি কিং দুকুলৈঃ ॥৪॥

চাজানি কিং পথি ন সন্তি দিশন্তি ভিক্ষাং

নৈবাজ্জি'পাঃ পবভূতঃ সৰিতোহপ্যশুষ্ণাণ

কদ্ধাপ্তহাঃ কিমজিতোহবতি নোপসন্নান কস্মাদ্ভুজন্তি

কবয়ো ধনদুৰ্ম্মদাক্তান্ ॥৫॥

অনুয় ।

পুরুষা (বহুপ্রকাৰযা) ৪॥ অজিতঃ (হৰিঃ) ধনদুৰ্ম্ম-
দাক্তান্ (ধনগৰিভান্) ৫।

অনুবাদ ।

দীব্যদর্শী হৈ শ্রলয়ব পূৰ্বে এই জগত যেনে আছিল সেই স্বৰ্গ
শক্তি লাভবৰি পূৰ্ব কল্পৰ সদৃশ পুনৰ এই জগত স্রজনা
কাৰছে । ১॥ বেদ-বিহিত কস্মকাণ্ডৰ ফল—মাযাময় স্বৰ্গাদিৰ
নানা ভোগ প্রাপ্তি, নানা কামনাৰ শৈতে শয়ন কৰি স্বপ্ন
দেখাৰ নিচিনা, সিবিলাক প্রকৃত লাভ নহয় । সাধকে
নজানিহে সেই স্বৰ্গ-মৰ্ত্য আদিৰ বিবিধ ভোগক ইচ্ছা কৰে ? ২॥
এই কাৰণে মহাৰাজ ! জ্ঞানী সাধকে দৃঢ় বুদ্ধিৰে মাযিক
ভোগৰ ইচ্ছা পৰিত্যাগ কৰি ; কেৱল দেহ প্রবৰ্ত্তনৰ অৰ্থে
ষিমান বস্তুর প্রয়োজন তাত মাত্ৰ সম্বন্ধ ৰাখিব ; কিন্তু স্ব
সাধনাৰ ব্যাঘাতক জানি বুধা পৰিশ্রমৰ দ্বাৰা যত্ন নকৰিব ? ৩॥

এবং স্বচিন্তে স্বত এবসিন্ধ
 আত্মা প্রিয়োহর্থো ভগবাননন্তঃ
 তং নিবৃত্তং সন্ন্যাসত্যাগে ভজেত
 সংসারহেতু পৰমশ্চযত্র ॥ ৬ ॥

অনুবাদ ।

কাৰণ ; বিনা যত্নে দেহ ধাৰণ কৰিবৰ উপায় অনেক আছে.—যথা, শয্যাৰ কাৰণে ভূমি, শিৰোধানৰ কাৰণে বাহু, বস্ত্ৰ লবৰ কাৰণে অঞ্জলি, আৰু বস্ত্ৰৰ কাৰণে দিখসন বা গছৰ বাকলি, এই বিলাক অনায়াসে পোৱা হয় ॥৩॥ শীত নিষ্কাৰণৰ কাৰণে পথত ছিৰা কানি, ক্ষুধা তৃষ্ণা নিবাৰণৰ কাৰণে পৰোপকাৰী গছৰ ফল আৰু নদীৰ জল, গৃহৰ কাৰণে পৰুৱাৰ গুতা, আৰু বিপদ উদ্ধাৰৰ কাৰণে ভগবান : এই ভগবানে ভক্ত বৎসল নাম ধৰি সকলোকে পালন কৰি আছে । এতেকে মহা অহঙ্কাৰী ধনী বোৰক উপাসনা কৰি স্ব সাধনা ব্যাঘাত কৰিবৰ একো প্ৰয়োজন নাই ? ॥৫॥ মহাবজ ! সাধকে এই নিয়মে দেহ ধাৰণ কৰি একান্ত মনে স্ব-হৃদয়ত ত্ৰিকুণ্ডল ভজনা কৰিব । তেওঁ সকলোৰে পৰমাত্মা, সুহৃদ, আৰু পৰম ধন ; সকলোৰে হৃদয় পদ্মত চৈতন্য মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰি পৰম আনন্দ মনে প্ৰকাশ কৰি আছে, তেওঁৰ মহিমা অনন্ত, তেওঁক ভজনা কৰিলে বিষম-বাসনাত বৈৰাগ্য আৰু যি মায়াই সংসাৰ সাগৰত মগ্ন কৰি ৰাখে, সেই মায়াও নিবৃত্তি হয় ॥৬॥

কস্তান্ত্রনাদৃত্য পবানুচিন্তামৃত্তে
 পশুনসতাং নাম কুৰ্ব্যাৎ ।
 পশ্যঞ্জনং পতিতং বৈতৰণ্যাং
 স্বকস্মজান্ পৰিতাপাঞ্জুষাণং ॥৭॥

কেচিৎস্বদেহান্তহৃদয়াবকাশে
 প্রাদেশমাত্রং পুরুষং বসন্তম্ ।
 চতুভুজং কঞ্জবথাস্থশঙ্খ-
 গদাধরং ধারণয়া স্রবন্তি ॥৮॥

প্রসন্নবক্ত্রং নলিনায়তেজ্ঞণং
 কদম্বকিঞ্জলপিশঙ্গ বাসসম্
 লসন্নহাৰত্ৰিহিৰণ্ময়াঙ্গদং
 স্মুবন্নহাৰত্ৰিকিবাট কুণ্ডলম্ ॥৯॥

অনুবাদ । যমব দ্বাৰাত থকা বৈতৰণী নদীৰ সদৃশ এই
 সংসারও পশুৰ নিচিনা লোকে স্বদক্ষুফল, শোক, মোহ, জ্বৰা
 ন্যাদি হ'দি দুঃখ ভোগ কৰি বিহানৰ উপায় নাপাই অনেক
 অৱশ্যে কৰি থাকে । এই দুঃখ হ'ৰি বিমুখ পাতকী লোকৰ
 ইয়াক বুজি বে'ননো অজ্ঞা ঘাটকীয়ে শ্রীকৃষ্ণচৰণ চিন্তাত
 বৰত হৈ বিষয় চিন্তাত কালাতিপাত কৰিব ? ॥ ৭ ॥
 হে মহাবাজ । [এতিয়া সূক্ষ্ম ধারণা শ্রৱণ কৰক] । ভাগ্যবান
 সাধকে স্বহৃদয় কৰ্ণিকাব মধ্যত চতুভুজ, শঙ্খ, চক্র, গদা পদ্ম

উন্নিদ্রহুৎপঙ্কজকণিকালয়ে

যোগেশ্বৰাস্থাপিত পাদ পল্লবম্ ।

শ্রীলক্ষ্মণঃ কোস্তভবদ্রকঙ্কবমলান-

লক্ষ্যাবনমালায়াচিতম্ ॥১০॥

বিভূষিতং মেখলয়াঙ্গুরায়কৈমহা-

ধনৈনুপুৰকঙ্কণাদিভিঃ ।

স্নিগ্ধামলাকুঞ্চিতনীলকুন্তলৈ-

বিবোচমানাননহাসপেশলম্ ॥ ১১ ॥

অনুবাদ

ধাৰী প্ৰাদেশ পৰিমাণ (হাতৰ বুদ্ধ আঙ্গুলি আৰু তাৰ কাষৰ আঙ্গুলি মেৰি দিলে যি পৰিমাণ হয়) পুৰুষক ধ্যান কৰি থাকে ॥৮॥ সেই ভগবানৰ প্ৰসন্ন বদন, নয়ন পঙ্কজপাসি সম স্তনদীৰ্ঘ, শ্যাম শৰীৰত কদম্ব ফলৰ কেশৰ সম পীত বস্ত্ৰ, স্তনদীৰ্ঘ বাহু চাৰি খনত হিৰা, মণি, মুক্তা আদি খতোৱা বস্ত্ৰৰ কেযুৰ (বাজু) কঙ্কণ আৰু বলয়া, মস্তকত বদ্ৰময় কিৰীট আৰু কৰ্ণত জিল-মিলা মকৰ কুণ্ডল ॥৯॥ চৰণত ধ্বজ, বজ্ৰ, যৱ, অক্লুশ আৰু পঙ্কজ আদি চিহ্ন । সেই চৰণ ব্ৰহ্মা, মহাদেৱ আদি একান্ত ভক্ত সকলে হৃদয় পদ্মত ধ্যান কৰে । বক্ষ-স্থলত কষটিত (শিলত) সুবৰ্ণ বেখা সদৃশ লক্ষ্মীৰ চিহ্ন, কৰ্ণত প্ৰভাতৰ সূৰ্য্য সম কল্লভ মণি, আৰু গলৰ পৰা চৰণ পৰ্য্যন্ত নিৰ্ম্মল আৰু সুগন্ধী পুষ্পেৰে গ্ৰথিত বনমালা ॥১০॥

অদানলীলাহসিতেক্ণোল্লসদ্

ক্রভঙ্গসংসূচিতভূয়ানু-গ্রহম্ ।

ইক্ষেত চিত্তাময়মেতমৌশ্বৰং

যাবন্ননো ধাৰণয়াবতিষ্ঠতে ॥ ১২ ॥

একৈকশোহঙ্গানিধিয়াশ্চুভাবয়েৎ-

পাদাদিযাবদ্ধাসিতং গদাভূতঃ ।

জিতংজিতং স্থানমপোহ ধাৰয়েৎ

পৰং পৰং শুধ্যতি ধাৰ্যথাযথা ॥ ১৩ ॥

অনুবাদ ।

কাত্ত পাত বসন, অমূল্য মেখলা (বস্ত্রের হাঁড়)
 হাতের আঙ্গুলিত আঙ্গুঠি, মণি বন্ধিত বঙ্কণ আক বাহুত বলয়া,
 চবণের আঙ্গুলিত উবাটি, তাক পৃষ্ঠত মুপৰ, মস্তকত নীল
 আশুধিকতকেশ, বপালত অলকা পঙ্কজি, ঈষৎ মধুর হাঁহিবে
 বদন স্তম্ভোভিত, মদনব পনুসম উন্নত ক্র ঈষৎ আকুঞ্চিত, এই
 জ্ঞানস্বর দ্বারা জগতের প্রাতি যেন, মহা অনুগ্রহ কৰি আছে ।
 চক্ষুযোঁতেই হৃদয় পদ্মত পূর্ণচন্দ্র সম উদিত মধুর মৃতি
 শকুঞ্চক যোগীয়ে একান্ত মনে হৃদয় পদ্মত ধ্যান কৰিব ?
 আক মানস-দৃষ্টিবে চবণের পৰা এটি এটি অঙ্গক অনুক্রমে ধ্যান
 কৰি মস্তকলৈ, তাক মস্তকৰ পৰা চবণত মন অর্পন কৰিব
 যিমান সময় মন স্থিৰ থাকে সিমান সময়লৈ শ্রীকৃষ্ণৰ

যাবন্ন জায়েত পৰাবৰেহস্মিন্
 বিশ্বেশ্বৰে দ্রষ্টৃৰি ভক্তি যোগঃ ।
 তাবৎস্ববায়ঃ পুরুষস্য কৃপং
 ক্ৰিয়াবসানে প্রযতঃ স্বেত ॥ ১৪ ॥
 স্থিৰং থঞ্চাসনমাস্থিতোযাত-
 যদাজিহাসুৰিমমঙ্গ লোকং ।
 দেশে চ কালে চ মনো ন সজ্জেৎ
 প্রাণান্নিষচ্ছেন্ননসাজিতাসুঃ ॥ ১৫ ॥
 মনঃ স্ববুদ্ধ্যামলয়া নিরম্য
 ক্ষেত্রজ্ঞ এতাং নিলয়েত্ত-মাত্মনি ।
 আত্মানমাত্মন্যবকথ্য ধীৰো-
 লক্কোপশান্তিৰ্বিৰমেত কৃত্যাং ॥ ১৬ ॥

অনুবাদ ।

মধুব মূৰ্ত্তিত চিত্ত ধাৰণা কৰি থাকিব ॥ ১১-১৩ সৰ্ব সাক্ষী
 পৰম পুরুষ ভগবান শ্ৰীকৃষ্ণত যেতিয়ালৈ প্রেম ভক্তি উদয়
 নহয় তেতিয়ালৈ নিত্য নৈমিত্তিক কৰ্ম্মৰ পাচত বিৰাট পুরুষক
 ধ্যান কৰিব । [প্রেম ভক্তি উদয় হলে বিৰাটৰ উপসনা প্রেম
 ভক্তিৰ বিৰোধি, গতিকে পৰিহাৰ কৰিব] ॥ ১৪ ॥

মহাৰাজ ! ভক্তিমিশ্ৰ যোগীৰ যদি দেহ ত্যাগ কৰিবৰ
 মন হয়, তেন্তে দেশ কাল আদি বিচাৰ নকৰি সুখদায়ক
 আসনত বহি প্রাণায়ামৰ দ্বাৰা প্রাণ বায়ুক নিৰোধ আৰু

ন যত্র কালোহনিমিষাং পৰঃ প্রভুঃ

কৃতো নু দেবা জগতাং য ইশিবে ।

ন যত্র সত্ত্বং ন বজ্রস্তমশ্চ

নবৈ বিকাষোন মহান্ প্রধানম্ ॥ ১৭ ॥

পৰং পদং বৈষ্ণবমামনান্তি তদ-

যন্তেতি নেতীত্যতচ্ছৃংসিস্বকবঃ ।

বিসৃজ্য দৌৰাত্ম্যমনন্য সৌহৃদা

হৃদোপগুহ্যহ পদং পদে পদে ॥ ১৮ ॥

অনুবাদ ।

মনব ছায়া ইন্দ্রিয় বোঝক সংযত করিব ॥ ১৫ ॥ নিশ্চল
বুদ্ধিবে মন সংযম করি বুদ্ধিক জীবাত্মাত আক জীবাত্মাক
পৰমাত্মাত বিলীন করি যোগী সন্তুষ্ট হৈ সৰ্ব সাধনা
সম্বিত্যাগ করিব ॥ ১৬ ॥ এস অবস্থা প্রাপ্ত যোগীর উপরত
হইবে । আদ্য অন্যান্য মানা আত্ম এই গুণাশ্রয় বিকাষে
প্রভু করিব নোরাবে ॥ যিহে যোগীয়ে দেহ আদি
অনিভা বস্তু “এইটি ব্রহ্ম নহ” “এইটি ব্রহ্ম নহ” বুলি
সম্বিত্যাগ করি কেবল বিষ্ণু পাদ পদ্ম হৃদয় লৈ,—এই যে
মোব পৰম ধন বুলি তুমাই তুমাই আর্লক্ষন করি, নমস্কাষ করি,
ভক্তি চন্দন আক এম অশ্রুবে পূজা করি পৰমানন্দ সাগরত
মগন হৈ থাকে ? এষ্টলোকেহে বিষ্ণু পাদ পদ্ম উত্তম বুলি
জানে ? মহাবাজ ! অজ্ঞানীয়ে তাব গন্ধকে নাপায় ॥ ১৮ ॥

ইথং যুনিষ্ঠূপৰমেদ্যবস্থিতো
 বিজ্ঞানদৃশ্যায় সুবন্ধিতাশয়ঃ ।
 স্বপাৰ্শ্বিণাপীড্য গুদং ততোহনোলং
 স্থানেষু বট্ স্তম্ভময়েজ্জিত ক্রমঃ ॥ ১৯ ॥
 নাভ্যাং স্থিতং হৃদ্যাধিবোপ্য-
 তস্মাদুদান গত্যাৰাসি তন্নয়েন্মুনিঃ ।
 ততোহনুস কায় ধিরা মনস্বা
 স্বতালুমূলং শনকৈনয়েত ॥ ২০ ॥
 তস্মাদ্ভ্রুবোরন্তরমুন্নয়েত
 নিকক্সপ্তাস্বয়নোহনপেক্ষঃ ।
 স্থিত্বা যুহুৰ্ত্তান্ধমকুণ্ঠ দৃষ্টিৰ্নিভিদ্য
 মূৰ্দ্ধনিস্থজেৎ পরং গতঃ ॥ ২১ ॥

অনুবাদ ।

বিজ্ঞানৰ দ্বাৰা বিষয় বাগনাৰ মূল উচ্ছেদ কৰি ণিমুপদত
 স্থিত মননশাল যোগায়ে যদি সেইছাই দেহ ভাগ কাৰ ব্রহ্ম
 পদত স্থিত হব খোজে, তেহে চৰণৰ গেড়ুৱাৰে গুহুদ্বাৰ
 নিৰোধ কৰি, প্ৰাণ বায়ুক অনুক্ৰমে গুহুৰ পৰা নাতী
 চক্ৰলৈ, তাৰ পৰা অনাহত চক্ৰ হৃদয়লৈ, তাৰ পাৰ উদান
 বায়ুৰ গতি অনুসাৰে কণ্ঠলৈ, তাৰ পৰা ধিৰে ধিৰে তালুলৈ
 নিব ॥ ১৯ ॥ ২০ ॥ এই সময়ত মুখ প্ৰভৃতি সাতোটি বন্ধ বন্ধ
 কৰি, তালুৰ পৰা প্ৰাণ বায়ুক জ্ঞা মধ্যলৈ (আজ্ঞা চক্ৰলৈ) নিব ।

যদি প্রযাস্তু প পারমেষ্ঠ্যং

বৈহারমানামুত যদিহারম্ ।

অষ্টাধিপত্যং গুণসন্নিবায়ৈ সত্বেব

গচ্ছেন্ননসেন্দ্রিয়ৈশ্চ ॥ ২২ ॥

যোগেশ্বরাণাং গতিমাত্মরন্ত-

বাহিজিলোক্যাঃ পবনান্তরান্ননাম্ ।

ন কৰ্ম্মভিস্তাং গতিমাপ্নুবন্তি

বিদ্যাতেপোযোগ সমাধিভাজাম্ ॥ ২৩ ॥

অনুবাদ ।

তাত অদ্ভুত দুইটি কাল মান প্রাণ বায়ুক বাধি, সমস্ত কামনা
পশ্চিমাগ করিব আক দিব্য দৃষ্টিৰ প্রভাবে ব্রহ্ম বস্তু ভেদ
করি স্বদেহৰ পৰা ব্রহ্ম পদত স্থিতি হবগৈ ॥ ২১ ॥

মহাবাজ । যদি যোগীয়ে ব্রহ্মলোক, সিদ্ধলোক, অনিমা,
লক্ষিমা, প্রাণি, প্রাকামা, মহিমা, ঈশিতা, বশিতা আক কাম-
বসন্তিতা এই অষ্ট ঐশ্বর্য্যৰ অধিপতি, নুবা মায়ায় ব্রহ্মাণ্ডত
সমুদায় ভোগ ভুঞ্জি । ইচ্ছা কৰে, তেহে এই কপে কেবল দেহ
আন গ্যাং কৰি মন ইন্দ্রিয় আক বাসনাৰ সহিত নিশ্চিত
সূক্ষ্ম শৰীৰৰ সৈতে সেই ব্রহ্মলোক আদিতৈ যাব ॥ ২২ ॥

সূক্ষ্ম শৰীৰ বাস সদৃশ ই নানা কৰ্ম্ম যোগৰ দ্বাৰা লাভ নহয়
বিদ্যা তপস্যা আক সমাধিৰ দ্বাৰা লাভ হয় ; এই লিঙ্গ শৰীৰ
দ্বাৰা যোগেশ্বৰ সকলে ত্রিলোকৰ বাহিৰে ভিতৰে

বৈশ্ব্যানরং ষাতি বিহায়স।

গতঃ সূর্য্যয়া ব্রহ্মপদেন শোচিষ।

বিধূতকক্কোহথ হৰেকদস্তাং

প্রযাতি চক্রং নৃপ শৈশুমাৰম্ ॥ ২৪ ॥

তদ্বিশ্বনাভিং ত্রতিবর্ত্য বিষ্ণে-

বনীয়স। বিরজেনাত্মনৈকঃ ।

নমস্কৃতং ব্রহ্মবিদামুপৈতি

কল্লায়ুষো যদ্বিবুধা বমন্তে ৷ ২৫ ॥

অথো হনন্তন্য মুখানলেন

দন্দহুমানং স নিরীক্ষ্য বিশ্বম্ ।

নিষাতি সিদ্ধেশ্বরজুষ্টধিব্যং বদে-

পরাক্ষ্যং তদুপারমেষ্ঠ্যম্ ॥ ২৬ ॥

অনুবাদ

যাতায়াত করিব পাবে ৷ ২৩ ॥ প্রথমত যোগীয়ে আকাশ
মার্গত থকা ব্রহ্মলোক অভিমুখী জ্যোতির্ময়ী সূর্য্য নাড়ীবে
অগ্নি অভিমানী দেব লোকলৈ গমন কৰে । তাত তেওঁৰ সমস্ত
পাপ ধ্বংস হয় । তাৰপৰা উপৰত থকা শিশুমাৰ চক্ৰলৈ
গমন কৰে ; এই শিশুমাৰ চক্ৰত (ধ্রুব লোকত) ভগবান
হৰি সদা বিৰাজ কৰি আছে ৷ ২৪ ॥ যোগীয়ে নিৰ্ম্মল অতি সূক্ষ্ম
শৰীৰেৰে বিষ্ণুচক্ৰ অতিক্রম কৰি সৰ্বলোক বন্দনীয় কল্লান্ত জীবি
ভৃগু আদি ঋষি সকলে হৰি গুণানু কীৰ্ত্তন কৰি আনন্দ মুখত

ন যত্র শোকো ন জবা ন মৃত্যু-
 নার্তিন চোদ্বেগ ঋতে কৃতশ্চিৎ ।
 বাচ্ছভতোহদঃ ক্লপয়াহনিদংবিদাং
 দুৰন্ত দুঃখপ্রভবানুদৰ্শনাৎ ॥২৭॥
 ততো বিশেষং প্রতিপজ্য নিৰ্ভয়
 স্তেনাত্মনাপোহনলমুৰ্ত্তিৰহবনু ।
 জ্যোতিৰ্ম্ময়ো বায়ু মুপেত্য কালে
 বায়ুত্মনা যঃ বৃহদাত্মলিঙ্গম্ ॥২৮ ॥

অনুবাদ

মগ্ন হৈ থকা মহলোকলৈ গমন কৰে ॥২৫॥ জ্বলয় কালত এই
 বিশ্ব ব্রহ্মাণ্ড অনন্ত মুখৰ অগ্নিৰ দ্বাৰা দগ্ধ হোৱা দেখি সেই
 মহলোকো দগ্ধ হব বুলি ভয়তে যোগী দ্বিপৰাদ্বি কাল স্থায়ী
 নাৰদ আদি সিদ্ধ যোগীসকলৰ বাসস্থান, ব্রহ্মলোকলৈ গমন
 কৰে ॥২৬॥

ব্রহ্মলোকত শোক, মোহ, জবা, মৃত্যু, ৰোগ বা মনৰ
 উদ্বেগ আদি দুখ নাই ; কেৱল ভক্তি হীন সংসাৰীলোকৰ
 দুৰন্ত দুখৰ প্ৰভাৱ দেখি চিহ্ন কিস্তি দুখিত হয় ॥২৭॥
 গতিকে তাৰপৰা যোগী ব্রহ্মাণ্ড ভেদ কৰি বিষ্ণুপদত স্থিতি
 হোৱে গৈ—যথা প্ৰথমে পৃথিবী মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰি পৃথিবীক,
 জল-মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰি জলক, অগ্নি-মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰি জ্যোতিক,
 বায়ু-মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰি বায়ুক, আকাশ মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰি,

নাগেষ্মক্কং বসনেন বৈ বসং

কপঞ্চ দৃষ্ট্যা শ্বসনং ত্বচৈব ।

শ্রোত্রেণ চোপেত্য নভে গুণত্বং

প্রাণেন চাকুতি-মুটৈপাতি যোগী ॥২৯॥

স ভূতস্বন্ধেন্দ্রিয়সন্নিকৰ্ণং

মনোময়ং দেবময়ং বিকার্যম্ ।

সংসাদ্য গত্যা সহ তেন যাতি

বিজ্ঞানতত্ত্বং গুণসন্নিবোধম্ ॥৩০॥

তেনাত্মনাত্মানমুটৈপাতি শান্ত

মানন্দমানন্দ ময়োহবসানে ।

এতাং গতিং ভাগবতাং গতৌ যঃ

সতৈ পুনর্নৈহ-বিসজ্জতেহঙ্গ ॥৩১॥

অনুবাদ

আবশ্যক অতিক্রম কৰে ॥২৮॥ এত সময়ত নাসিকাৰে গন্ধ, জিহ্বাৰে বস, চক্ষুৰে ৰূপ, চৰ্ভাৰে বায়ু, কৰ্ণেৰে শব্দ, শ্রোণ বায়ুৰে মনোভাব অতিক্রম কৰে ॥২৯॥ অহঙ্কাৰ সাধিক, বাৰ্জসিক আৰু তামাসিকভেদে তিনি প্ৰকাৰ । সাধিক অহঙ্কাৰৰ পৰা মন আৰু ইন্দ্ৰিয়ৰ অধিষ্ঠাতা দেৱতা, বাৰ্জসিক অহঙ্কাৰৰ পৰা দশ ইন্দ্ৰিয়, আৰু তামাসিক অহঙ্কাৰৰ পৰা সূক্ষ্ম পঞ্চ ভূত উৎপন্ন হয় । যোগীয়ে এই ত্ৰিগুণময়ী অহঙ্কাৰ অতিক্রম কৰি মহতত্ত্বত আৰু তাৰ পৰা প্ৰকৃতিত প্ৰবেশ কৰে গৈ । এই প্ৰকৃতি তত্ত্বত ত্ৰিগুণ লীন হয় ॥৩০॥

এতে স্ততী তে নৃপ বেদ গীতে

ত্ৰয়াভিপৃষ্টে চ সনাতনে চ ।

যে বৈ পুৰা ব্ৰহ্মণ আহ তুষ্ট

আৰাধিতো ভগবান্বাসুদেবঃ ॥৩২॥

নহতোহন্যঃ শিবঃ পছা বিশতঃ সংস্ৰতাবিহ ।

বাসুদেবে ভগবতি ভক্তিযোগো যতো ভবেৎ ॥৩৩॥

শ্রীশাক্ষৰি :—

সংসাৰ তৰণ পথ আছে অসংখ্যাত ।

অনেক বিধিনি তাতো দুষ্কৰ সাক্ষাত ॥

শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন কৰি ক্লেশক আৰাধে ।

মহাসুখ পথ একো বিধিনি নবাধে ॥৩৩॥

অনবাদ

এই প্ৰকৃতি তত্ত্বত স্থিত অবস্থাৰ পাচত সমস্ত উপাধিৰ
পৰা মুক্তহৈ যোগী আনন্দময় হয় আৰু আনন্দময় ৰূপে পৰম
ব্ৰহ্মক লাভ কৰে । যি পুৰুষে এই নিয়মে ব্ৰহ্মপদ লাভ কৰে,
তেওঁৰ পুনৰ সংসাৰলৈ পতন নাই । তেওঁ শেষত শাস্ত আনন্দ
আদিপুৰুষ পৰম ব্ৰহ্ম জ্যোতিত লীন হয় ॥৩১॥ মহাৰাজ !
আপুনি “আসন্ন মৃত্যুৰলোকে কি কৰা উচিত”—এই কথা যে
সুধিছিল, তাৰ উত্তৰত সত্য মুক্তি আক্ৰম মুক্তি এই ব্ৰহ্ম

ভগবান্ ব্রহ্ম কাং স্নেন ত্ৰিৰস্বীক্ষ্যমনীযয়া ।
তদধ্যবশ্চ কুটস্থো বতিবাস্তন যতো ভবেৎ ॥৩৪॥

শ্রীশাক্ষরি

পূৰ্ব্বত ব্রহ্মায়ে একচিন্তে তিনিবার ।
বেদত বিচাৰি এহিমা ত্র পাইলা সাৰ ॥
শ্রৱণ কীৰ্ত্তন মাত্ৰ সুগম ভকতি ।
অল্পতে উপজে গোবিন্দত প্রেম বতি ॥৩৪॥

অনুবাদ ।

প্রাপ্তিৰ পথ দুটি সনাতন বেদত আছে ? সৃষ্টিৰ আদিত
ব্রহ্মাৰ তপস্যাত সন্তুষ্টহৈ ভগবানে ব্রহ্মাক কৈছিল ; মই
আপোনাত কলো ॥৩২॥ মহাবাজ ! এই পথ দুটি অতি
দুৰ্গম ; গতিকে নানা প্ৰকাৰ বিঘিনিৰ সম্ভাবনা । সংসারী-
লোকৰ পক্ষে অতিশয় কঠিন , ইয়াত ব্যাঘাত হবই হব ।
কিন্তু সকলোৱে পালন কৰিব পৰা এটি সুগম পন্থা বেদত
আছে ; যি পথ আশ্রয় কৰিলে ভগবান বামুদেবত প্রেম ভক্তি
উপজে । তাৰ নাম শ্রৱণ কীৰ্ত্তন ভক্তি অতি সুগম । ইয়াত
বাহিৰে অন্য সুগম পথ নাই ॥৩৩॥ ব্রহ্মাই একাত্ৰ চিন্তে
চাৰিও বেদক তিনিবাৰ বিচাৰ কৰি, এই ভক্তি পথক সুগম
বুলি নিশ্চয় কৰিছে । এই ভক্তিৰ দ্বাৰা অতি শীঘ্ৰে পৰমাত্মা
হবিত্ত প্রেম ভক্তি উপজে ॥৩৪॥

ভগবান্ সৰ্বভূতেষু লক্ষিতঃ স্মৃৎস্বনা হৰিঃ
 দৃশ্বেবুদ্ধাদিভিজ্ঞা লক্ষণৈবনুমাণকৈঃ ॥৩৫॥
 তস্মাৎ সৰ্বস্মৃৎস্বনা বাজন্ হৰিঃ সৰ্বত্র নবদা
 শ্রোতব্যঃ কীর্তিতব্যশ্চ স্মৰ্ত্তব্যো ভগবান্, গাম্ ॥৩৬॥
 পিবন্তি যে ভগবত আত্মনঃ

সতাং কথামুত্তং শ্রবণ পুটেষু সম্ভূতম্ ।
 পুনন্তি তে বিষয়বিদৃষিতাঃ যঃ

ব্রজান্ত তচ্চবণসবোকহান্তিকম্ ॥৩৭॥

৩৭ তি শ্রীমদ্ভাগবতে মহাপুরাণে পাবমহংস্যাং সঙ্ঘিতায়াং

দৈবাসিক্যাং দ্বিশতব্রজে মহাপুরুষসংস্থানু বণনং

নাম দ্বিত্বয়োঃধ্যায়ঃ । ॥

অঃ-য়ঃ

ভগবান্ হৰিঃ স্মৃৎস্বনা সৰ্বভূতেষু লক্ষিতঃ দৃশ্বেবুদ্ধাদিভিজ্ঞা
 অনুমাণকৈঃ লক্ষণৈঃ দ্রষ্টা লক্ষিতঃ ॥৩৫॥ যে (লোকাঃ) শ্রবণ
 পুটেষু (ংগীজ্ঞলিন্) সতাং সম্ভূতং আত্মনা ভগবঃ কথামুত্তং
 পিবন্তি তে বিষয়বিদৃষিতাঃ আশ্রয় পুনন্তি তৎ চবণ
 সবোকহান্তিকং ব্রজান্ত । ৩৭ ॥

শ্রীশাক্তবি ।

হেনজানি মহাযশ্চে কৃষ্ণক সৰ্ব্বথা,

শ্রবণ কীর্তন করা তেজি আন কথা ॥

শুদ্ধ ভইব এতেকে তেজিবে মায়া জালে,

কৃষ্ণক পবন পদ পাইব অল্পকালে ॥

দুই অধ্যায়ৰ কথা গৈল এহি মানে,
শুকনুনি কহন্তু বাজাৰ বিজ্ঞমানে ॥৩৫।৩৬।৩৭॥

অনুবাদ।

মহাবাজ ! ভগবান হৰি সমস্ত ভূতত পৰমাত্মা ৰূপে
প্ৰকাশ কৰি আছে ? এইটো তেওঁৰ স্বৰূপ লক্ষণ। ইয়াক
ঈশ্বৰ লক্ষণৰ দ্বাৰা অনুমান কৰিলে সহজে বুজিব পাৰি ; অৰ্থাৎ
জীৱৰ দেহ, বুদ্ধি, মন প্ৰভৃতি চকুৰ গোচৰ বস্তু বিলাক দেখি
অনুমান হয় যে ইবিলাকক স্ৰষ্টা, পালন কৰোঁতা আৰু
সংহাৰ কৰোঁতা জন আছে—তেওঁৰে ভগবান হৰি। তেওঁক
শ্ৰৱণ, কীৰ্ত্তন ভক্তিৰে আৰাধনা কৰিলে স্বহৃদয়তেই বিদিত
হয়, কাৰণ তেওঁ সৰ্ব বাপক। ৩৫॥ এতেকে মহাবাজ !
সকলো লোকে দেশ, কাল, পাত্ৰ আদি বিচাৰ নকৰি, জ্ঞান
আৰু কৰ্ম্মক বিসৰ্জন কৰি, মনো বাক্যে ভগবান হৰিৰ চৰিত্ৰ
শ্ৰৱণ কৰক ? কীৰ্ত্তন কৰক ? স্মৰণ কৰক ? আৰু
অনুমোদন কৰক ? ৩৬॥ যি সকলে সমস্তৰে পৰমাত্মা
ভগবানৰ অতি স্নম্ভৰ কথা মত একান্ত মনে শ্ৰৱণ কৰে,
তেওঁলোকৰ বিষয় বিবৰদ্বাৰা অতিশয় দূষিত মনৰ আশয় পবিত্ৰ
হয় আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ পাদ-পদ্ম লাভ হয় ? ৩৭॥

মহাবোগী ব্যাসদেৱৰ প্ৰণীত শ্ৰীমদ্ভাগৱত মহাপুৰাণ
সংহিতাৰ অন্তৰ্গত দ্বিতীয় স্কন্ধৰ মহাপুৰুষৰ স্বৰূপ বৰ্ণন নামক
দ্বিতীয় অধ্যায় সমাপ্ত ॥২॥

তৃতীয়োঃধ্যায়ঃ ।

শ্রীশুক উবাচ—

এবমেতন্নিগদিতং পৃথ্বেয়ান্ যন্তুবান্মম ।

নৃণাং যগ্নিঃস্রমাণানাং মনুষ্যেযু মনৌষিণাম্ ॥১॥

ব্রহ্মবর্চসকামস্ত যজ্ঞেত ব্রহ্মণঃ পতিম্ ।

ইন্দ্রমিন্দ্রিয় কামস্ত প্রজাকামঃ প্রজাপতীন্ ॥২॥

দেবাং মায়াস্ত্রীকামস্তেজস্কামো বিভাবসুম্ ।

বসুকামো বসূন্ কজান্ বীৰ্য্যকামোহথ বীৰ্য্যবান্ ॥৩॥

অনুবাদ ।

শুকদেৱে কলে—মহাবাজ ! জ্ঞানবান লোকসকলৰ মুমূৰ্ষ
সময়ৰ কৰ্ত্তব্য সম্বন্ধে আপুনি মোৰ আগত যি কথা সুধিছিল ,
সেই সমস্ত আনুপূৰিক বৰ্ণনা কৰিলোঁ ॥ ১ ॥ [মনুষ্য সকলৰ
মধ্যত যি বিলাক মন্দমতি, সিহঁতে ভোগ ঐশ্বৰ্য্য আদিত
আসক্ত হৈ, কিকি বিষয়ে কোন কোন দেৱতাক অৰ্চনা কৰে,
তাক বৰ্ণনা কৰো, আপুনি শ্রবণ কৰক] । ব্রহ্ম তেজক কামনা
কৰা লোকে ব্রহ্মাক, ইন্দ্রিয়ৰ পটুত্বক ইচ্ছা কৰা লোকে
মহেন্দ্রক, আৰু প্রজা বৃদ্ধি কামনা কৰা লোকে দক্ষ আদি প্রজা
পতিক আৰাধনা কৰে ॥ ২ ॥ শ্রীকামীয়ে দুৰ্গাক তেজস্বী
হবলৈ অগ্নিক ; ধনাৰ্থীয়ে বসুসকলক, আৰু বীৰ্য্যকামীয়ে

অন্নাত্মকামস্তদিতং স্বৰ্গকামোহদিতোঃ সূতান্ ।
বিশ্বান্ দেবান্ বাজ্যকামঃ

সাধ্যান্ সংসাধকোবিশাম্ ॥৩॥

আয়ুষ্কামোহশ্বিনো দেবো পুষ্টিকাম ইলাং যজ্ঞেৎ ।
প্রতিষ্ঠাকামঃ পুরুষো বোদসী লোক মাতরো ॥৫॥
ৰূপাভিকামো গন্ধৰ্বান্ জ্যো কামোহম্বৰ উৰ্বশীম্
আধিপত্যকামঃ সৰ্বেষাং যজ্ঞেত পৰমোষ্ঠিনম্ ॥ ৬ ॥
যজ্ঞেৎ যজ্ঞেদ্ যশস্কামঃ কোষকামঃ প্রচেতসম্ ।
বিজ্ঞাকামস্ত গিৰিশং দাম্পত্যার্থ উমাং সতাম্ ॥ ৭ ॥

অনুবাদ ।

স্বকীয় অন্ন-প্রত্যঙ্গাদি আর্হতি দিও বলবান কদ্র সকলক অর্চনা
কবে ॥ ৩ ॥ সূভোজনৰ প্রার্থীসকলে অদিভীক, স্বৰ্গৰ
অভিলাষীয়ে অর্দিত নন্দন ছাদিগ আদিত্যক ; বাজ্যপ্রার্থীয়ে
বিশ্ব দেৱতাক আৰু কৃষি আদি বাণিজ্যৰ উন্নতি, আৰু
ৰাজ্যসকলৰ হিতৰ কামনাই সাধ্যসকলক অর্চনা কবে ॥ ৪ ॥

দীৰ্ঘ আয়ুৰ অৰ্থে অশ্বিনীকুমাৰক, দেহ হৃষ্ট পুষ্টৰ
অৰ্থে পৃথিবীক, আৰু সুখ্যাতিৰ অভিলাষীয়ে গিতৃস্বৰূপ
আকাশ আৰু মাতৃ স্বৰূপ ধৰণীক পূজা কবে ॥ ৫ ॥ শৰীৰৰ
আকৃতি মনোহৰ হবলৈ গন্ধৰ্ব গনক, ৰূপবতী ভাৰ্য্যাব
কামনাই উৰ্বশী অপেশ্বৰাক, সকলোৰে অধিপতি হবৰ মন্ত্ৰেৰ
ৰজাক পূজাকবে ॥ ৬ ॥ যশস্তাৰ অৰ্থে যজ্ঞ-পতি বিষ্ণুক, ধন

ধৰ্ম্মার্থ উত্তমশ্লোকং তত্ত্বং তন্ন পিতৃন যজ্ঞেৎ ।
 বক্ষ্যাকামঃ পুণ্যজনানোজক্ষ্যামো মৰুদগগান্ ॥ ৮ ॥
 ৰাজ্যকামো মনুন্ দেবান্ নিশ্ৰুতিং ত্বভিচৰন্ যজ্ঞেৎ
 কামকামো যজ্ঞেৎ সোমমকামঃ পুৰুষং পৰম্ ॥ ৯ ॥
 অকামঃ সৰ্ব্বকামো বা মোক্ষকাম উদাৰ ধীঃ
 তাত্ৰেন ভক্তিযোগেন যজ্ঞেত পুৰুষং পৰম্ ॥ ১০ ॥

অৰ্থঃ—

পৰং পুৰুষং (শ্রীকৃষ্ণং) । ৯। অকামঃ (একান্ত ভক্তঃ) । ১০।

অনুবাদ :—

ভৰাল পুৰাবৰ অৰ্থে প্ৰচেতাক (বৰুণক), বিত্ৰাৰ অৰ্থে
 মহাদেৱক, শ্রী-পুৰুষৰ প্ৰণয়ৰ কাৰণে পতিত্ৰতা উমাদেৱীক
 পূজা কৰে ॥ ৭ ॥ ধৰ্ম্মৰ কাৰণে উত্তমশ্লোক শ্রীকৃষ্ণক, পুত্ৰ
 ৱদ্ধিৰ কাৰণে অগ্নিষাত্তা, বৰ্হিষদ, সুভাষবা, আজ্যপা, উপহুত,
 কৰাদা আৰু শুল্কালিন এই সাত পিতৃ গন দেৱতাক, আপদ
 নিবাৰণৰ অৰ্থে যক্ষ আৰু ৰাক্ষসক, তেজ আৰু বল ৱদ্ধিৰ
 কাৰণে মৰুত (বায়ু) গনক পূজা কৰে ॥ ৮ ॥

ৰাজ্যৰ কামনায় চতুৰ্দশ মনুক, শত্ৰু নাশৰ কামনায় নিশ্ৰুতিক,
 কামশক্তি ৱদ্ধিৰ অৰ্থে চন্দ্ৰক আৰু নিময়ত বৈবাগ্যৰ কামনায়
 ক্লৰ্ষক উপাসনা কৰে । ৯। কিন্তু মহাৰাজ ! জানী পুৰুষে
 সেই কামনা বিলাক থাকক বা নাথাকক, নতুবা কেৱল মুক্তিৰ
 কামনায় থাকক ; একান্ত ভক্তিৰে পৰম পুৰুষ শ্রীকৃষ্ণক

এতাবানৈব যজ্ঞতামিহ নিঃশ্রেয়সোদয়ঃ

ভগবত্যচলো ভাবো যদ্ভাগবতসম্প্রসংগতঃ ॥ ১১ ॥

জ্ঞানং যদা প্রতিনিবৃত্ত গুনোন্মিচ্চক্ৰ

মাত্মপ্রসাদ উত যত্র গুনেদম্ভঃ

কৈবল্যসম্মতপথস্তথা ভক্তিযোগঃ

কো নিবৃত্তো হবি কথাস্থ বতিং নকুৰ্য্যাৎ ॥ ১২ ॥

অঃস্বঃ

যজ্ঞতাং (জনানাং) । ১১ । আপ্রতিনিবৃত্তচক্ৰং (সৰ্ব্বতো-
নিবৃত্তবাগং) । ১২ ॥

শ্রীশাক্ষবি :

জ্ঞানী মানুষ্যৰ এহিমাণে প্ৰয়োজন ।

কৰিব কৃষ্ণৰমাত্ৰ শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন ॥

এহি মাণে মাত্ৰ পুৰুষাৰ্থ পুৰুষৰ ।

আন কৰ্ম্ম সবে ব্যৰ্থ হৰি বিমুখৰ ॥১১॥

শুনন্তে উপজে জ্ঞান শুদ্ধ হোৱে মতি ।

ইহ পৰ লোকৰ সুখত বিৰকতি ॥

মোক্ষতো অধিক মিলে স প্ৰেম ভকতি ।

হেন হৰি কথাত নকৰে কোনে ৰতি ॥১২॥

অনুবাদ ।

ভজনা কৰি থাকে ? ১০ । সেই কামনাশীল উপাসক সকলৰ
নানা উপদেষ্টাক ভজনা কৰোঁতে জন্ম বিফলে যায় ; যদি

শ্রীশৌনক উবাচ—

ইত্যাভিব্যাহতং ৰাজা নিশম্য ভৰতৰ্ষভঃ ।
 কিমগ্ৰ্যং পৃষ্টবান্ ভূয়ো বৈয়াসকিষ্কিণিং কবিম্ ॥ ১৩ ॥
 এতচ্ছূদ্রাৱতাং বিদ্বান্ সূত নোহহঁসি ভাসিতুম্ ।
 কথা হৰিকথোদৰ্কাঃ সত্যং স্মাঃ সদসি ধুবম্ ॥ ১৪ ॥
 স বৈ ভাগবতো ৰাজা পাণ্ডবেয়ো মহাৰথঃ ।
 বালঃ ক্রীড়নকৈঃ ক্রীড়ন্ কৃষ্ণক্ৰীড়াং য আদদে ॥ ১৫ ॥

অনুবাদ :-

ভগৱানৰ ভক্তৰ সঙ্গলৈ ই ভগৱানত ভক্তি কৰে আৰু ভগৱানত
 অচলা ভক্তি জন্মে তেহে সৰ্ব পুৰুষাৰ্থ সিদ্ধি হয় ; অৰ্থাৎ প্ৰথমে
 যি কামনা কৰে সিলাভ হয় পাচত মুক্তি আদি আনন্দ সুখো
 লাভ হয় ॥ ১১ ॥ যাৰ কথা শ্ৰৱণ কৰিলে জ্ঞান উদয় হয়, সমস্ত
 কামনা দূৰ হয়, চিত্ত নিৰ্মল হয়, নিৰ্মল চিত্তত পৰমাত্মা বিদিত
 হয় আৰু সেই পৰমাত্মাত একান্ত ভক্তি জন্মে ; মহাৰাজ !
 সকামী হওক বা নিকামী হওক সেই পৰমাত্মা শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰণত
 এলাৰ শৰণ ললে পনৰ আৰ গৰিহাৰ কৰিব নোৱাৰে ? কাৰণ,
 চৰণত দিনে দিনে ৰতি বাঢ়ি যায় ॥ ১২ ॥

শৌনকে সূতক সুধিলে । ভৰত কুলৰ শিৰোমণি মহাৰাজ
 পৰীক্ষিতে, এই বিলাক কথা শুনি, সৰ্ববেদ বিশাৰদ মহামুনি
 ব্যাসৰ পুত্ৰ শুকদেৱক পুনৰাই আৰু কি কি কথা সুধিছিল ?

বৈয়াসকিঞ্চ ভগবান্ বাসুদেবপৰায়ণঃ ।
 উকগায়ন্তনোদাৰাঃ সত্যং সূৰ্হি সমাপ্তমে ॥ ১৬ ॥
 আয়ুৰ্হৰতি বৈ পুংসামুগ্নস্তম্ভ যন্নসৌ ।
 তশ্চৰ্ভে যৎকনো নীত উত্তমঃ শ্লোক বার্ভিয়া ॥ ১৭ ॥
 তববঃ কিং ন জীবন্তি ভঙ্গাঃ কিং ন শ্বসন্ত্যত ।
 ন খাদন্তি ন মেহন্তি কিং গ্রামে পশবোহপৰে ॥ ১৮ ॥
 শ্ববিড্ বৰাহ-উষ্ট্ৰ খৰৈঃ সংস্ততঃ পুৰুষঃ পশুঃ ।
 ন যৎ কৰ্ণপথোপেতো জাতু নাম গদাগ্ৰজঃ ॥ ১৯ ॥

অনুবাদ : -

॥১৩। হে জ্ঞানী! তাক শুনিবলৈ আমাৰ একান্ত মন
 হৈছে, গতিকে হে সূত! আপুনি বৰ্ণনা কৰক? গিহেতু
 সাধুৰ সমাজত হৰি কথা কথোপকথন হোৱাই উচিত?
 ॥১৪। সেই মহাৰথা ভগৱানৰ ভক্ত অভিমন্যুৰ নন্দন মহাবাজ
 পৰীক্ষিতে মাতৃৰ গৰ্ভত শ্ৰীকৃষ্ণৰ মধুৰ মুক্তি দেখিছিল, আৰু
 বাল্য কালতো আন ধেমালী পৰিহাৰ কৰি, কেৱল শ্ৰীকৃষ্ণৰ পূজা
 বিষয়ক ধেমালীহে কৰিছিল? অৰ্থাৎ পৰীক্ষিত জন্মাবধি
 ভগৱানৰ ভক্ত ॥১৫।

আৰু মহাযোগী শুকদেবো বাসুদেৱৰ পৰম ভক্ত। এই
 বিশিষ্ট বৈষ্ণৱ দুজনৰ কথোপকথনত নিশ্চয় শ্ৰীকৃষ্ণৰ নিৰ্মল
 লীলা কথা বিদিত হৈছিল? এই হেতু তেওঁলোকৰ কথোপ

বিলে বতোকক্রমবিক্রমান্, যে ন শৃণ্বতঃ কৰ্ণপুটে নবস্ত্ৰ ।
জিহ্বাসত্যো দাৰ্দ্ৰবিক্ৰেব সূত ন

চোপগায়ত্ৰ্যক্কায়াগাথাঃ ॥ ২০ ॥

ভাৰঃ পৰং পট্টিকিৰীটজুষ্টমপ্যুত্তমাঙ্গং ন নমেয়কুন্দম্ ।
শাবৌ কৰৌ ন কুৰতঃ সপৰ্য্যাং

হৰেল্লসং কাঞ্চনকঙ্কনৌ বা ॥ ২১ ॥

অনুবাদ

কখন শুনিবলৈ আমাৰ একান্ত শ্রদ্ধা জন্মিছে ; আপুনি বৰ্ণনা
কৰক । সূৰ্য্যৰ উদয় আৰু অস্তত মনুষ্যৰ আয়ু প্ৰতিদিন
বিফলে হৰণ হয় ; কেৱল ভগৱানৰ কথা যিমান সময় শ্ৰবণ
কাঁৰ্ত্তন কৰে, সেই সময় খিনি মাত্ৰ সাৰ্থক, জীৱন থাকিলে
যে আয়ুৰ সাৰ্থক, এনে নহয় ? বিহেতু গছেও জীয়াই থাকে,
ভাতীয়েও শ্বাস-প্ৰশ্বাস কৰে, বান্দৰ আদি পশুৱেও আহাৰ-বিহাৰ
অক মৈথুন আদি কাৰ্য্য কৰে ? যি মানুহে “শ্ৰীকৃষ্ণ” নামটিও
নুশুনে, সি কুকুৰ, গাহৰি, উট আৰু গাধৰ সদৃশ ৷ ১৬ ৷ ১৯ ৷

যাৰ কৰ্ণত হৰি গুণ প্ৰবেশ নকৰে, তাৰ কৰ্ণ অপবিত্ৰ গৰ্ভ
অদৃশ ? বিপুল কীৰ্ত্তি ভগৱানৰ নামগুণ কীৰ্ত্তন নকৰিলে জিহ্বাও
বেণ্ডৰ জিহ্বা সদৃশ ৷ ২০ ৷ যদি মুকুন্দৰ পাদপদ্মত সেৱা
নকৰে, তেন্তে ৰাজ মুকুটেৰে শোভিত মন্ত্ৰকো মহা ভাৰ,
আৰু শ্ৰীহৰিৰ পৰিচৰ্যা নকৰিলে, সূৰ্য্যৰ কঙ্কণেৰে শোভিত বাছ

বহায়িতে তে নয়নে নবাণাং
 লিঙ্গানি বিষোন নিরীকৃতো য়ে ।
 পাদৌ নৃণাং তৌ ক্রমজন্মভাজৌ
 ক্ষেত্রাণি নানুব্রজতো হবৈযৌ ॥ ২২ ॥
 জীবন্তবো ভাগবতাজিহ্বেণু
 নজাতু মৰ্ত্ত্যোহভিলভেত যন্ত ।
 ত্রিবিম্বপদ্মা মনুজস্তলপাঃ
 শ্বসন্তবো যন্ত ন বেদগন্ধং ॥ ২৩ ॥
 তদশ্মাশ্বাং হৃদয়ং বতেদং যদগৃহ্মানৈহ'বিনামধৈয়ৈঃ ॥
 ন বিক্রিয়েতাথ যদা বিকারো
 তেনৈবজলং গাত্রকহেযু হবৈঃ ॥ ২৪ ॥

ত্ৰিশাঙ্কবি

“ভক্তব পদবেণু নালরে যি জন ।
 জীবন্ততে শর সিটো মৃতক লক্ষণ ॥
 কৃষ্ণ পদ তুলসীৰ নলৈলেক ভ্রাণ ।
 কাটন্তে নিশ্বাস সিটো মৃতক সমান ॥ ২৩ ॥

অনুবাদ :—

ছুখানো শরব বাহু সম । যদি চকুৰে ভগবানৰ মূৰ্ত্তি নেদেখে,
 তেন্তে চকু ময়ুব পুছ অদৃশ, আক হৰি মন্দিৰ আদি পূণ্য ভূমিলৈ
 নগলে ভৰিও গছৰ শিপা সদৃশ ॥ ২১ ২৩ ॥

যি জনে ভক্তব পদবেণু মুৰত নলয়, সি জীবন্ততে শরব
 সদৃশ অপবিত্র, আক বিষ্ণুৰ পাদ পদ্মত অৰ্পিত তুলসীৰ ভ্রাণ

অধাভিধেহুজ্জ মনোহনুকুলং প্রভাষসে ভাগবত প্রধানঃ
বদাহ বৈয়াসকিৰাশ্ববিদা-

বিশাৰদো নৃপতিং সাধুপৃষ্টঃ ॥২৫॥

ইতি দ্বিতীয়ে তৃতীয়োহধ্যায়ঃ । ৩ ।

শ্রীশাক্ষরি ।

হৰি হৰি বোলন্তে নুহিকে বোমাঞ্চিত ।

বজ্জ শিলা সদৃশ জানিবা তাৰ চিত্ত ॥ ২৪ ॥

হেন জানি স্মৃত পুৰিওক অভিমত ।

যি কথা কহিলা শুকে বজাৰ আগত ॥

কহিওক সমস্তে শুনোহো সাবধানে ।

তৃতীয় অধ্যায় কথা গৈলা এহিমানৈ ॥ ২৫ ॥

অনুবাদ

নলকজ, নাসিকাত আস প্রাশাস থাকিলেও মৃতক সদৃশ ॥ ২৩ ॥

হৰিব নাম কীৰ্ত্তনত যি জনৰ চিত্ত দ্রব নহয়, শৰীৰ বোমাঞ্চিত
নহয়, আৰু চকুৰ লোভক বাহিৰ নহয় সি জনৰ হৃদয় বজ্জৰ
সদৃশ । অর্থাৎ হৰি ভক্তিহীন মনুষ্যৰ জীৱন ৰূখা ॥ ২৪ ॥

হে স্মৃত ! আপুনি আমাৰ পৰম উপকাৰী, যিহেতু
ক্লেশ চৰিত্ৰ কীৰ্ত্তন কৰি, আমাৰ মনৰ ৰাখণী পূৰ্ণ কৰিব ধৰিছে ।
সম্ভ্রান্তি ব্রহ্মবিদ্যাত বিশাৰদ ভগৱানৰ একান্ত ভক্ত শুকদেৱক,
মহাৰাজ পৰীক্ষিতে কি কথা স্মৰিছিল, আৰু শুকদেৱইবা
ভগৱানৰ চৰিত্ৰ কি কি কীৰ্ত্তন কৰিছিল ? সেই কথা বৰ্ণনা
কৰি আমাক কৃতার্থ কৰক ॥ ২৫ ॥

দ্বিতীয় স্কন্ধৰ তৃতীয় অধ্যায় সমাপ্ত ॥ ৩ ॥

চতুর্থোঃধ্যায় ।

সূত উবাচ—

বৈয়াসকেৰিতি বচস্তত্ত্বনিশ্চয়মাত্মনঃ
উপধাৰ্য্য মতিং কৃষ্ণে ঔত্তৰেয়ঃ সতীং ব্যধাৎ ॥ ১ ॥

অনয় ।

সূত উবাচ ! ঔত্তৰেয়ঃ (উত্তৰানন্দনঃ) বৈয়াসকেঃ
(শুকশ্চ) আত্মনঃ (জীৱশ্চ) নিশ্চয়ং ইতি বচঃ উপধাৰ্য্য
(নিশাৰ্য্য) কৃষ্ণে সতীং (শুদ্ধাং) মতিং ব্যধাৎ (সমৰ্পয়ামাস)
॥ ১ ॥

শ্ৰীশাকৰি ।

ঋষি শৌনকৰ, প্ৰশ্ন মনোহৰ, শূনি সূত্রে কৈবে লৈলা ।
শূনা মুনিগণ, ভৱা একমন, তাতপাচে যেন ভৈলা ॥

অনুবাদ ।

সূত্ৰে কলে । হে শৌনক ! পৰীক্ষিতে উত্তৰাৰ গৰ্ভত
শ্ৰীকৃষ্ণৰ মনোহৰ শ্ৰামমূৰ্তি দেখিবৰ পৰায় শ্ৰীকৃষ্ণক স্মৰণ কৰি
আছিল ? সম্প্ৰতি শুকদেৱৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ মহিমা প্ৰকাশক বাক্য
বিলাক শূনি অতি আনন্দ লভিলে আৰু অতি স্তুত্ব বিশ্বাসে
শ্ৰীকৃষ্ণৰ পাদ পদ্মত সেই নিৰ্ম্মল মন সমৰ্পণ কৰিলে ॥ ১ ॥

আত্মজায়া সূতার্গাৰপশুজীবণবন্ধুবু
 বাজ্যে চাবিকলে নিত্যং নিকটাত্ মমতাং জহৌ ॥ ২ ॥
 পপ্রচ্ছ চেমমেবার্থং যন্মাং পৃচ্ছথ সত্তমাঃ
 কৃষ্ণানুভাবশ্রবণে শ্রদ্ধধানে মহামনাঃ ॥ ৩ ॥

অন্বয় :—

মমতাং (আসক্তিং) জহৌ (ত্যক্তবান্) ॥ ২ ॥

শ্রীশাক্ষরি

শুক দেৱতাৰ, বাক্য সাৰোদ্ধাৰ, শুনি ৰাজ্য পৰীক্ষিত ।
 কৃষ্ণৰ চৰণে একান্তে যতনে, নিষ্কামে দৰিলা চিত্ত ॥
 ভাৰ্ষা পুত্ৰধন, শৰীৰ সজ্জন, ৰাজ্য আদি আনো যত ।
 সবাতে মমত, এৰিয়া গুৰুত, পুছিল ঈশ্বৰ তত্ত্ব ॥ ১১২ ॥

অনুবাদ

তেওঁ স্বদেহ, ভাৰ্ষা, পুত্ৰ গৃহ, হস্তী, স্তূৰ্ণ আন কি ; শত্ৰু
 ভক্তিবসাগত ।

শৌনকৰ প্রশ্ন—“শুকদেৱে শ্রীকৃষ্ণৰ কথা শ্রবণ, কীৰ্তন
 আৰু স্মৰণ কৰিবলৈ উপদেশ দিয়াত মহাৰাজ পৰীক্ষিতে কি
 জ্ঞান লাভ কৰিলে আৰু শ্রবণ আদি সম্বন্ধে শ্রুকদেৱক কি কি
 কথা শুধিলে।” তাৰ উত্তৰত সূত কলে—সেই উপদেশ
 শুনি তেওঁ নিশ্চয় কৰিলে যে ;—“মোৰ ঈষ্টদেৱ দেৱ ২দৱকী
 তনয়, শ্রীকৃষ্ণ বিনে সেব্য আন নাহি কয়।” তেওঁ শৃঙ্গীমুনিৰ
 অভিষাপ শুনিয়ে ৰাজ্য আদিৰ মমতা ত্যাগ কৰিছিল ॥ ১১২ ॥

সংস্থাং বিজ্ঞায় সংনশ্চ কৰ্ম্মত্ৰৈবর্গিকঞ্চ যৎ
বাসুদেবে ভগবতি আত্মভাবং দৃঢ়ং গতঃ ॥ ৪ ॥

অর্থঃ ।

কৃষ্ণাশুভাবশ্রবণে শ্রদ্ধাধানঃ (শ্রদ্ধাযুক্তঃ) মহামনাঃ (সঃ)
চ ইমং (বক্ষমাণং) এবার্থং (হবিলীলা লক্ষণং) পপ্রচ্ছ যৎ
সত্তমাঃ মাং পৃচ্ছথ ॥ ৩ ॥

সংস্থাং বিজ্ঞায় (মৃত্যুং মৃত্যুবিষয়ক জ্ঞানং বিজ্ঞায় ইত্যর্থঃ)
ত্ৰৈবর্গিকং (ধর্ম্মার্থকামসাধকং) যৎ চ কৰ্ম্ম তৎ সংনশ্চ
ভগবতি বাসুদেবে আত্মভাবং (পরমপ্রেম্না ভগবদাত্মীয়তং)
গতঃ (প্রাপ্তঃ) ॥ ৪ ॥

শ্রীশাক্ষরি ।

কৃষ্ণগুণগণ, কবিত্তে শ্রবণ, ভৈগৈল শ্রদ্ধা উদয় ।

মৰণ সময় জ্ঞানি মহাশয় ধর্ম্ম অর্থ কাম চয় ॥

সবে পরি হরি, মনে কৃষ্ণ স্মরি, শুকর চরণ চাই ।

কৃতাজ্জলি ধরি অতি দৃঢ় কবি বিনায়ন্ত মহাৰায় ॥ ৩।৪ ॥

অনুবাদ ।

শূন্য রাজ্যব ওপৰত অনেক দিনিয়া সুদৃঢ় আসক্তি শুকদেৱৰ
উপদেশ শ্রুত্ৰনাৰ আগেয়ে অনায়াসে ত্যাগ কৰিছিল ॥ ২ ॥

সেই মহামতি পৰীক্ষিৰ শ্রীকৃষ্ণৰ মহিমা শুনিবলৈ অতিশয়
শ্রদ্ধা বাঢ়িল ! হে সাধু সকল ! আপোনালোকে
মোক কৈছে যে, “হৰি কথা বিহীন আয়ু বিফলে যায় ;

শ্রীবাজোবাচ—

সমোচীমং বগো ব্রহ্মন্ সৰ্ব্বজ্ঞস্ত তবানঘ
তমো বিশীৰ্ষ্যতে মহ্যং হৰেঃ কথয়তঃ কথাম্ ॥ ৫ ॥

অনুবাদ ।

এতেকে কৃষ্ণ কথা কীর্তন ববা আমি শুনি আশু সার্থক কর্বো ।”
ঠিক এনে স্বরূপে তেওঁ অতি হেপাহেৰে তলত কোয়া হৰি
লালা বিষয়ক প্রশ্ন বিলাক শুক দেৱক কৰিছিল । তেওঁ মৃত্যু
সময়ত পৰমাত্মা শ্রীকৃষ্ণৰ পাদ পদ্মত যিকপে চিত্ত সমৰ্পণ কৰি
পাঞ্চভৌতিক শৰীৰ তাগ কৰিব লাগে ; সেই নিয়ম এতিয়ায়ে
পালন কৰিলে , অর্থাৎ শ্রীকৃষ্ণত চিত্ত সমৰ্পণ কৰি ভক্তি
বসায়িত প্ৰেমসাগৰত বুৰ দিলে । তেওঁৰ ধৰ্ম্ম অর্থ কাম সাধক
কৰ্ম্মৰ ভাৱ দূৰতো বিদূৰ হ’ল ॥ ৩।৪ ॥

ভক্তিৰসায়িত ।

শুকদেৱৰ উপদেশ “মহাৰাজ ! “অন্তে নাৰায়ণ স্মৃতিঃ পৰং
লাভঃ ” এই উপদেশ অতি আনন্দ মনে হৃদয়ত লৈ মহাৰাজ
পৰীক্ষিতে ভক্তিৰসায়িত পান কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে । ভক্তি
সৰোবৰে কৃষ্ণপাদ, পঙ্কজত পৰি নিৰন্তৰে পৰম আনন্দে ভকত
ভ্ৰমৰ জাকে । কৃষ্ণ যশ বস মধুপানে মত্তহুৱা অতি সাবধানে
বাম নাম বাজ হংস বাৱ শুনি থাকে ॥ ৩।৪ ॥

ভূয় এব বিবিৎশ্চামি ভগবানাত্মমায়য়া
যথৈদং সৃজ্যতে বিশ্বং তুর্কি ভাব্যমধীশ্বৰৈঃ ॥ ৬ ॥
যথা গোপায়তি বিভূৰ্যথা সংযচ্ছতে পুনঃ
যাং যাং শক্তিমুপাশ্রত্য পুৰশক্তিঃ পৰঃ পুমান্
আত্মানাং ক্রৌড়য়ন্ ক্রৌড়ন্ কৰোতি বিকৰোতি চ ॥ ৭ ॥

অন্বয়ঃ -

[ভূয় এব ইত্যত্র বাজ্ঞোহয়মভিপ্ৰায়ঃ ত্রিয়মাণস্তা মম
কৃত্যানি শ্রবণ কীৰ্ত্তন শ্রবণানি এবোক্তানি] ইদং
(বিশ্বং) ॥ ৬ ॥

পুৰশক্তিঃ (সৰ্ব্বশক্তিমান্) পৰঃ পুমান্ (পৰমেশ্বৰঃ)
ক্রৌড়ন্ (মায়াশক্ত্যাসহ দীব্যন্) আত্মানাং কৰোতি (মহদহঙ্কা-
বাদি রূপত্বেন সৃজ্যতীতি সৰ্গপ্রদঃ) তথা ক্রৌড়য়ন্ (ব্রহ্ম-
মবীচাদীন্ দেবান্) বিকৰোতি (আত্মানাং দেবভিৰ্বগ্নুর্নবাদি
রূপত্বেন সৃজ্যতীতি বিসৰ্গঃ প্রদঃ) ॥ ৭ ॥

অনুবাদ ।

পৰীক্ষিত গুৰুদেৱক সম্বোধন কৰি কলে । হে গুৰুদেৱ !
আপুনি সৰ্ব্বজ্ঞ আৰু আপোনাৰ বাক্যও অমৃত সম । যিহেতু
আপোনাৰ মুখে প্রকাশিত হ'ব কথাৰ মহিমা শুনোতেই মোৰ
অজ্ঞান দূৰ হ'ল । আপুনি প্রভু ! অতি বুদ্ধি যুক্ত কথা
কৈছে ॥ ৫ ॥

হে নিষ্পাপ ! মুক্তা সময়ত কৃষ্ণ কথা শ্রবণ কীৰ্ত্তন আৰু
শ্রবণ কৰিবলৈ আপুনি উপদেশ দিলে । এতিয়া কৃষ্ণ কথা

নূনং ভগবতো ব্রহ্মন্ হবেবদ্রুতকৰ্ম্মণঃ
 দুৰ্দ্ধৰ্ভাব্যামিবাতাতি কবিভিশ্চাপি চেষ্টিতম্ ॥ ৮ ॥
 যথা গুণাংস্ত প্রকৃতেযু গপং ক্রমশোহপিবা !
 বিভক্তি ভূবিশেষে কঃ কুৰ্দ্ধন্ কৰ্ম্মাণি জন্মভিঃ ॥ ৯ ॥
 বিচিকিৎসিতমেতেন্নে ব্রবীত ভগবান্ যথা
 শব্দে ব্রহ্মণি নিষণাতঃ পরস্মিংশ্চ তবান্ থলু ॥ ১০ ॥

অর্থঃ

দুৰ্দ্ধৰ্ভাব্যামিব (দুজ্জৈয়ং ইব) ॥ ৮ ॥ একঃ (পরমাত্মা)
 যুগপৎ (পুরুষকপেণ) ক্রমশঃ (ব্রহ্মাত্মবতাবেঃ) ॥ ৯ ॥
 যথা ভগবান্ (শ্রীকৃষ্ণঃ তথা ভদ্রভূতঃ) শব্দে (বেদে) ॥ ১০ ॥

শ্রীশাক্তবি ।

ধন্য মুনিবর, তোমার উদ্ভব, সাক্ষাতে পাইলো প্রমাণ ।
 মোর গোহজাল, তাকো তৎকাল, করিলে সবে নির্জান ॥
 গুরু রূপাময়, আক অর্থচয়, জানিবাক মোর মন ।
 ইটো বিশ্বখান, প্রভু নাৰায়ণ, যিমতে কবা অজ্ঞান ॥
 যিমতে পালন্ত, পুনু সংহরন্ত, যি সব শক্তিক ধরি ।
 সি সব সংশয় ছেদিবে লাগয় গুরু মোক রূপা করি ॥
 ভাগ্য আছে যাতো, মরণ বেলাতো, পইলোহোতোমাক লাগ ।
 বলিতে বচন, বুঝয় নয়ন, মোনে বৈলা মহাভাগ ॥ ৫।১০ ॥

অনুবাদ ।

শ্রবণ কবায় আমাক কৃতার্থ করক ! হে গুরু ! শ্রীকৃষ্ণ

অনুবাদ।

গোবর্দ্ধন ধারণ, ব্রহ্ম মোহন আদি লীলাত ব্রহ্মা মহাদেৱ আদি মহাযোগী সকলেও বিমোহিত হয়। আমি অজ্ঞানীৰ তো কথাই নাই! সেই অচিন্ত্য প্রভাৱশালী শ্ৰীকৃষ্ণে এই পৰিদৃশ্য-মান জগত আপোন মায়াৰ বলেৰে কিৰূপে স্ৰজন, পালন আৰু সংহাৰ কৰে? সৰ্ব্বশক্তিমান পৰমেশ্বৰে যি মায়া শক্তি দ্বাৰা আত্মাক মহত্ত্ব অহংকাৰ তত্ত্ব আদিকপে স্ৰজন কৰে আৰু ব্রহ্মা মৰীচি আদিৰ দ্বাৰা দেৱতা, মনুষ্য আদিকপে স্ৰজন কৰায়? এই কথা শুনিবলৈ একান্ত অভিলাষ জন্মিছে? ৭ ॥

হে ব্রহ্মজ্ঞ! ভগবান শ্ৰীহৰিৰ সৃষ্টি স্থিতি আদি আশ্চৰ্য্য লীলা চৰিত্ৰ বিচাৰিবলৈগৈ মহাজ্ঞানী বিলাকেও বিমোহিত হয়? ৮ ॥

এক পৰমাত্মা শ্ৰীকৃষ্ণই প্রকৃতিৰ তিনিগুণ অবলম্বন কৰি সৃষ্টি আদি কাৰ্য্য কৰে, নতুবা ব্রহ্মা মৰীচি প্রভৃতি অৱতাৰ দ্বাৰা বহুৰূপ প্রকাশ কৰি অনুক্ৰমে প্রকৃতিৰ গুণ বিলাক অবলম্বন কৰে? অৰ্থাৎ এক কৃষ্ণই স্ৰজন পালন আৰু সংহাৰ কৰিবলৈ সত্ত্ব, ৰজ আৰু তম গুণক অবলম্বন কৰে নে—ব্রহ্মা, বিষ্ণু, কদ্ৰূ কপে কৰে? ৯ ॥

হে ভগৱানৰ ভক্ত! আপুনি সৰ্ববেদবিশাৰদ! এতেকে কৃষ্ণলীলা বিষয়ক এই বিলাক সন্দেহ ভঞ্জন কৰিবলৈ সমৰ্থ। আপুনি শ্ৰীকৃষ্ণৰ সদৃশ দয়ালু মোৰ ভাগ্যৰ বলত হে আপোনাক

সূত উবাচ ।

ইত্যুপামদ্বিতো বাজা গুণানু কথনে হবেঃ
 হ্রষিকেশমনুস্য ত্য প্রাতি বক্তুং প্রচক্ৰমে ॥ ১১ ॥

শ্রীশুক উবাচ—

নমঃ পৰশ্চৈ পুৰুষায় ভূয়সে সদুদ্ভ বস্থানানবোধলীলয়া
 গৃহীতশা ত্ৰিতয়ায় দেহিনামন্তৰ্ভবায়ানুপলক্ষবত্ননে ॥ ১২ ॥
 ভক্তিবসামৃত ॥

মহাবাজ পৰীক্ষিতৰ শ্রম পৰম বহু বিঘয়ক । এই বহস্য
 একান্ত ভক্তত বাহিৰে আন জ্ঞানী কৰ্ম্মীৰ মনত উদয় ন
 হয় কৃষ্ণ কথার মহিমা অমীম—‘কিন্তু ইটো মহা ধৰ্ম্ম
 মাধৱৰ জন্ম কৰ্ম্ম বেদে যায় নজানে মহিমা হৰি কীৰ্ত্তনত যত
 মিলে মোক্ষ আদি বস, কীৰ্ত্তন স্থখৰ নাহি সীমা’ ॥ ঘোষা ॥
 এই ভক্তি বস একান্ত ভক্ত পৰীক্ষিতৰ হৃদয়ত প্ৰকাশ পাইছে
 এতেকে সেই বসত বসিক কৰি বাখিবলৈ শুকদেৱক
 অনুবোধ কৰিছে ॥ ৫ ॥ ১০ ।

অনুবাদ

মৃত্যু সময়ত লগ পাইছোঁ । শ্রুতু ! ভগৱানৰ সৃষ্টি আদি লীলা
 কীৰ্ত্তন কৰি মোৰ সন্দেহ দূৰ কৰায় অৰু পৰম আনন্দ বসত
 মগ্ন কৰি ৰাখক ? ॥ ১০ ॥

সূতে কলে । হে শৌনক ! মহাবাজ পৰীক্ষিতে হৰিগুণ
 কীৰ্ত্তন কৰিবলৈ এই প্ৰাৰ্থনা কৰিলে, । শুকদেৱে পৰমপুৰুষ

ভূয়ো নমঃ সদৃজিনচ্ছিদেঃ সতামসন্তবায়্যাখিলসত্ত্বমূৰ্ত্তয়ে
পুংসাং পুনঃ পারমহংস্ত আশ্রমে ব্যবস্থিতানাম-
নুম্গ্যাদাশুযে ॥ ১৩ ॥

অর্থঃ

সদৃজিনচ্ছিদে (সাধুনাং দুঃখহন্ত্রে) অসতাং (পাপিনাং)
অসন্তবায় (জন্মনিবারনায়) অনুম্গ্যাদাশুযে (প্রার্থনীয় ব্রহ্মা-
নন্দদাত্রে) । ১৩ ।

অম্ববাদ ।

শ্রীকৃষ্ণক হৃদয়ত ধ্যান কৰি প্রেমত গদ্ গদ মাতে কৃষ্ণ কথা
কীর্তন কৰিবলৈ ধৰিলে ॥ ১১ ॥

শুকে কলে । হে পৰম পুরুষ দৈৱকীনন্দন ! আপোনাৰ

ভক্তি বসামৃত ॥

স্বতে কলে । হে মুনি সকল ! পৰীক্ষিতৰ শ্ৰদ্ধা শুনি
শ্রীশুকদেৱে হৃদয়ত শ্রীকৃষ্ণৰ মনোহৰ মূৰ্ত্তি ধ্যান কৰি, ভক্তি
চন্দন প্লেম অশ্রুতৰে পূজাকৰি—বাৰম্বাৰ পদ্ম কোষসম যুগল
চৰণক আকোৱালি ধৰি মুখেৰে হৰিগুন কীর্তন কৰিব ধৰিলে
তেওঁ হৰি ভক্তি সৰোবৰত বুৰ দিলে । ঋষি সকল ! সেই ভক্তি
সৰোবৰৰ বামনান অমৃত একান্ত মনে পান কৰক ? “হৰিভক্তি
সৰোবৰে, সন্তোষ অমৃত জলে, কৃষ্ণ পাদ পদ্ম প্রকাশয় ।
বামনাম বাজ হংস, চানিয়া আৰাম কৰে, শুনি অতি কোঁতুক
মিলয়” । ঘোষা ॥ ১১ ।

নমো নমস্তেহ স্বভায় সাত্বতাং

বিদূৰকাষ্ঠায় যুহুঃ কুষোগিনাম্

নিৰস্তসাম্যাতিশয়েন বাধসা

স্বধাৰ্মনি ব্রহ্মণি বৎশুতে নমঃ ॥ ১৭ ॥

অৰ্হয়

স্বভায় (পালকায় নমঃ) বাধসা (ঐশ্বৰ্য্যেণ) । ১৪ ।

অনুবাদ

চৰণত নমস্কাৰ ! প্ৰভু আপুনি মহামহিমাশালী, আপুনি ব্ৰহ্মা
ৰূপে এই বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ড সৃজন বিষ্ণুৰূপে সকলোৰে হৃদয়ত
প্ৰবেশ কৰি পালন অৰু ৰুদ্ধৰূপে সকলোকে সংভাৰ কৰি
থাকে। আপুনি হৃদীশ্বৰ তথাপি অজ্ঞানী সকলে বিচাৰি
নেপায়, আৰু আপোনাৰ মহিমা নুবুজে । ১২ ।

হে শ্ৰীমন্মুন্দৰ মধুৰমৃতি ! আপুনি মংস্য কুন্ড আদি
বিবিধ অৱতাৰ ধাৰণ কৰি সাধু সকলৰ দুঃখ নিবাৰণ
আৰু অসাধু কংস প্ৰভৃতি পাপী সকলৰ জন্মনিবাৰণ কৰে।
আপোনাৰ পৰম পবিত্ৰ পাদপদ্মত নমস্কাৰ। আপুনি পৰমহংস
কৈবল্য আশ্ৰয়ত স্থিতি হোৱা পৰম বৈবাগ্য ভক্তসকলক
ব্ৰহ্মানন্দ দান কৰে। হে যত্নপতি ! আপুনি সাধু সকলৰ
সঙ্কট নিবাৰণ কৰি সমস্ত বিপদৰ পৰা ৰক্ষা কৰি থাকে।
আপোনাক ভক্তিহীন ঘোৰ সংসাৰী লোকে সপ্নতো নেদেখে

যৎ কীর্তনং যৎশ্রবণং যদীক্ষণং যদ্বন্দনং
 যচ্ছ্রবণং যদহর্নম্
 লোকস্ত সন্তো বিধুনোতি কল্মষং
 তস্মৈ সুভদ্রশ্রবসে নমোনমঃ ॥ ১৫ ॥
 বিচক্ষণা যচ্চরণোপমাদনাং
 সঙ্গং ব্যুদস্যোভয়তোহন্তবান্ননঃ ।
 বিন্দন্তি হি ব্রহ্মগতিং গত ক্লমা-
 ত্তস্মৈ সুভদ্রশ্রবসে নমো নমঃ ॥ ১৬ ॥

শ্রীশাক্তনি

শ্রবণ-কীর্তন, অর্চন-বন্দন, আদি ভকতিয়ে যাব ।
 সমস্ত লোকৰে, সন্তে পাপহৰে, তানপারে নমস্কাৰ ॥ ১৫ ॥

অনুবাদ ।

কিন্তু হে দয়াময় ! দয়াগুণে আপুনি অভক্তৰ হৃদয়ৰ পৰা
 বিদূৰলৈ নেজায় । আপুনি শত্ৰু মিত্ৰ সঙ্গতে উদাসীন । হে
 বিভূ, আপোনাক বাৰম্বাৰ প্ৰণাম কৰিছোঁ । আপুনি আমাৰ
 হৃদয়ত বিৰাজ কৰিছে আৰু নিত্যদ্যম বৈকুণ্ঠত পাৰিষদ বিলাকৰ
 সহিত বিৰাজ কৰি আছে ॥ ১৩ ॥

হে ভুবনমঙ্গল ! আপোনাৰ পৰম পবিত্ৰ নাম, গুণ, ৰূপ,
 লীলা আদি শ্রৱন, কীর্তন অর্চন, বন্দন, দৰশন কৰি সমস্ত লোক
 পাপৰ পৰা মুক্ত হয় । আপোনাক নমস্কাৰ ॥ ১৫ ॥

তপস্বিনো দানপৰা যশস্বিনো

মনস্বিনো মন্ত্ৰবিদঃ সূমঙ্গলাঃ

ক্লেমং ন বিন্দন্তি বিনা যদৰ্পণং

তস্মৈ সুভদ্রশ্রবসে নমো নমঃ ॥ ১৭ ॥

কিৰাত হুনাক্স পুলিন্দ পুৰুষা

জাভীৰ শুক্লা যবনাঃ খসাদয়ঃ

যেহ্যে চ পাপা যতুপাশ্রয়াশ্রয়াঃ

শুধ্যন্তি তস্মৈ প্রভবিষ্যবে নমঃ ॥ ১৮ ॥

শ্রীশাক্ষবি

যাহাব চৰণে, সেৱে অনুক্ষণে, 'যত বিচক্ষণ জন ।

পাবে ব্রহ্মগাত, তৰিয়া দুৰ্গতি, তাহাক্ষ কৰোবন্দন ॥১৭॥

ভক্তিহীন নৰে, যাত কৰ্ম কৰে, সকলে বিফল হয় ।

তপ জপ যশ যত সমৰ্পণ বিনা ফল ন ধৰয় ॥১৭॥

কিৰাত কছাৰি, খাসি গাৰো মিৰি, যৱন কক্স গোৱাল

আসাম মূলুক, ধোৱা যে তুৰুক, পুৰুষ .য়চ্ছ চাণ্ডাল । আনো

পাপী নৰ কুসং সেৱকৰ, সঙ্গত পবিত্ৰ হয় । ভকতি লভিয়া

অনুবাদ

হে শ্ৰৱণ মঙ্গল । তত্ত্বজ্ঞানীসকলে আপোনাৰ চৰণ সেৱাৰ

দ্বাৰা মানসিক আৰু বৈষয়িক আশক্তি পৰিহাৰ কৰি সমস্ত

দুঃখৰ পৰা মুক্ত হয় আৰু ব্ৰহ্মপদ লাভ কৰে । প্রভু ! আপো-

নাৰ মঙ্গলময় চৰণত বাৰম্বাৰ নমস্কৰ ॥ ১৬ ॥

স এষ আত্মাত্মবতামধীশ্বৰ জয়ীময়োধৰ্ম্মময়স্তপোময়ঃ

গতব্যলীকৈবজশঙ্কবাদিভি

বিতৰ্কলিঙ্গৈঃ ভগবান্ প্রসাদতাম্ ॥ ১৯ ॥

অর্থঃ

আত্মবতাং (ধীবাণাং) জয়ীময়ঃ (কৰ্ম্মকাণ্ডোপাস্যঃ)
ধৰ্ম্মময়ঃ (মহাদি ধৰ্ম্মশাস্ত্রোপাস্যঃ) গতব্যলীকৈঃ (নিরূপটৈঃ)
বিতৰ্কলিঙ্গৈঃ (অনিশ্চিতরূপঃ) ॥ ১৯ ॥

ত্ৰীশাঙ্কবি

সংসাৰ ভৰিয়া, বৈকুণ্ঠে সুখে চলয়। হেন কৃষ্ণ দেৱ, পৰি
কৰো সেৱ, সুমঙ্গল কীৰ্ত্তি যাৰ। পূজা আদি যত, ভক্তিৰ
মধ্যত, শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন সাৰ ॥ ১৮ ॥

অনুবাদ ।

হে সুমঙ্গল কীৰ্ত্তি ! আপোনাত ভক্তিহীন তপস্বী কৰ্ম্মী
দানী, যোগী, আগমপন্থ অনলস্বী বা সদাচাৰী সকলোৰে স্বস্থ
সাধনা বিফল ; কিন্তু মহা অনাচাৰী কিৰাত আদি লোকেও
আপোনাৰ চৰণাশ্ৰিত ভক্ত সকলৰ আশ্ৰয় লৈ পৰম পবিত্ৰ
হয় আৰু ভক্তিতত্ত্ব লাভ কৰি অনায়াসে বৈকুণ্ঠলৈ গমন
কৰে। হে মহা প্ৰভাৱশালী আপোনাক নমস্কাৰ। ১৭। ১৮।

হে পৰমাৰাধ্য প্ৰভু ত্ৰীকৃষ্ণ ! বেদৰ কৰ্ম্মকাণ্ড, জ্ঞানকাণ্ড
আৰু মনু আদিৰ প্ৰণীত ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰে একমাত্ৰ আপোনাকেই
পৰমাৰাধ্য দেৱ বুলি নিৰ্ণয় কৰিছে, যোগী সকলে অন্তৰ্যামী

ଶ୍ରିୟଃ ପତି ଯଜ୍ଞ ପତିଃ ପ୍ରଜାପତିର୍ଧିରୀଂ
 ପତିର୍ଲୋକ ପତି ଧର୍ମାପତିଃ ।
 ପତିର୍ଗତିଚାକ୍ଷକ ବୁଧିଃ ସାତ୍ତତାଂ
 ପ୍ରସୀଦତାଂମେ ଭଗବାନ୍ ସତାଂପତିଃ ॥ ୧୦ ॥
 ଯଦଂସ୍ୟାଭି ଧ୍ୟାନସମାଧି ଧୌତୟା
 ଧ୍ୟାନୁପଶାନ୍ତି ହି ତଦ୍ବିମାତ୍ମନଃ
 ବଦନ୍ତି ଚୈତନ୍ କବୟୋ ସ୍ବଥାକଚଂ
 ସ ମେ ଭଗବାନ୍ ଯୁକ୍ତୁନ୍ଦୋ ପ୍ରସୀଦତାମ୍ ॥ ୧୧ ॥

ଅନୁବାଦ

ପରମାତ୍ମା ବୁଲି ଆପୋନାର ପାଦପଦ୍ମତ ଶରଣ ଲାି ଥାକେ, ଆକ
 ଏକ୍ତ ମହାଦେବ ଆଦି ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତମକଳେ ଅକପଟ ଭାକ୍ତିସହକାରେ
 ଆପୋନାର ଐଶ୍ବରିକ ମହିମା ଅନୁମନ୍ତାନ କବି ଥାକେ । କିନ୍ତୁ
 ମହିମାର ପାବ ନେପାୟ । ହେ କମଳଲୋଚନ ହସିକେଶ ଆପୁନି
 ଆମାର ପ୍ରୀତି ପ୍ରମମ୍ନ ହଠକ ॥ ୧୦ ॥

ହେ ମହାପୁରୁଷ ! ଆପୁନି ସର୍ବ ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟର ଗରାକୌ, ସର୍ବ କର୍ମର
 କଳଦାତା, ସକଳୋରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସମସ୍ତ ଲୋକକ ଶାସନ
 କର୍ତ୍ତା ପରମେଶ୍ବର । ଆପୁନି ପୃଥିବୀର ଭାର ହରଣ କବିବଲେ କାରଣେ
 ସବୁବିଂଶତ ଅରତର ହେ କଂଶ ଆଦି ଅଧର୍ମୀ ସକଳକ ସଂହାର କବି
 ବସୁଦେବ ଦୈବକୌ ପ୍ରଭୃତି ଜଗତର ଭକ୍ତମକଳକ ପାଳନ କବିହିଲ.
 ଯାଦବ, ପାଣ୍ଡବ ଆଦି ଭକ୍ତ ରାଜା ସକଳକ ସର୍ବବିପଦର ପରା ବକ୍ତା

প্রচোদিতা যেন পুৰা সৰস্বতী

বিতস্ততাং জস্যসতীং স্মৃতিং হৃদ
স্বলক্ষণা প্রাচুরভূৎ কিলাস্যতঃ

স মে স্বামীণামৃষভঃ প্রসীদতাম্ ॥ ২২ ॥

অর্থঃ ।

পুৰা (কল্পাদৌ) বিতস্ততা (প্রকাশয়তা) যেন (ভগবতা)
প্রচোদিতা (প্রেৰিতা) স্বলক্ষণা (ঐশ্বর্য্যপূর্ণা) সৰস্বতী
(বেদঃ) ঋষভঃ (শ্রেষ্ঠঃ) মে প্রসীদতাং ॥ ২২ ॥

অনুবাদ ।

কবি আছিল আৰু অন্তকালত পৰম গতিও দিছে । হে ভক্তৰ
ভগবান ! আমাৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন হওক ॥ ২০ ॥

হে অন্তৰ্ধামী পৰমেশ্বৰ ! যোগীসকলে আপোনাৰ চৰণ
চিন্তা কৰি চিত্ত পবিত্ৰ কৰে আৰু সেই পবিত্ৰ হিয়াত আত্মতত্ত্ব
দৰ্শন কৰি থাকে, পণ্ডিত বিলাকে আপোন আপোন অভিকৰ্চ
অনুসাৰে আপোনাৰ মহিমা গাৰুৰ আৰু নিৰাকৰ বুলি কীৰ্ত্তন
কৰি থাকে । হে মুকুন্দ ! আমাৰ প্ৰতি সন্তুষ্ট হওক ॥ ২১ ॥

হে কৰুণাময় ! আপুনি কৰুণাগুণে কল্পৰ আদিত
ব্ৰহ্মাক বেদ প্ৰদান কৰিছিল, আৰু ব্ৰহ্মাৰ মুখপত্ৰৰ দ্বাৰা
বেদ কীৰ্ত্তন কৰায় জগতক ক্লুতৰ্থ কৰি ৰাখিছে । আপুনি
গুৰুৰো পৰমগুৰু । আপোনাৰ চৰণ যুগলত বাৰম্বাৰ
নমস্কাৰ । হে ভগৱান ! প্ৰসন্ন হৈ আমাৰ হৃদয়ৰ পৰা

ভূতৈর্মহদ্ভি য ইমাঃ পুৰো বিভু-

নিৰ্ম্মায় শেতে যদযুযু পুরুষঃ

ভৃঙক্তে গুণান্ বোড়শবোড়শায়কঃ

সোহলং কুৰীষ্টাখিল বিদ্বচাংস মে ॥ ২৩ ॥

নমস্তস্মৈ ভগবতে বাসুদেবায় বেবসে

পপুজ্ঞানময়ং সৌম্যাঃ যন্মুখান্মুকহাসবন্ ॥ ২৪ ॥

অন্বয়ঃ ।

সৌম্যাঃ (ভক্তাঃ) জ্ঞানময়ং যন্মুখান্মুকহাসবং পপুঃ তস্মৈ
বেবসে ভগবতে বাসুদেবায় নমঃ ॥ ২৩ ॥

শ্রীশাক্ষরি

পঞ্চভূতে নানা, শবীৰ সৃষ্টিয়া, প্রবেশি তাত লীলায় ।

কবন্ত শোভন, ষিটো নাৰায়ণ, প্রণামো তাক্ৰ সদায় ॥

সেহি কৃপাময়, মোৰ বাক্যচয়, অলঙ্কৃত কবন্তোক ।

শৃঙ্গাবাদি নানা বসে বাব হৌক, আনন্দে লোকে শুনোক ॥ ২৩ ॥

অনুবাদ ।

আপোনাৰ লীলামকবন্দ প্রকাশ কৰি মহাবাজ পৰীক্ষিত
আৰু সভাসদ সকলক কৃতার্থ কৰক ॥ ২২

হে পৰম পুরুষ । আপুনি মহত্ত্ব আদি মহাভূত পৰ্য্যন্ত
চাবিষণ তত্ত্ব দ্বাৰা এই অপূৰ্ণ শবীৰ বচনা কৰি অন্তৰ্যামীৰূপে
তাত মধ্যত বাস কৰি আছে এতেকে আপোনাৰ নাম

এতদেবাস্তভূ বাজন্ নাবদায় বিপৃচ্ছতে
বেদগন্ত্ৰোহভ্যধাৎ সাক্ষাদ যদাহ হবিষাত্মনঃ ॥ ২৫ ॥

ইতি শ্রীমদ্ভাগবতে মহাপুরাণে পার্বত্যহংসাং সংহিতায়াং
বৈয়াসিক্যাং দ্বিতীয়স্কন্ধে মহাপুরুষসংস্থানুবর্ণনং
নাম চতুর্থোহধ্যায়ঃ ॥ ৪ ॥

হে বাজন্ বেদগন্ত্ৰঃ হবিঃ আত্মনঃ (আত্মনঃ সম্বন্ধে) যৎ
আহ আস্তভূঃ ব্রহ্মা নাবদায় বিপৃচ্ছতে এতৎ এব
অভ্যধাৎ ॥ ২৫ ॥

ইতি দ্বিতীয়ে চতুর্থাহধ্যায়োহধ্যায়ঃ ॥ ৪ ॥

শ্রীশাক্ষরি ।

এহিমতে হবি-গুরুক নমিয়া, শুকমহামুনি বব ।
করিয়া সাদব, বাজাব প্রশ্নব, দিবেক লৈলা উত্তব ॥ ২৫ ॥

অনুবাদ

পুরুষ । প্রভু ! একাদশ ইন্দ্রিয় আর পঞ্চ মহাভূতে
আপুনি কবি রাখিছে চৈতন্য আমার বাক্য সমূহকো অতি
বিতোপন কবক ॥ ২৩ ॥

ভক্ত সকলে যাব মুখপদ্মব পবা প্রকাশিত জ্ঞানময় অমৃত
পান কবি পরমানন্দ সমুদ্রত লীন প্রাপ্তহৈ থাকে, সেই সর্বশাস্ত্র
প্রণয়ন নবৌতি বাসুদেবের অংশ ব্যাসদেবেরক নমস্কার । (হে
পিতা কলিৰ দোষত দূষিত লোক সকলের পবিত্রানব অর্থে

আপুনি অনেক শাস্ত্র প্ৰণয়ন কৰিছিল, আৰু সমস্ত শাস্ত্ৰৰ সাৰ
মহাভাগৱত শাস্ত্ৰ পৰম স্নেহত মোক শিকাইছিল সম্প্ৰতি
মহাৰাজ পৰীক্ষিতৰ আগত কীৰ্তন কৰিবলৈ অনুমতি দিয়ক ?
॥ ২৪ ॥ হে মহাৰাজ পূৰ্বে ব্ৰহ্মাই স্বয়ং বিষ্ণুৰ ওচৰত যি
আত্মতত্ত্ব [শ্ৰীভগবানৰ সৃষ্টি প্ৰভৃতি লীলা বহুত] জ্ঞানলাভ
কৰিছিল, তাক নাৰদৰ প্ৰশ্নানুসাবে ঠিক শ্ৰীহৰিয়ে কোৱাৰ
নিছিনা কৈ -ব্ৰহ্মাই নাৰদৰ আগত কীৰ্তন কৰিছিল সেই পূৰ্ণ
ইতিহাস শুনিলে আপোনাৰ সংশয় দূৰ হব ; এতেকে কীৰ্তন
কৰো একান্ত মনে শ্ৰৱণ কৰা ? ॥ ২৫ ॥

মহাযোগী ব্যাসদেৱৰ প্ৰণীত শ্ৰীমদ্ভাগৱত মহা পুৰাণ
সংহিতাৰ অন্তৰ্গত দ্বিতীয় স্কন্ধৰ মহাপুৰুষৰ স্বৰূপ বৰ্ণন নামক
চতুৰ্থ অধ্যায় সমাপ্ত ॥ ৪ ॥

শ্ৰীশাক্ষৰি

নৃপ যোগেশ্বৰ, সংবাদ সুন্দৰ, যেন মত ভৈল তথা ।

দ্বিতীয় স্কন্ধৰ, চাৰি অধ্যায়ৰ, এহি মানে গৈল কথা ॥ ৪ ॥

পঞ্চমোহধ্যায়ঃ ।

নাৰদ উবাচ—

দেবদেব নমস্তেহস্ত ভূতভাবন পূৰ্ব্বজ ।

তদ্বিজানীহি যজ্ঞ জ্ঞানমাত্মতত্ত্বনিদৰ্শনম্ ॥ ১ ॥

যজ্ঞপং যদধিষ্ঠানং যতঃ সৃষ্টমিদং প্রভো

যৎ সংস্থং যৎপৰং যচ্চ তত্ত্বং বদ তত্ত্বতঃ ॥২॥

অশ্বয়ঃ—

ভূতভাবন [ভূতানি ভাবয়ন্তি সৃজন্তি ইতি ভূতভাবনা
মৰীচ্যাদয় অতএব সৰ্কেষাং] পূৰ্ব্বজ ! আত্মতত্ত্ব নিদৰ্শনং
(জীৱপৰমাত্মনোঃ তত্ত্ব জ্ঞাপনং) বিজানীহি (জ্ঞাপয়) ॥১॥
ইদং (বিশ্বং) যজ্ঞপং (যেন ৰূপ্যতে প্রকাশ্যতে) যৎসংস্থং
(যস্মিন্ লীয়ন্তে) ॥২॥

শ্রীশাঙ্কৰি ।

নাৰদ বদতি নমো দেৱ সৃষ্টিকৰ, বুজায়োক মোক জ্ঞান
সাধন সুন্দৰ ॥ জগত প্রকাশে কোনে কাহাত আশ্রয়, কোনেঅজ্ঞে
কোনেপালে কাত বা থাকয় ॥ কাহাৰ অধীন স্বৰূপত কিবা
হয় । ইসব সংশয় মোৰ ছেদিবে লাগয় ॥১২॥

অনুবাদঃ—

শুকদেৱে কলে, মহাৰাজ ! এদিন যোগাসনত বহি থকা
ব্রহ্মাক নাৰদে সুধিলে । “হে দেৱতাৰো পৰম দেৱতা । হে

সৰ্বং হ্যোতত্ত্বান্ বেদ ভূতভব্যভবংপ্রভুঃ
কৰামলকবদ্বিশ্বং বিজ্ঞানাবসিতং তব ॥ ৩ ॥
যদিজ্ঞানো যদাধাৰো যৎ পৰন্ত্বং যদাত্মকঃ ।
একঃ সৃজসি ভূতানি ভূতৈৰেবাত্মমায়য়া ॥ ৪ ॥

অন্বয়ঃ

বিজ্ঞানাবসিতং (জ্ঞাননিষ্ঠিতং) ভূতং (জাতং) ভব্যং
(জন্যমাণং) ভবং (জায়মানং) প্রভুঃ (ঈশ্বরঃ) [অতঃ]
ভবান্ সন্মং (পৰমাত্মজীৱাত্মজগদিতী ত্ৰিকং) এতং
হি বেদ ৷৩৥

অনুবাদ :—

ভূতভাবন ! হে আদিপুরুষ ! আপোনাক নমস্কাৰ ! পিতা—
মহ ! আপুনি জীৱতত্ত্ব আৰু ঈশ্বৰতত্ত্ব বিষয়ক জ্ঞান মোক
বুজায় দিয়ক ॥১॥ হে প্রভু এই জগত কোনে প্রকাশ কৰিছে ?
জগতৰ আশ্রয় কোন ? কোন স্রজন, পালন, স্থিতি কৰ্ত্তা ?

কি কি বস্তুৰ দ্বাৰা জগত গঠন হৈছে ? আৰু ক তলীন
হব ? এই বিলাক কথা আপুনি আদিৰ পৰা অন্তৰ্ভুক্ত বুজায়
দিয়ক ৷২॥ হাতত লোৱা আমলখী ফলৰ দিচিনা পৰমাত্মা,
জীৱাত্মা আৰু জগতৰ সৃষ্টক আৰু আপোনাৰ একো অবিদিত নাই ।
আপুনি যিবিলাক প্ৰাণী পূৰ্বে জন্মিছে সম্প্রতি বাস কৰি আছে
আৰু পাচলৈ জন্মিব এই বিলাকৰ ঈশ্বৰ ! এতেকে নিশ্চয়
সমস্ত কথা আপুনি জানে ॥৩৥

আত্মনু ভাবয়সে তানি ন পৰাভাবয়নু স্বয়ম্ ।
 আত্মশক্তিমবষ্টভ্য উৰ্ণনাভিবিবাক্রমঃ ॥ ৫ ॥
 নাহং বেদ পৰত্বম্বিন্নাপৰং ন সমং বিভো ।
 নামৰূপগুণৈৰ্ভাব্যং সদসং কিঞ্চিদন্যতঃ ॥ ৬ ॥

অৰ্থঃ

ত্বং যদ বিজ্ঞানং (যস্মাৎ জ্ঞানং প্রাপ্তবান্) ॥৪॥ অক্রমঃ
 (শ্রমবহিতঃ) অবষ্টভ্যঃ (বশীকৃতঃ) ॥৫॥ ভাব্যং (সাধ্যং) ॥৬॥

শ্রীশাক্তিবি।—

আছোক ইসব কথা আপোনাকোকহ ।

কোন জ্ঞান দাতা গুরু তবু পিতামহ ॥৪।৬।

অনুবাদ :—

হে পিতামহ ! আপোনাৰ জ্ঞানদাতা গুরু কোন ? আপুনি
 কাক আশ্রয় কৰি আছে ? কাৰ অধীন ? আপোনাৰ স্বৰূপ
 কি ? মোৰ বিশ্বাস আছিল যে, আপুনি নিজ শক্তিৰ দ্বাৰা সূক্ষ্ম
 পঞ্চভূত তাৰ দ্বাৰা স্থূল পঞ্চভূত আৰু প্রাণী বিলাক সৃষ্টি
 কৰে ॥৪॥ মৰবাই আনৰ সহায় নোলোৱাকৈ নিজ শক্তিৰে
 জাল সজাৰ নিচিনা আপুনিও কোনো বস্তু বা লোকক অপেক্ষা
 নকৰি নিজ শক্তিৰে এই ব্রহ্মাণ্ড আৰু প্রাণী বিলাকক স্বস্বৰূপৰ
 পৰা অনায়াসে স্রজন পালন আৰু সংহাৰ কৰে ॥৫॥ হে ঈশ্বৰ !
 এই জগতত আপোনতকৈ উত্তম, বা অধম নতুবা আপোনাৰ
 সমান কোনো দ্বিতীয় ঈশ্বৰ থকা বুলি মোৰ বিশ্বাস নহয় !

স ভবানচবদ্ ঘোৰং যৎ তপঃ সুসমাহিতঃ ।
 তেন খেদয়সে নস্ত্বং পৰাশঙ্কাঞ্চ যচ্ছসি ॥ ৭ ॥
 এতন্মে পৃচ্ছতঃ সৰ্ব্বং সৰ্ব্বজ্ঞ সকলেশ্বৰ ।
 বিজানাহি তথৈবেদমহং বুধ্যোহনুশাসিতঃ । ৮ ॥

শ্রীশাঙ্কৰি।—

এতকে তোমাত কৰি আছে শ্ৰেষ্ঠ দেৱ,
 তাতেসে ভকতি ভাৱে কৰানিতে সেৱ ।
 মোৰমহা সংশয় ছেদিয়ো কুপাময় ।
 যিমতে বুজিবো তেনে বুজাইবে লাগয় ॥৭।৮॥

অনুবাদ :—

মনুষ্য আদি প্ৰাণীৰ দ্বিপদ-চতুষ্পদ আদি আগ্ৰতি আৰু শুল্ক
 ক্লেশ আদি বৰ্ণ দোখ বোধ হয় যে, আৰু কিবা স্থূল বা
 সূক্ষ্ম বস্তু আছে। কিন্তু মই বুজি পোৱা নাই? সেই স্থূল
 বা সূক্ষ্ম যি কিছ পদাৰ্থ আছে তাক আপোনাৰ ভিন্ন আন
 কোনেও অজানাই। এই মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস। ৬। কিন্তু
 আশ্চৰ্য্যৰ বিষয়! এনে মহামহিমাশীল হৈও আপুনি কিয়
 একান্ত মনে ঘোৰ তপস্যা আচৰণ কৰিছে? তপস্যাই
 মোৰ মনত আশঙ্কা জন্মায়ছে—যে আপোনাৰো কোনোবা
 ঈশ্বৰ আছে? নথাকিলে আপুনি এনে তপস্যা আচৰণ
 কৰিব কিয়? ৭॥ হে সৰ্ব্বজ্ঞ! হে সকলোৰে ঈশ্বৰ! মই
 যিবিলাক কথা সুধিলো আপুনি নিজে পৰামৰ্শ কৰি এনে

ব্রহ্মোবাচ—

সম্যক কাৰুনিকস্যোদং বৎস তে বিচিকিৎসিতম্ ।
যদহং চোদিতঃ সৌম্য ভগবদ্বীৰ্য্যদৰ্শনে ॥ ৯ ॥
নানুতং তব তচ্চাপি যথা মাং প্রব্রবীষি ভোঃ
অবিজ্ঞায় পৰং মত্ত এতাবদ্বৎ যতো হি মে ॥ ১০ ॥

অন্বয় :—

বিচিকিৎসিতং (সন্দেহঃ) ভগবদ্বীৰ্য্যদৰ্শনে (ভগবতঃ
মহিমা প্রকাশনে) চোদিতঃ (প্রেৰিতঃ) ৯ । এতাবদ্বৎ
(ঈশ্বৰদ্বং) ভোঃ (নাৰদ) ১০ ।

অনুবাদ :—

সৰল ভাৱে বুজায় দিয়ক যে তাৰ দ্বাৰা মই ঈশ্বৰ তত্ত্ব
জীৱতত্ত্ব আৰু ভগবতত্ত্ব অনায়াসে বুজোঁ। আৰু ঈশ্বৰক ভজি
কৃতকৃত্য হওঁ ॥ ৮ ॥

ব্রহ্মাই কলে ।—পুত্ৰ নাৰদ ! তুমি পৰম দয়ালু । তোমাৰ
সন্দেহ অতি প্রশংসনীয় আৰু কৰুণাকৰ ; কাৰণ তুমি ভগৱানৰ
মহিমা সুধি মোক ভগৱানৰ স্বৰূপ দৰ্শন কৰিবলৈ আৰু মহিমা
কীৰ্তন কৰিবলৈ সুবিধা দিলা । কৃষ্ণ কথা কীৰ্তন কৰিলে জগত
পবিত্ৰ হয় । এতেকে কীৰ্তন কৰোঁ ॥৯॥ হে নাৰদ ! মোক যে
ঈশ্বৰ আদি উপাধিদি সম্বোধন কৰিছা ই একেবাৰে মিছা নহয় ;
কাৰণ মোৰ ঐশ্বৰিক শক্তি আছে, কিন্তু যাৰ পৰা এই শক্তি
লাভ কৰিছোঁ, সেই পৰমেশ্বৰক তুমি জানা নাই । এতেকে

যেন স্বৰোচিষা বিশ্বং বোচিতং বোচয়াম্যহম্
 যথাকৌহল্লিৰ্যথা সোমো যথাক্ষগ্রহতাৰকাঃ ॥ ১১ ॥
 তস্মৈ নমো ভগবতে বাসুদেবায় ধীমহি
 যন্মায়ায়ান্নত্ৰজ্জয়ান্ন মাং বদন্তি জগদ্গুৰুত্বম্ ॥ ১২ ॥
 বিলজ্জমানয়া যস্য স্থাতুমীক্ষাপথেহমুয়া
 বিমোহিতা বিকথন্তে মমাহমিতি দুৰ্ধিয়ঃ ॥ ১৩ ॥

অর্থঃ

যেন (ভগবতা) স্বৰোচিষা (স্বপ্রকাশেন) ॥ ১১ ॥

শ্রীশাঙ্কৰিঃ—

নমো নমো হেন ভগবন্ত বাসুদেব,
 কায় বাক্য মনে তান পারে কৰো মের ॥
 যাহাৰ আগতমায়া বৈবে নপাৰিয়া,
 লাঞ্জেভয়ে দূৰ ছুৱা থাকে আন্তৰিয়া
 তুমিগব সেই মহামায়ায়ে ভুগিয়া,
 তাতেনে জগত গুৰু আমাক বুলিলা ১১ । ১৩ ॥

অনুবাদ

তোমাৰ বাক্য ভ্ৰান্তি মূলক ॥ ১০ ॥ সেই পৰমেশ্বৰৰ জ্যোতিৰে
 এই বিশ্ব প্রকাশ হৈছে। চন্দ্র সূর্য্য গ্রহ নক্ষত্র, আৰু তাৰা
 আদিয়ে তেওঁৰ জ্যোতিৰে জগত আলোকিত কৰাৰ নিচিনা
 ময়ো তেওঁৰ বচিত জগতক তেওঁৰ শক্তিতে শক্তিমান হৈ
 শ্ৰজনা কৰিছোঁ। মই তেওঁৰ ওচৰত অতি তুচ্ছ ॥ ১১ ॥

দ্রব্যং কস্ম্যচ কালশ্চ স্বভাবো জীবএবচ
 বাসুদেবাৎ পৰো ব্রহ্মন্ ন চাত্মোহর্থোহস্তি তদ্বতঃ ॥
 নাৰায়ণ পৰা বেদা দেবা নাৰায়ণাঙ্গজাঃ
 নাৰায়ণপৰা লোকা নাৰায়ণপৰা মথাঃ ॥ ১৫ ॥
 নাৰায়নপৰো যোগো নাৰায়ণ পৰংতপঃ
 নাৰায়নপৰং জ্ঞানং নাৰায়নপৰা গতিঃ ॥ ১৬ ॥

শ্রীশাঙ্কৰি

যিকথা পুছিল তাৰ লৈয়ো পৰিছেদ ।

সবে কৃষ্ণময় ইটো কৈলো সত্য বেদ ॥ ১৪ । ১৬ ॥

অনুবাদ ।

যি ভুৱনমোহনৰ দুৰ্জয় মায়াৰ দ্বাৰা মোহিত হৈ তোমালোকে
 মোক জগত গুৰু বুলি সম্বোধন কৰা সেই ভগৱান বাসুদেৱক
 কায় বাক্য মনে নমস্কাৰ কৰিছো ॥ ১২ ॥ সেই প্ৰভুৰ
 আগত থিয় দিব নোৱাৰি যিমায়া দ্বৰতো বিদূৰহৈ থাকে সেই
 নায়াৰ দ্বাৰা মোহিতহৈ লোক সকলে “আমি আৰু আমাৰ”
 ইত্যাদি কথাবে নিজক প্ৰশংসা কৰে ! ১৩।

হে নাৰদ ! দ্ৰব্য, কস্ম, কাল, স্বভাৱ আৰু জীৱ এই
 সমস্ত বস্তু পৰমার্থ-নিবচাৰত বাসুদেৱত পৃথক নহয় ॥ ১৪ ॥
 বেদ নাৰায়ণৰ উপাসনা প্ৰকাশক, দেৱতাদি-প্ৰাণী নাৰায়ণৰ
 পৰা জন্মিছে । স্বৰ্গ আদি লোক নাৰায়ণৰেই অবয়ব (শৰীৰ)
 আৰু সমস্ত যজ্ঞৰ ফল দাতাও শ্ৰীনাৰায়ণ ॥ ১৫ ॥ অষ্টাঙ্ক

তস্মাপি দ্রষ্টুৰীশস্ত কূটস্থস্তাখিলাশ্রয়ঃ
 স্জ্যং স্জ্যামি স্ঠোহহমীক্ষয়ৈবাভিচোদিতঃ ॥ ১৭ ॥
 সত্ত্বং বজ্রস্তম ইতি নিগুণস্ত গুণাস্ত্রয়ঃ
 স্থিতিস গনিবোধেবু গৃহীতা মায়ায়া বিভোঃ ॥ ১৮ ॥
 কৰ্ম্যকাৰণকৰ্ত্ত্ত্বে দ্ৰব্যজ্ঞানক্ৰিয়াশ্ৰয়াঃ ।
 বধ্যান্তি নিত্যদা মুক্তং মায়ায়নং পৃকবং গুণাঃ ॥ ১৯ ॥

অনুবাদ :

যোগ ত্রিনানায়ণৰ ধ্যানৰ উপায়, ত্রিনায়ণত চিত্ত ধারণাই
 তপস্বী, ব্রহ্ম-জ্ঞানৰ দ্বাৰা ত্রিনায়ণৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ হয়,
 ত্রিনায়ণৰ চৰণ প্ৰাপ্তিই মুক্তি ॥ ১৬ ॥

সেই সৰ্বেশ্বৰ সৰ্বসাক্ষী, নিৰ্বিকার, সৰ্বভূতাত্মা ত্রিভগবানৰ
 আজ্ঞাত মই ব্ৰহ্মাণ্ড সৃষ্টি কৰোঁ ॥ ১৭ ॥

হে নান্দ ! ত্ৰিগুণাতীত সৰ্বব্যাপী ভগৱানে সৃষ্টি, স্থিতি
 ব্যৱহাৰণে, সত্ত্ব, ৰজ, আৰু তম গুণময়ী জৰ প্ৰকৃতিক মায়া
 শক্তি প্ৰদান কৰি স্ৰেতনা বৰে, আৰু এই সঘট-ঘটন পটু
 মায়াৰ দ্বাৰা জীৱদেহৰ সৃষ্টি কৰি পঞ্চমহাভূত, তাৰ প্ৰতিষ্ঠাপী
 দেৱতা আৰু ইন্দ্ৰিয় এই সমস্ত সৃষ্টি কৰে। ভগৱানৰ অংশ
 নিত্যমুক্ত জীৱে সেই মায়াই দেহক আশ্ৰয় কৰে। এই অৱস্থাত
 মায়াই জীৱৰ স্বৰূপজ্ঞান আবৰণ কৰে, আৰু তিনি গুণেৰে

স এষ ভগবান্নিস্তৈস্ত্রিভিবেতৈবধোক্কজঃ
 স্বলক্ষিতগতিব্রহ্মন্ সর্বেষাং মম চেশ্বরঃ ॥ ২০ ॥
 কালং কৰ্ম্ম স্বভাবঞ্চ মাগেশো মায়ায়া স্বয়া
 আত্মনু যদৃচ্ছয়া প্রাপ্তং বিবুভুষুৰূপাদদে ॥ ২১ ॥
 কালাদগুণব্যতিকৰঃ পৰিণামঃ স্বভাবতঃ
 কৰ্ম্মণো জন্ম মহতঃ পুৰুষাধিষ্ঠিতাদভূৎ ॥ ২২ ॥

অন্বয়ঃ

অধোক্কজঃ (প্রাকৃতবুদ্ধীন্দ্রিয়গোচরঃ শ্রীভগবান্)
 ২০ । প্রাপ্তং (লীন প্রাপ্তং) বিবুভুষুঃ (বিবিধং ভবিতুমিচ্ছুঃ)
 ২১ ॥ জন্ম (আবির্ভাবঃ অভূৎ) ২২ ।

অনুবাদ

জব পুত্র কবি বান্ধি আধ্যাত্মিক আধিদৈবিক, আক
 আধিভৌতিক এই তিনি তাপরে তাপিত করে ২ ১৮ । ১৯ ॥

হে নাবদ ! এই তিনি গুণব দ্বারা আবৃত স্বীরে যাব
 স্বরূপ নির্ণয় করিব মোরারে সেই প্রাকৃত ইন্দ্রিয়র অগোচর
 ভগবানে সমস্ত জীবর স্বরূপ আক মোরো নিবস্তা ॥ ২০ ॥
 হে পুত্র । শ্রীভগবানে স্বযোগমায়া দ্বারা বহুৰূপে আত্মা
 প্রকাশ করিব মনেবে মহাপ্রলয়ত, জীৱাত্মাত লীন প্রকৃতিক
 আক কাল, কৰ্ম্ম, স্বভাবক অনুক্রমে স্বইচ্ছাই ব্যক্ত
 করিলে ॥ ২১ ॥

মহতস্ত্বং বিকুৰ্বানাদ্ বজঃ সন্তোষপৰং হিতাৎ
 তমঃ প্রধানস্ত্বং ভবদ্ জব্যজ্ঞানক্ৰিয়াশ্লকঃ ॥ ২৩ ॥
 সোহহঙ্কাৰ ইতি প্রোক্তো বিকুৰ্বন্ সমভূৎ ত্ৰিধা
 বৈকাৰিক স্তৈজসশ্চ তমসশ্চেতি যদ্ভিদা
 জব্যশক্তি ক্ৰিয়াশক্তি জ্ঞানশক্তি বিতি প্রভো ॥ ২৪ ॥
 তামসাদপি ভূতাদে বিকুৰ্বাণাদভূতভঃ ।
 অশ্রু মাত্ৰা গুণঃ শব্দো লিঙ্গং যদ্ দৃষ্টং দৃশ্যয়োঃ ॥
 নভসোহথ বিকুৰ্বাণাদভূৎ স্পৰ্শগুণোহনিলঃ ।
 পৰায়রাচ্ছব্যাংশ্চ প্রাণ ওজঃ সহো বলম্ ॥

অনুবাদ ।

ঈশ্বৰৰ সৃষ্টি কাৰ্য্যৰ কাৰণে আবিভূত কালশক্তিৰ
 প্ৰভাৱৰ পৰা, প্ৰকৃতিৰ চাঞ্চল্যতা জন্মে আৰু এই চাঞ্চল্যতা
 স্বভাৱৰ পৰা প্ৰকৃতিত লীন সত্ত্ব, ৰজ আৰু তম গুণ উদ্ভব
 হয় । এই তিনিগুণ আৰু জীৱৰ পাপ-পুণ্য আদি কৰ্ম্ম ফলৰ
 পৰা মহতত্ত্ব আৰ্হিৰ্ভাব হয় । ২২ ॥ কালক্ৰমে ৰজ আৰু
 সত্ত্বগুণৰ প্ৰভাৱত মহতত্ত্ব বৃদ্ধি আৰু আনন্দিত হয় । এই
 আনন্দ অংশৰ পৰা ভূত, ইন্দ্ৰিয় আৰু দেৱতাৰ সমষ্টি ৰূপ
 তমগুণ প্ৰধান অহঙ্কাৰ তৎ জন্মে, কিছু দিনৰ পাচত এই
 অহঙ্কাৰ এওঁ গাখীৰ দৈ হোৱাৰ সদৃশ বিকাৰ জন্মি তিনি
 ভাগে বিভাগ হয় এই সাংখ্যিক অহঙ্কাৰৰ পৰা দেৱতা, ৰাজসিক
 অহঙ্কাৰৰ পৰা ইন্দ্ৰিয় আৰু তামসিক অহঙ্কাৰৰ পৰা
 পঞ্চমহাভূত অনুক্ৰমে উৎপন্ন হয় ॥ ২৩ । ২৪ ॥

বায়োৰপি বিকুৰ্বাণাং কালকৰ্ম্মস্বভাবতঃ
 উদপদ্যত বে তেজো রূপবৎ স্পৰ্শশব্দবৎ ॥ ২৫ ॥ ২৭ ॥
 তেজসন্ত বিকুৰ্বাণাদানীদন্তো বসাত্মকম্
 রূপবৎ স্পৰ্শবচ্ছান্তো ঘোষবচ্চ পৰাং ২৮ ॥
 বিশেষন্ত বিকুৰ্বাণাদন্তসো গন্ধবানভূৎ
 পৰায়য়াজসম্পৰ্শ শব্দ রূপশ্চ গায়িতঃ ॥ ২৯ ॥
 বৈকাৰিকামনো জজ্ঞে দেবা বৈকাৰিকা দশ ।
 দিঘাতার্কপ্রচেতোহশ্বিবহুদ্রোপেন্দ্রমিত্রকাঃ ॥ ৩০ ॥

অনুবাদ :—

ঈশ্বৰৰ ইচ্ছায় দ্রব্যশক্তিময় তামস অহঙ্কাৰ বিকাৰ প্রাপ্ত
 হলে তাৰ পৰা আকাশ উৎপন্ন হয় । শব্দে আকাশৰ সূক্ষ্ম
 গুণ ॥ ২৫ ॥ আকাশৰ পৰা সূক্ষ্ম স্পৰ্শগুণ আৰু শব্দগুণ থকা
 বায়ু জন্মে । দেহ ধাৰণশক্তি, ইন্দ্রিয়শক্তি, মনন শক্তি শৰীৰ
 শক্তি বায়ুৰ কৰ্ম্ম অৰ্থাৎ বায়ুৰ পৰা দেহ ধাৰণ আদি শক্তি
 জন্মে । কালকৰ্ম্ম আৰু স্বভাৱৰ সংযোগত বায়ু বিকাৰ প্রাপ্ত
 হলে সূক্ষ্ম রূপ বিশিষ্ট অগ্নি জন্মে । এই অগ্নিত স্পৰ্শ আৰু শব্দ
 কাৰণৰূপে প্রকাশ হয় ॥ ২৬।২৭ ॥

অগ্নিপৰা সূক্ষ্মৰমময় জল জন্মে আৰু শ্ৰীভগৱানৰ
 ইচ্ছাত সৃষ্টি কাৰ্য্যৰ কাৰণে রূপ, স্পৰ্শ আৰু শব্দ এই জনত
 সংযোগ হয় ॥ ২৮ ॥ কালক্ৰমে জলত বিকাৰ ঘটিলে তাৰ পৰা
 সূক্ষ্মগন্ধগুণযুক্ত ক্ষিতি উৎপন্ন হয় আৰু সৃষ্টি কাৰ্য্যৰ

তৈজস্যাং তু বিকূৰ্কাণাদিন্দিয়াণি দশাভবন্
জ্ঞান শক্তিঃ ক্রিয়াশক্তি বুদ্ধিঃ প্রাণশ্চ তৈজসৌ ॥
শ্রোত্রং ত্বগ্গ্ৰাণদৃগ্ জিহ্বা বাগদোমেচ্চাজ্জি
পায়বঃ ॥ ৩১ ॥

যদৈতেহসঙ্গতা ভাবা ভূতেভিন্নমনোগুণাঃ
যদায়তননিৰ্ম্মাণে ন সেকুৰ্ব্বক্সবিন্দ্ৰম ॥ ৩২ ॥
তদা সংহত্য চাত্মোচ্যং ভগবচ্ছক্তিচোদিতাঃ
সদসত্ত্বমুপাদায় চোভয়ং মহজ্জুহ্যদঃ ॥ ৩৩ ॥

অর্থঃ ।

বিকূৰ্কাণাং (বিক্রিয়াণাং) দোঃ (পাণিঃ) ॥ ৩১ ॥
এক বিব্দ্ৰম (হে বেদার্থ তত্ত্বজ্ঞ !) আয়তননিৰ্ম্মাণে (শব্দাবগঠনে)
॥ ৩২ ॥ চোদিতাঃ (প্রেরিতাঃ তেভূতাদয়ঃ) উভয়ং (সমস্তি-
ব্যষ্ট্যান্বকং) ॥ ৩৩ ॥

অনুবাদ ।

কাৰণে ঐশ্বৰ্য ইচ্ছাই কণ, বস, আৰু স্পৰ্শ সেই ক্ষিতিত
সংযোগ হয় ॥ ২৯ ॥ কালক্ৰমে বিকৃত সাত্বিক অহঙ্কাৰ
পৰা মন (চন্দ্র) দিক বায়ু বকণ, অশ্বিনীকুমাৰ, আগ্ন, ইন্দ্র,
উপেন্দ্ৰ সূৰ্য্য আৰু প্রজাপতি এই দশজন ইন্দিয়ৰ অধিষ্ঠাত্ৰী
দেৱতা আবিৰ্ভূত হয় ॥ ৩০ ॥

বাক্স অহঙ্কাৰৰ পৰা জ্ঞানশক্তিৰ সহিত বুদ্ধি, ক্রিয়াশক্তিৰ
সহিত প্রাণ, চক্ষু, কৰ্ণ, নাসিকা, জিহ্বা আৰু ত্বক এই পঞ্চ

বর্ধপূগসহস্রান্তে তদগুমুদকেশরম্
কালকৰ্ম্মস্বভাবেহোজীবোহজীবমজীবয়ৎ ॥ ৩৪ ॥
স এব পুকবস্ত্রাদগুং নির্ভিত্য নির্গতঃ
সহস্রোৰ্ক্ষজি বাহুবক্ষঃ সহস্রাননশীৰ্বান্ ॥ ৩৫ ॥

অনুবাদ

জ্ঞানেन्द्रিয় আক বাক্, পাণি, পাদ, পয়ু, উপস্থ এই পঞ্চ
কৰ্ম্মেन्द्रিয় উৎপন্ন হয় ॥ ৩১ ॥ হে ব্রহ্মবিত্তম নাবদ। এই
পৃথিবী আদি ভূত, চক্ষু আদি ইन्द्रিয়, মন আক সত্ত্ব আদি
গুণ প্রথমে পৃথক, পৃথক ভাবে থাকে গতিকে শবাব গঠন
নহয় ॥ ৩২ ॥

পাচত ক্রীতগরানব ইচ্ছাত এই সমস্ত পৰম্পৰ মিলিত
হৈ মুখা আক গৌণভাবে অবস্থিত হোৱাত সমষ্টি আক ব্যষ্টি
দেহাত্মক এই ব্রহ্মাণ্ড গঠন হয় ॥ ৩৩ ॥ এই বহুতে লগলাগি
এটা আক পৰম্পৰে পৰম্পৰত শক্তি আৰোপ কৰি ভিন্ন-ভিন্ন
ৰূপে প্রকাশৰ স্বভাব থকা বিখাট শবাবৰ মূল কাৰণ হিংগ্যময়
অঃ প্রথমে অচেতন ভাবে কাৰণাৰ্ণবত থাকে; বহু বহুৰৰ
পাচত অন্তৰ্যামী পূৰ্বে চৈতন্য শক্তি প্রদান কৰে ॥ ৩৪ ॥
আক এই অন্তৰ্যামী পূৰ্বেই এই ব্রহ্মাণ্ড ভেদ কৰি সহস্র
হস্ত, সহস্র চৰণ, সহস্র বাহু, সহস্র বদন আক সহস্র
মস্তকৰ সহিত ব্রহ্মাণ্ডৰ বাহিৰতঃপ্রকাশ হয়। এই সময়ৰ
পৰা ক্রীতগরান ব্রহ্মাণ্ডৰ অন্তৰত আক বাহিৰত প্রকাশ
হয় ॥ ৩৫ ॥

যস্যোহাবয়বৈলোকান্ কল্পয়ন্তি মনোযিণঃ
 কট্যাদিভিৰধঃ সপ্ত সপ্তোদ্ধং জঘনাদিভিঃ ॥ ৩৬ ॥
 পুৰুষস্য মুখং ব্রহ্ম ক্ষত্ৰমেতস্য বাহবঃ
 উৰ্বোৰৈশ্চো ভগবতঃ পদ্ভ্যাং শূত্রোব্যজায় ॥ ৩৭ ॥
 ভুলোকঃ কল্পিতঃ পদ্ভ্যাং ভুবলোকোহস্য নাভিতঃ
 হৃদা স্বলোক উবস। মহলোকো মহান্ননঃ ॥ ৩৮ ॥

অন্বয়ঃ

জীবঃ (হিৰণ্যগৰ্ভাস্তুর্যামিপুৰুষঃ) অজীবং (অচেতনং)
 অজীবয়ং (চেতয়ামাস) ॥ ৩৬ ॥ অণ্ডং (সমষ্টিশৰীৰাত্মকং
 অণ্ডং) ॥ ৩৬ ॥

পদ্ভ্যাং (চৰণতঃ কটি পৰ্য্যন্তাভ্যাং) সনাতনঃ (নিত্যঃ
 নতু সৃষ্ট্যপ্রপঞ্চান্বৰ্ত্তী) ব্রহ্মলোকঃ (বৈকুণ্ঠঃ) ॥ ৩৮ ॥

অনুবাদ ।

প্রথম সাধক যোগীসকলে যোগ ধারণা শিক্ষার কারণে এই
 সহস্রশীর্ষ মহাপুরুষৰ চৰণৰ পৰা কটি পৰ্য্যন্ত পাতাল আদি
 সপ্ত অধো লোক আৰু জঘনৰ পৰা মস্তক পৰ্য্যন্ত ভূঃ আদি
 সপ্ত উৰ্দ্ধ লোক কল্পনাকৰে ॥ ৩৬ ॥ এই পুৰুষৰ মুখত,
 ব্রাহ্মণ, বাহুত, ক্ষত্ৰিয়, উক্তত বৈশ্য, চৰণত শূদ্র জন্মে।
 চৰণৰ পৰা কটি পৰ্য্যন্ত অবয়বত সপ্ত পাতালত ভূ
 লোক নাভিত ভুব লোক, হৃদিত স্ব লোক বক্ষ
 স্তলত মহলোক, ঐৰীষাত জনলোক, স্তনত তপো লোক

PLEASE HANDLE THE BOOK CAREFULLY.

দ্বিতীয়ঃ স্বক্:

৮৯

গ্রীবায়াং জনলোকোহস্য তপোলোকঃ স্তনদ্বয়াং
মূৰ্দ্ধাভঃ সত্যলোকস্ত ব্রহ্মলোকঃ সনাতনঃ ॥ ৩৯ ॥
তৎ কট্যাঞ্চাতলং কণ্ঠমুক্‌ভ্যাং বিতলং বিভোঃ
জানুভ্যাং সূতলং শুদ্ধং জজ্ঞাভ্যাং তুতলাতলম্ ॥
মহাতলস্ত গুল্‌ফাভ্যাং প্রপদাভ্যাং বসাতলম্
পাতালং পাদতলত ইতি লোকময়ঃ পুমান্ ॥ ৪১ ॥
ভূলোকঃ কল্লিতঃ পড্যাং ভুবলোকোহস্য নাভিতঃ
স্বলোকঃ কল্লিতে মূৰ্দ্ধা ইতি বা লোককল্পনা ॥ ৪২ ॥

ইতি শ্রীমদ্ভাগবতে মহাপুৰাণে পাবমহংস্যাং সংহিতায়াং

বৈয়াসিক্যাং দ্বিতীয়স্কন্ধে মহাপুরুষসংস্থানুবর্ণনং

নাম পঞ্চমোহধ্যায়ঃ । ৫ ।

অন্বয়ঃ

প্রপদাভ্যাং (পাদাগ্রাভ্যাং) ইতি (অনয়াবীত্যা)

॥ ৪০ ॥ ৪১ ॥

অনুবাদ ।

মন্তকত মহালোক কল্পনা কৰে। এই স্তম্ভ ব্রহ্মাণ্ডৰ
উপৰত সনাতন বৈকুণ্ঠ-লোক নিত্য বিৰাজিত ॥ ৩৭ ॥ ৩৯ ॥
এই মহা পুরুষৰ কটিৰ অধত তল, উকত-বিতল, জানুত
পৰম পবিত্র সূতল, জজ্ঞাত তলাতল, গুলফত মহাতল, চৰণৰ
অগ্রভাগত বসাতল আৰু পদ তলত পাতাল এই চতুৰ্দ্দশ
ভুবনময় মহা পুরুষত যোগীয়ে চিত্ত ধাৰণা কৰে। এই বিৰাট

ৰূপে বিৰাজিত পৰমমাত্মা শ্ৰীহৰিত চিত্ত ধাৰণা কৰিলে অতি
শীঘ্ৰে চিত্ত নিৰ্মল হয় ॥ ৪০ ॥ ৪১ ॥

কোনো কোনো সাধকে এই বিভূৰ চৰণৰ পৰা কটি
পৰ্যন্তত ভুলোক নাভিত খুব গোক আৰু মন্তকত স্বলোক
কল্পনা কৰে ॥ ৪২ ॥

মহাবোগী বাসুদেৱৰ প্ৰাণত শ্ৰীমদ্ভাগৱত মহাপুৰাণ

স হিতাৰ অন্তৰ্গত দ্বিতীয় স্কন্ধৰ মহাপুৰুষৰূপ

বৰ্ণন নামক পঞ্চম অধ্যায় সমাপ্ত ॥ ৫ ॥

ষষ্ঠোঃধ্যায়ঃ ।

শ্রীব্রহ্মোবাচ ।

বাচাং বহুৈযু'থং ক্লেত্রং ছন্দসাং সপ্তধাতবঃ

হব্যকব্যামৃতান্নানাং জিহ্বা সৰ্কৰসস্ত চ ॥ ১ ॥

সৰ্কাসূনাঞ্চ বায়োশ্চ তন্মাসে পৰমায়ণে

অশ্বিনোৰোবধোনাঞ্চ জ্ঞাণে মোদপ্রমোদয়োঃ ॥ ২ ॥

অম্বয়ঃ ।

মুখং (তস্য বিৰাট্ কপিণঃ শ্রীভগবতঃমুখং) সৰ্কাসূনাং
চ (সৰ্কজীবানাং প্রাণানাং) পৰমায়ণে (উত্তমক্লেত্রে) ॥ ১২ ॥

অনুবাদ

ব্রহ্মাই কলে—[ঋক্ বেদৰ পুরুষ সূক্তত বৈৰাজ পুরুষৰ
বিভূতি যিকপ বৰ্ণন আছে সি এই আধ্যাত বৰ্ণনা হ'ব] হে
নাৰদ ! সেই বিৰাট পুরুষৰ মুখ সৰ্ক জীৱৰ বাগিন্দ্ৰিয় আৰু
বাক্যৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱতা অগ্নিৰ উৎপত্তি স্থান, বস বক্তাদি
সপ্ত ধাতু গায়ত্ৰী আদি সপ্ত ছন্দৰ, জিহ্বা হব্য কব্য আৰু
অমৃত নামক দেৱপিতৃ মনুষ্য লোকৰ অন্ন, মধুৰাদি বস আৰু
বসৰ অধিষ্ঠাত্ৰী (অধিপতি) দেৱতা বৰুণৰ উৎপত্তি স্থান
॥ ১ ॥ সেই মহাপুরুষৰ নাসাবন্ধু, জীৱ সকলৰ প্রাণ, প্রাণৰ
অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱতা বায়ু আৰু মহাবায়ুৰ, জ্ঞানেন্দ্ৰিয় ধাতু আদি

রূপাণাং তেজসাং চক্ষুর্দিবঃ সূর্য্যস্ত্য চাক্ষিণী
 কর্ণো দিশাঞ্চ তীর্থানাং শ্রোত্রমাকাশশব্দয়োঃ ॥ ৩ ॥
 তদ্ গাত্রং বস্ত্রসাৰাণাং সৌভগস্য চ ভাজনম্
 ভ্ৰগস্ত স্পৰ্শবায়োশ্চ সৰ্ব্ব মেধস্য চৈব হি ॥ ৪ ॥
 বোমন্যুদ্ভিজ্জজাতিনাং যৈব যজ্ঞস্ত সন্ততঃ
 কেশশ্যশ্রনথান্যস্য শিলালোহাপ্রবিদ্যুতাম্ ॥ ৫ ॥
 বাহবো লোক পালানাং প্রায়শঃক্ষমকৰ্ম্মনাম্ ॥ ৬ ॥
 বিক্রমো ভূভুবঃস্বশ্চ ক্ষেমস্য শৰণস্য চ
 সৰ্ব্বকামবৰস্যাপি হৰেশ্চৰণ আশ্পদম্ ॥ ৭ ॥

অনুবাদ

ত্রৈমধি তাৰ অধিষ্ঠাত্ৰীদেৱতা অশ্বিনী-কুমাৰ আৰু গন্ধ গুণৰ
 উৎপত্তি স্থান ॥ ২ ॥

মহাপুৰুষৰ চক্ষু সমস্ত বস্তুৰ ৰূপ, ৰূপ প্ৰকাশক তেজস্ব,
 চক্ষু গোলক স্বৰ্গলোক, তাৰ অধিপতি দেৱতা সূৰ্য্যৰ, কৰ্ণ
 দশোদিশ, কৰ্ণ বন্ধু, আকাশ, আকাশৰ গুণ-শব্দৰ উৎপত্তি
 স্থান। শৰীৰ সমস্ত বস্তুৰ সাৰাংশ আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ উৎপত্তি
 স্থান, ভ্ৰু, স্পৰ্শ, বায়ু আৰু সমস্ত যজ্ঞৰ আশ্ৰয়, লোম বিলাক
 যজ্ঞীয় বৃক্ষ সমূহ, কেশ মেঘ, শ্যশ্ৰু, বিদ্যুৎ, নথ শিলা লোহা
 প্ৰভৃতি ধাতু দ্ৰব্যৰ উৎপত্তি স্থান ॥ ৩ ॥ ৫ ॥

বিৰাটৰ অসংখ্য বাছ পালন কৰ্ত্তা লোকপাল বিলাকৰ
 উৎপত্তি স্থান; ॥ ৬ ॥ মহাপুৰুষৰ চৰণ পৃথিবী আৰু স্বৰ্গৰ

অপাং বীৰ্য্যস্য সৰ্গস্য পৰ্জন্যস্য প্ৰজাপতেঃ
 পুংসঃ শিগ্ৰ উপস্থস্ত প্ৰজাত্যানন্দনিৰ্ব্বতেঃ ॥ ৮ ॥
 পায়ূৰ্য্যমস্য মিত্ৰস্য পৰিমোক্ষস্য নাৰদ ।
 হিংসায়। নিঋতেৰ্মৃত্যোনিবৰস্য গুদং স্মৃতম্ ॥ ৯ ॥
 পৰাভূতেৰধৰ্ম্মস্য তমসশ্চাপি পশ্চিমঃ
 নাভ্যো নদনদীনাঞ্চ গোত্ৰাণামস্থি সংহিতঃ ॥ ১০ ॥
 অব্যক্তৰসসিন্ধুনাং ভূতানাং নিধনস্য চ
 উদৰং বিদিতং পুংসো হৃদয়ং মনসঃ পদম্ ॥ ১১ ॥
 ধৰ্ম্মস্য মম তুভ্যঞ্চ কুমাৰাণাং ভবস্য চ
 বিজ্ঞানস্য চ সত্ত্বস্য পৰস্যাত্মা পৰায়ণম্ ॥ ১২ ॥

অন্বয়ঃ

পৰিমোক্ষস্ত (মলত্যাগস্ত) নিবৰস্ত (নৰকস্য) হিংসারঃ
 নিঋতেঃ (অলক্ষ্যং) আশ্পদং (স্থানং) ॥ ৯ ॥

অনুবাদ ।

আশ্রয়, শৰণাগতৰ বক্ষক আৰু সৰ্ব্ব কামনা পূৰ্ণ কৰিবৰ
 স্থান ॥ ৭ ॥ জল, শুক্ৰ, লোকসৃষ্টি, মেঘ, প্ৰজাপতি বিৰাটৰ
 লিঙ্গৰ পৰা জন্মিছে আৰু পুৰুষেন্দ্ৰিয় প্ৰজা সৃষ্টি ৰূপ আনন্দৰ
 উৎপত্তি স্থান ॥ ৮ ॥

হে নাৰদ ! সেই বিৰাট পুৰুষৰ গুহ ইন্দ্ৰিয়ৰ পৰা যম,
 মিত্ৰ আৰু মলত্যাগৰ সৃষ্টি হৈছে, গুহ্যদেণ হিংসা, অলক্ষ্য,

অহং ভবান্ ভবশ্চৈব ত ইমে মুনয়োহগ্রজাঃ
 সুৰাসুৰ নৰা নাগাঃ খগা মৃগসৰীসৃপাঃ ॥ ১৩ ॥
 গন্ধৰ্ব্বাপ্সৰসো যক্ষা বক্ষো ভূতগণোৰগাঃ
 পশবঃ পিতৃবঃ সিদ্ধা বিদ্যাশ্চাৰণাক্রমাঃ ॥ ১৪ ॥
 অন্যে চ বিবিধা জীৱা জলস্থলনভৌকসঃ
 গ্রহক্ষকৈ তবস্তাৰাস্তাডিত স্তনয়িত্ত্ববঃ ॥ ১৫ ॥
 সৰ্ব্বং পুৰুষ এবৈদং ভূতং ভব্যং ভবচ্চ যৎ
 তেনেদমাব্রুতং বিশ্বং বিতাস্তু মধিতিষ্ঠতি ॥ ১৬ ॥

অনুবাদ :—

মৃত্যু আৰু নৰকৰ উৎপত্তি স্থান। পৃষ্ঠভাগ অধৰ্ম্ম, পৰাভব,
 আৰু অজ্ঞানৰ, নাড়ী সমূহ নদনদীৰ আৰু অস্থি সমূহ পৰ্ব্বতৰ
 উৎপত্তি স্থান। উদৰ অন্ন আনিব, বস সমুদ্ৰ আৰু স্থানী সকলৰ
 নিধনৰ স্থান, হৃদয়ৰ পৰা সৰ্ব্বজীৱৰ লিঙ্গশৰীৰ উৎপন্ন হৈছে
 চিত্তৰ পৰা ধৰ্ম্মৰ অধিপত্তি, মোৰ, তোমাৰ, সনকাদি ঋষি
 সকলৰ কদ্রৱ আৰু সমস্ত জীৱৰ চিত্ত জন্মিছে ॥ ১১ ১২ ॥

হে নাৰদ ! মই, তুমি কদ্র, তোমাৰ অগ্রজ সনক সনন্দ
 আদি আৰু মৰীচি আদি ঋষি সকল, সুৰ, অসুৰ, মনুষ্য, নাগ,
 পক্ষী, মৃগ, সৰ্প, গন্ধৰ্ব্ব, অগ্নিৰ যক্ষ বক্ষ, পিশাচ, উৰগ,
 পিতৃগণ, সিদ্ধগণ, বিদ্যাধৰ চাৰণ বৃক্ষধিলাক, ইয়াত বাহিৰেও
 নানাজাতীৰ জলচৰ, স্থলচৰ, খেচৰ, প্রভৃতি প্ৰাণীসমূহ
 গ্রহ, নক্ষত্ৰ, কেতু, তাৰা, বিদ্যা, মেঘ প্রভৃতি সমস্ত বস্তু

স্বধিষ্যাৎ প্রতপন্ প্রাণো বহিষ্চ প্রতপত্যসো
এবং বিবাজং প্রতপংস্তপত্যন্তর্কহিঃ পুমান্ ॥ ১৭ ॥
সোহমৃতস্যাভয়স্যোশৌ মর্ত্যমন্নং যদত্যগাৎ
মহিমৈব ততো ব্রহ্মন্ পুরুষস্য দ্রবত্যয়ঃ ॥ ১৮ ॥

অন্বয়ঃ—

অসৌ প্রাণঃ (সূর্য্যঃ) স্বধিষ্যাৎ (নিজমণ্ডলং) প্রতপন্
(প্রকাশয়ন্) বহিঃ চ (মণ্ডলাৎ বহিষ্চ) প্রতপতি
(প্রকাশয়তি) এবং (তথা) পুমান্ (শ্রীভগবান্) বিবাজং
(বিবাজ্-দেহং) প্রতপন্ প্রকাশয়ন্) অন্তর্কহিষ্চ (ব্রহ্মণ্ডমন্ত
র্কহিষ্চ) তপতি (প্রকাশয়তি) ॥ ১৭ ॥ মর্ত্যং (মরণ ধর্ম্মং)
ন্নং (কস্তুফলং ত্রিলোক্যাদিকপং) ॥ ১৮ ॥

অনুবাদ।

আন কি ভূত, ভবিষ্যত আক বর্তমানে যি সমস্ত বস্তু আছে
সেই বিলাক ভগৱানত কবি পৃথক নহয় অর্থাৎ তেওঁৰে অদ্বয়ব
আক বিভূতি । সেই ভগৱানে শ্বিষ্যাপী আছে কিন্তু সমস্তৰে
হৃদয়ত বিশেষ ভাবে প্রকাশিত এতেকে ধ্যান কৰা মাত্ৰকে
বিদিত হয় । তেওঁ ব্রহ্মাণ্ডৰ বাহিৰ বৈকুণ্ঠ ধামত দশাঙ্গুল
পৰিমাণত মুৰ্ত্তিৰে নিত্য বিৰাজিত ॥ ১৭ ॥ ১৬ ॥

সূৰ্য্যে নিম্ন মণ্ডল প্রকাশিত কৰি মণ্ডলৰ বাহিৰৰ
স্থান বিলাককো আলোকিত কৰাৰ নিচিনা বৈকুণ্ঠ

পাদেষু সৰ্বভূতানি পুংসঃ স্থিতি পদো বিদুঃ
 অমৃতং ক্ষেমমভয়ং ত্ৰিমূৰ্দ্ধোহধায়ি মূৰ্দ্ধযু ॥ ১৯ ॥
 পাদস্ত্রয়ো বহিষ্ঠাসন্নপ্রজানাং য আশ্রমাঃ
 অন্তঃস্থলোক্যাস্তপৰো গৃহমেধো বৃহদ্ব্রতঃ ॥ ২০ ॥
 সূতা বিচক্ৰমে বিশ্বঙ্ শাসনানশনে উভে
 যদ বিচা চ বিচা চ পুৰুষস্তু ভয়াশ্রয়ঃ ॥ ২১ ॥

অন্বয়ঃ

বিশ্বঙ্ (বিশ্বব্যাপী) শাসনানশনে (ভোগাপৰ্গকপে) উভে
 সূতা (প্রপঞ্চাপ্রপঞ্চে) বিচক্ৰমে (আক্ৰম্যস্থিতঃ) ॥ ২১ ॥

অনুবাদ ।

পতি শ্রীভগবানেও অন্তৰ্ঘামীকপে বিৰাট শৰীৰ আৰু
 ব্ৰহ্মাণ্ডৰ সমস্ত জীৱৰ অন্তৰ আৰু বাহিৰত থাকি সকলোকে
 চৈতন্য কৰি ৰাখিছে ॥ ১৭ ॥ সেই পৰমেশ্বৰ ভগ্ন, মৃত্যু,
 জৰা আদি হীন, অক্ষয়-অব্যয় পৰমানন্দ সুখৰ আধাৰ ! নাৰদ !
 তেওঁৰ মায়াময় এই জগতে শৰীৰ কিন্তু জাগতীক ধৰ্ম্মৰ অতীত
 এই তেওঁৰ অপাৰ মহিমা ॥ ১৮ ॥

সৰ্বভূবনময় শ্রীভগবানৰ এক পদত ভূঃ ভুৱঃ স্বঃ লোক
 তাত সংসাৰী জীৱ সমূহ অবস্থান কৰিছে, আৰু বাকী তিনি
 পদত অৰ্থাৎ ক্ৰমমুক্তিৰ বিনাশী মুখ জন লোকত
 অবিনাশি মুখ, তপলোকত, দুঃখ লেশ মাত্ৰও নথকা
 মুখ সত্য লোকত বিহিত আছে ॥ ১৯ ॥ ব্ৰহ্মচাৰী

যস্মাদগুং বিবাড্ জজে ভূতেন্দ্রিয়-গুণাশ্লকঃ
তদ্ দ্রব্য মত্যগাদিশ্চং গোভিঃ সূর্য্য ইবাতপন্ ॥ ২২

ত্ৰীশাঙ্করি

শ্রবণ কীর্ত্তন ধৰ্ম্ম চাৰিয়ো বৰ্ণব ।
নিজ পিতৃ কৃষ্ণ মাত্ৰ সেব্য জগতব
হেনয় কৃষ্ণক এৰে ঘিটো মন্দমতি ।
অবশ্যকে মৰি সিটো যাইবে অধোগতি ॥
মায়াৰ স্ৰজনা ইটো ব্ৰহ্মাণ্ড যতেক ।
সমস্তে বিনাশ হয় কহিলো প্ৰত্যেক ॥
ব্ৰহ্মাণ্ডৰ বাজ সিটো কৃষ্ণৰ নগৰ ।
কদাচিতো নোহে নাশ জানা মুনিবৰ ॥
প্ৰপঞ্চৰ ভিতৰ নুহিকে সিটো স্থান ।
ভক্তৰ নিমিত্তে কৃষ্ণে কৰিছে নিৰ্ম্মাণ ॥
জ্ঞান কৰ্ম্ম যোগ যাগ তপস্যা আচৰে ।
কদাচিতো বৈকুণ্ঠক নযায় সিটো নৰে ॥
শ্রবনে কীর্ত্তনে স্নেহে বৈষ্ণৱে পাৱয় ।
আক কৃষ্ণ কথা কহো শুনা মহাশয় । ২১॥

অনুবাদ

প্ৰভূতি একান্ত ভক্ত সকলে শ্ৰীভগবানৰ শ্রবণ আদি ভক্তিৰ
বলত এই তিনি পাদৰ পৰমানন্দ উপভোগ কৰে গৈ আক

যদাস্য নাভ্যাগ্নলিনাদহমানং মহাত্মনঃ
 নাবিদং যজ্ঞসম্ভাবান্ পুরুষাবয়বানুতে ॥২৩
 তেযু যজ্ঞস্যশবঃ বনস্পত্যয়ঃ কুশাঃ
 ইদঞ্চ দেবযজনং কালশ্চোৰু গুণান্বিতঃ ॥২৪

অন্বয়ঃ

যস্মাৎ অগ্নু ভূত ইন্দ্রিয়-গুণাত্মকঃ বিবাক্ জজ্ঞে আতপনু
 সূৰ্য্যঃ ইব গোভিঃ তৎ দ্রব্যং বিহং অত্যগাৎ ॥ ২২ ॥ যদা অস্যা
 মহাত্মনঃ নাভ্যাৎ নলিনাৎ অহং আসং পুরুষাবয়বাৎ ঋতে
 যজ্ঞ—সম্ভাবান্ ন অবিদাৎ ॥ ২৩ ॥

অনুবাদ

সংসাৰাশক্ত লোকে স্বৰ্গ মৰ্ত্তা আদি বিবিধ সুখ-দুখ ভোগ
 কৰে ॥ ২০ ॥ শ্রীভগবানে অবিত্যা আৰু বিত্যাৰ অৰ্থাৎ সকামী
 আৰু নিকামী ভক্তৰ প্ৰতি ভোগ আৰু অপবৰ্গ বিধান কৰিছে,
 তেওঁ কিন্তু উভয়ৰ অতীত ॥ ২১ ॥

ভক্তি বসানুত ॥

মহাপুৰুষ শ্রীশঙ্কৰ দেৱে সৃষ্টি লীলা বিষয় সংক্ষেপতে
 বৰ্ণনা কৰি পঞ্চম আধ্যা আৰু ষষ্ঠ আধ্যাৰ সাৰ মৰ্ম্ম এই
 উপৰত দিয়া পদ প্ৰকাশ কৰিছে। সৃষ্টি লীলা বিষয়ক অৰ্থ
 মহা পুৰুষৰ মৰ্ম্মানুসাৰে লিখা হৈছে গ্ৰন্থ বাহ্যিক ভয়ে
 সম্পূৰ্ণে পদ বিলাক তুলি দিয়া নহল ॥২১॥

বস্ত্রন্যোষধয়ঃ স্নেহা বসলোহমৃদো জলম্
 ঋচো যজুংষি সামানি চাতুর্হোত্রঞ্চ সত্তম ॥২৫
 নামধেয়ানি মন্ত্ৰাশ্চ দক্ষিণাশ্চ ব্রতানি চ
 দেবতানুক্রমঃ কল্পঃ সঙ্কল্পস্তত্ত্বমেব চ ॥২৬

অনুবাদ

সেই পুৰুষোত্তম ভগবানৰ পৰাই ব্ৰহ্মাণ্ড, ভূত-ইন্দ্ৰিয়ৰ
 আৰু গুণময় বিৰাট দেহ উৎপত্তি হৈছে। তেওঁ বৈকুণ্ঠ পুৰত
 থাকি-সূৰ্য্যৰ সদৃশ স্বদেহৰ জ্যোতিৰে ব্ৰহ্মাণ্ড আৰু বিৰাট
 পুৰুষক চৈতন্য কৰি ৰাখিছে ॥ ২২ ॥ হে নাবদ! মই এই
 বিৰাট পুৰুষৰ অন্তৰ্ধামী শ্ৰীনাৰায়ণৰ নাভি কমলৰ পৰা
 জন্মিই, তেওঁক আৰাধনা কৰিলে তেওঁৰ অঙ্গ প্ৰত্যঙ্গত
 বাহিৰে একো সম্ভাৱ নাপাই আকুলিত হৈছিলোঁ ॥ ২৩ ॥

অনন্তৰ সেই আৰাধ্য দেৱতাৰ কৃপাতে [গঙ্গাৰ তীৰলৈ
 গৈ গঙ্গাৰ জনেৰে গঙ্গাক পূজাকৰাদি] যজ্ঞেশ্বৰ হাবিক
 উপাসনা কৰিবৰ কাৰণে তেওঁৰ শৰীৰৰ পৰাই যজ্ঞৰ উপদেৱতা
 কাষ্ঠ, কুশ, যজ্ঞ ভূমি, বসন্ত আদি কাল, যজ্ঞৰ পাত্ৰ, ধান
 আদি শস্ত্ৰ, ঘৃত আদি স্নেহ বস্তু, মধুৰ আদিৰস, স্তবৰ্ণ আদি
 ধাতু, মৃত্তিকা, জল, প্লক, যজু, সাম। হোতা, উদ গাতা, ব্ৰহ্মা
 অধ্বৰ্যু আদি নাম, দক্ষিণা, মন্ত্ৰ, বিধি সঙ্কল্প, আচৰণৰ পদ্ধতি
 বিষুৱ লোক, ব্ৰহ্ম লোক আদি স্থান, ধ্যান, প্ৰায়শ্চিত্ত আৰু
 সমৰ্পণ প্ৰভৃতি সমস্ত যজ্ঞৰ সামগ্ৰী সংগ্ৰহ কৰিছিলো

গতয়ো মতয়শ্চৈব প্রায়শ্চিত্তং সমপর্ণম্
 পুরুষাবয়বৈবেতে সম্ভাৰাঃ সম্ভূতাময়া ॥২৭॥
 ইতি সম্ভূতসম্ভাৰাঃ পুরুষাবয়বৈবহম্ ।
 তমেব পুরুষং যজ্ঞং তেনৈবায়জমীশ্বরম্ ॥২৮॥
 ততস্তে ভ্রাতৰ ইমে প্রজানাং পতয়ো নব
 অযজন্ ব্যক্তমব্যক্তং পুরুষং সুসমাহিতঃ ॥২৯॥
 ততশ্চ মনবঃ কালে ঈজিৰে ঋষয়োহপৰে
 পিতৰো বিবুধা দৈত্যা মনুষ্যাঃ ক্রতুভিৰ্ভূম্ ॥৩০॥
 নাৰায়ণে ভগবতি তদিদং বিশ্বমাহিতম্
 গৃহীত মায়োকণ্ডণঃ স্বৰ্গদাবণ্ডণঃ স্বতঃ ॥৩১॥
 সৃজামি তান্নয়ুক্তোহহং হৰোহৰতিতদ্বশঃ
 বিশ্বং পুরুষকপেণ পৰিপাতি ত্রিশক্তিধ্বক্ ॥৩২॥

অন্বয়ঃ

স্বতঃ অণ্ডণঃ মায়য়া উকণ্ডণঃ সৰ্গাদৌ গৃহতঃ তং ভগবতি
 নাৰায়ণে ইদং বিশ্বং আহিতং তেন নিযুক্তঃ অহং সৃজামি তেন
 বশঃ হৰঃ হৰতি ত্রিশক্তি ধ্বক্ পুরুষকপেণ বিশ্বং পৰিপাতি
 ॥ ৩১ ॥ ৩২ ॥

অনুবাদ

হে নাৰদ ! সামগ্রী সকলৰ দ্বাৰা সেই যজ্ঞ পুরুষক অৰ্চনা
 কৰিছিলোঁ ॥ ২৪ ॥ ২৮ ॥ অনন্তৰ মৰীচি প্রভৃতি
 তোমাৰ নজন ভাতৃয়ে সমাহিত চিন্তে গুৰু অতিথি আদি কপে

ইতি তেহভিহিতং তাত যথেন্দমনুপুচ্ছসি
 নান্যুদ্ভগবতঃ কিঞ্চিদ্ভাব্যং সদসদাঙ্গকং ॥ ৩৩ ॥
 ন ভাবতী মেহংমুখোপলক্ষতে নবৈ
 কচিন্মে মনদোমুখাগতিঃ
 নমে হ্রষীকাণি পতন্ত্যসংপথে
 হৃদৌৎকণ্ঠবতাম্বতো হবিঃ ॥ ৩৪ ॥

অনুবাদ

যজ্ঞ আকৃষ্ট পান্যমাত্রাক্রমে অব্যক্ত, পৰম দেবতা অর্চনা কৰে
 তাৰ পাছত বৈবস্বত আদি চতুৰ্দশ মনু, ঋষি, দেবতা,
 পিতৃ, দৈত্য আৰু মনুষ্য এই সকলে অনুক্রমে যজ্ঞ পুৰুষক নানা
 যজ্ঞৰ দ্বাৰা যজনা কৰে ॥ ২৯।:০।।

শ্রীভগৱানে গুণাভীত হৈও বিশ্বৰ সৃষ্টি স্থিতি আৰু লয়ৰ
 কাৰণে ত্ৰিগুণা মায়াৰ গ্ৰহণ কৰে (অৰ্থাৎ সৃষ্টি কাৰ্য্যৰ
 কাৰণে মায়াশক্তিক চেতনা কৰি তাৰ দ্বাৰা জগৎ সৃষ্টি কৰে)
 এতেকে নাৰায়ণেই বিশ্বৰ প্ৰথম স্ৰষ্টা ॥ ৩১ ॥ সৃজন পালন
 আৰু সংহাৰ শক্তিশালী ত্ৰীকৃষ্ণৰ আদেশে পাচত মই স্ৰজ্জো,
 হৰে হৰণ কৰে আৰু তেওঁৰে বিষ্ণুকৰ্মে পালন কৰে ॥ ৩২ ॥

হে পুত্ৰ ! তুমি মোক যি প্ৰশ্ন কৰিছিলো, সেই সকল
 প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিলো । স্থূল আৰু সূক্ষ্ম সমস্ত বস্তুৰে ভগৱানত
 কৈ ভিন্ন নহয় ॥ ৩৩ ॥ হে নাৰদ ! মই পৰম ভক্তিসহকাৰে
 ত্ৰীকৃষ্ণৰ চৰণ ধ্যান কৰিছিলোঁ । সেই ধ্যানৰ প্ৰভাৱতে মোৰ

সোহহং সমান্নাশময়ন্তপোময়ঃ

প্রজাপতীনামভিবন্দিতঃ পাতিঃ

আস্থায় যোগং নিপুণং সমাহিতস্তং

মাধ্যগচ্ছং যত আত্মসম্ভবঃ ॥৩৫॥

নতৌহস্ম্যহং তচ্চৰণং সমীক্ষ্যমাং

ভবচ্ছিদং-স্বস্ত্যয়নং সুমঙ্গলং

যো হ্যাত্মমায়াবিভবঞ্চ পর্য্যগাদ্

যথা নভস্বন্ত-মথাপবে কূতঃ ৬॥

অনুবাদ

মুখত কেতিয়াও মিছা কথা নোলায়। মনে শ্রীহৰিৰচৰণ
ধ্যানত বাহিৰে অসং বস্তুৰ চিন্তানকৰে আৰু ইন্দ্রিয় বিলাকো
কুপথে নাযায় ॥ ৩৪ ॥

হে নাৰদ ! যি বেদ পাঠ কৰি পৰমজ্ঞান লাভকৰে সেই
বেদ প্ৰথমে মোৰ মুখৰ পৰা বাহিৰ হৈছিল। মই তপস্বীত
সিদ্ধিলাভ কৰিছোঁ, প্ৰজাপতি সকলেও মোক সেৱা কৰি
থাকে, মই এনে উত্তম হৈও, একান্ত চিন্তে যাক উপাসনা কৰি
আছোঁ। সেই মোৰ জন্ম দাতা পৰমপিতা ভগৱানৰ মহিমা
এতিয়াও সম্পূৰ্ণে বুজানাই ! আন কোনো বুজিব ? ॥৩৫॥

আকাশে আকাশৰ সীমা স্থিৰ কৰিব নোৱাৰাদি আনৰ
কথা দূৰে থাকক, সেই মান্নাপতি শ্ৰীভগৱানেই স্ব মায়া
বৈভবৰ (স্বমহিমাৰ) অস্ত পাইছেনে নাই সন্দেহ।

নাহং নয়ুয়ং যদুতাং গতিং

বিভূন'বামদেবঃ কিমুতাপৰে সুৰাঃ

তন্মায়য়া মোহিত বুদ্ধয়স্ত্বিদং

বিনিশ্চিতঞ্চাত্মসমং বিচক্ষ্মাহে ॥৩৭

যশ্চাবতাৰ কৰ্ম্মাণি গয়ান্তি হ্যসদাদয়ঃ

ন যং বিদন্তি তত্বেন তস্মৈ ভগবতে নমঃ ॥৩৮॥

অন্বয়ঃ

বামদেবঃ (শ্রীকৃষ্ণঃ) যশ্চ ঋত্যাং গতিং (পৰমার্থ স্বৰূপং)
ন বিভূঃ অপৰে সুৰাঃ কিমুত ১। যন্মায়য়া বিনিশ্চিতং ইদং
(জগৎ) মোহিত বুদ্ধয়ঃ (বয়ং) আত্মসমং বিচক্ষ্মাহে ॥ ৩৭ ॥

অনুবাদ

পুত্র ! মই সেই শবনাগতৰ ভৱবন্ধ মোচনকাৰী, স্বপ্ৰেম
ভক্তি আৰু মঙ্গলদাতা শ্রীহৰিৰ চৰণ ধ্যান কৰি—প্ৰণিপাত
কৰি—মধুৰ মূৰ্ত্তিৰ সৌন্দৰ্য্য আৰু মহিমা সুমৰণ কৰি
আত্ম হাবা। হৈ আছোঁ ॥ ৩৬ ॥ মই, তুমি আদি ঋষি সকল
আৰু মহাদেৱেও যেতিয়া তেওঁৰ মহিমা বুজিবৰ অক্ষম,
তেন্তে ইন্দ্ৰ আদি দেৱতা সকলেনো কি বুজিবৰ ? সকলোৱে
তেওঁৰ মায়াত মোহিত হৈ এই মায়িক স্ব স্ব বুদ্ধি
অনুসাৰে এই প্ৰপঞ্চৰ (মায়িক জগতৰ) স্বৰূপ আৰু তত্ত্ব
নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে ॥ ৩৭ ॥

সএষ আদ্যঃ পুরুষঃ কল্পে কল্পে সৃজত্যজঃ
অত্মাত্মন্যাত্মনাত্মানং স সংযচ্ছতি পাতি চ ॥৩৯
বিশুদ্ধং কেবলং জ্ঞানং প্রত্যক্ সম্যগবস্থিতম্
সত্যং পূর্ণমনাত্মন্তং নিগুণং নিত্যমদ্বয়ম্ ॥৪০।

অর্থ

অস্মদাদয়ঃ যস্য আবতাৰকৰ্ম্মাণি গায়ন্তি যং তেভ্যে ন হি
ন বিদন্তি তস্মৈ ভগবতে নমঃ ॥৩৮ ॥ সঃ এষঃ আত্মঃ পুরুষঃ
অজঃ কল্পে আত্মা আত্মনি আত্মনা আত্মনং সৃজতি পাতি
সংযচ্ছতি ॥ ৩৯ ॥

অনুবাদ

আমি যাব স্বরূপ তত্ত্ব লেশ মাত্র বুজিব নোরাবি,
কেরল অরতাৰ লীলাকথা কীৰ্ত্তন কৰি থাকোঁ সেই পৰম তত্ত্ব
ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ চৰণত মহি প্ৰণাম কৰি আছোঁ ॥ ৩৮ ॥
সেই সৰ্বকাৰণ কাৰণ আদি পুরুষ, জন্ম মৃত্যু আদি হীন
শ্রীকৃষ্ণই প্ৰতি কল্পে স্ব শক্তিৰ প্ৰভাৱৰে আপোন আত্মাত
সমস্ত ব্ৰহ্মাণ্ডক আৰু জীৱ সকলক সৃজন কৰে, পালন কৰে
সংহাৰ কৰে । ৩৯ ॥

হে নাৰদ ! যিসকল মুনিক দেহ ইন্দ্ৰিয় আৰু মন
শ্রীভগৱানত অৰ্পিত সেই প্ৰশান্ত মন সাধক সকলে শ্ৰৱণ
কীৰ্ত্তন আদি ভক্তিৰে অবিচাৰ সম্বন্ধ হীন বুদ্ধি ক্ষয় বহিত,

ঋষে বিদন্তি মুনয়ঃ প্রশান্তাঃ স্নেহ্দিয়াশয়াঃ
 যদা তদেবাসত্তকৈস্তিৰোধোয়েত বিপ্লুতম্ ॥৪১॥
 আত্মোহবতাৰঃ পুৰুষঃ পৰশ্চ কালঃ সভাবঃ সদমগ্ননশ্চ
 দ্রব্যং বিকাৰো গুণ ইন্দ্ৰিয়াণি
 বিষাট্ স্বৰাট্ স্থান্ চৰিষু ভূয়ঃ ॥৪২॥

অঙ্কয়ঃ

ঋষে ! প্রশান্তা আত্মেন্দ্ৰিয়াঃ আশয়াঃ মুনয়ঃ বিশুদ্ধাঃ
 কেবলং পশ্যন্তঃ (সৰ্ব্বাস্ত্রবঃ) সগ্যক্ অব্যপ্তিঃ পূৰ্ণং অনাগন্তং
 নিগুণং নিত্যং অদ্বয়ং জ্ঞানং বিদন্তি যদা অসং তকৈঃ বিপ্লুতং
 তং তিৰোধোয়েৎ ॥ ৪০ ॥ ৪১ ॥

শ্রীশাক্তবী

প্রকৃতিক কতাক্ষতে কৰে সচেতন ।
 যাবলীলাতনু ভলশায়ি নাৰায়ণ
 তাক্ষয়ুলি পৰম পুৰুষ মুনিবৰ ।
 আত্ম অৱতাৰ কৈলো বৈকুণ্ঠ নাথৰ ॥ ৪২ ॥

অনুবাদ

সৰ্ব্বাত্মা, সৰ্ব্বব্যাপী সত্য, পৰিপূৰ্ণ, আদি অন্ত শূন্য নিগুণ,
 নিত্য, অদ্বিতীয়, স্বপ্রকাশ পৰমানন্দ ঘন মূৰ্ত্তি শ্রীভগৱানৰ স্বৰূপ
 তত্ত্ব জানে, ভক্তিহীন তাকিক সকলে তৰ্কৰ দ্বাৰা এই পৰমতত্ত্বৰ
 গঙ্গকে নাপায় ॥ ৪০ ॥ ৪১ ॥

অহং ভবো যজ্ঞ ইমে প্রজেশাদক্ষাদয়ো যে ভবদাদয়শ্চ
সলোকপালাঃখগলোকপালানু-

লোকপালান্তললোক পালাঃ ॥৪৩।

গন্ধৰ্ববিজ্ঞাধৰচাৰণেশা যে যক্ষৰক্ষোৰগনাগনাথাঃ
যেবাঋষীণামৃষভাঃ পিতৃণাং

দৈত্যৈশ্চৈবদৈবদানবেन्द्रাঃ

অন্যে চ যে প্রেতপিশাচভূত

কুশ্মাণ্ডযাদৌয়গপক্ষধীশাঃ ॥ ৪৪ ॥

যৎ কিঞ্চলোকে ভগবন্মহাসদোজঃসহস্রদলবৎ ক্ষমাবৎ
লীল্যবিভূত্যাশ্রবদভূতাণং তত্ত্বং

পৰং কপবদস্বকপম্ ॥ ৪৫ ॥

অনুবাদ

সেই ভগবানব শ্রীকৃষ্ণৰ আত্ম অৱতাৰ—প্ৰকৃতিৰ প্ৰবৰ্ত্তক
প্ৰথম পুৰুষ শ্ৰীনাৰায়ণ, দ্বিতীয় অৱতাৰ—কাল স্বভাৱ, কাৰ্য্য
কাৰণ ৰূপা প্ৰকৃতি মহত্ত্ব পঞ্চ মহ'ভূত, অহঙ্কাৰ সত্ত্ব
আদি ত্ৰিগুণ, ইন্দ্ৰিয় এই বিলাকৰ সংযোগত যি বিৰাট পুৰুষ
ভগবান তৃতীয় অৱতাৰ—সমস্ত জীৱৰ অন্তৰ্য়ামী হিৰাণ্যগৰ্ভ
ভগবান ॥ ৪২ ॥

হে নাৰদ! মই—ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, মহাদেৱ গুণ অৱতাৰ।
দক্ষ আদি প্ৰজাপতি, তুমি আদি ঋষি সমূহ, স্বৰ্গ, পৃথিৱী,

প্ৰাধান্যতো যানুষ আমনন্তি

লীলাবতাবান্ পুৰুষশ্চ ভূম্নঃ

আপীয়তাং কনকষায়শোষান্

অনুক্ৰমিষ্যে ত ইমান্ সুপেশান্ ॥ ৪৫ ॥

ইতি শ্ৰীমদ্ভাগবতে মহাপুৰাণে পাবমহংস্যাং সংহিতায়াং

বৈয়াসিক্যাং দ্বিতীয়স্কন্ধে ব্ৰহ্মনাবদ সংবাদে

পুৰুষবিভূতিবৰ্ণনং নাম যষ্ঠোধ্যায়ঃ ॥ ৬ ॥

অম্বয়ঃ

কবে ভূম্নঃ পুৰুষশ্চ যান্ লীলাবতাবান্ প্ৰাধান্যতঃ আমন্তি
ইমান্ (তান্) সুপেশান্ (মনোহৰ) লীলানিত্যৰ্থঃ) তে
অনুক্ৰমিষ্যে দৰ্শন কষায় শোষান্ আপীয়তাং ॥ ৪৬ ॥

অম্ববাদ

আৰু পাতালৰ অধিপতি সকল আবেশ অৱতাৰ। গন্ধৰ্ব্ব,
বিদ্যাধৰ, চাৰণ, যক্ষ, বক্ষ, নাগ, পিতৃলোক, দৈত্য দানব, আৰু
সিদ্ধেধৰ এই সকলৰ অধিপতি সকল অংশ অৱতাৰ। শ্বেত
শিশাচ, ভূত, কুস্মাণ্ড, জলচৰ, বনচৰ, খেচৰ এই বিলাকৰ
অধিপতি সকল ঐশ্বৰ্য্য জগতত যি সমস্ত বস্তু ঐশ্বৰ্য্য, তেজ
বীৰ্য্য, বল, ক্ষমা, শোভা, লজ্জা, সম্পদ, আৰু বুদ্ধিগান
আশ্চৰ্য্য মূৰ্ত্তিধাৰী, আন কি সাকাৰ, নিৰাকাৰ যত বস্তু আছে
সকলো শ্ৰীভগৱানৰ বিভূতি ॥ ৪৩ ॥ ৪৫ ॥

শ্রীশাক্তি

এহি বুলি প্রেমে বধি কহিবাক লৈলা

পাঞ্চ ছয় দুই অধ্যায়ৰ কথা গৈলা ৷৫৬৷

চতুৰ্থ আধ্যাত পৰীক্ষিতে শ্রীভগবানৰ সৃষ্টি স্থিতি আদি লীলা আৰু জীৱ ঐশ্বৰ্যৰ সম্বন্ধ কি ? এই প্ৰশ্ন কৰিছিল । তাৰ উত্তৰত শ্রীশুকদেৱে ব্ৰহ্মা আৰু নাৰদৰ সংবাদ অনুসাবে পঞ্চম আধ্যায়ৰ পৰা ষষ্ঠ আধ্যায়ৰ্যন্ত এই সৃষ্টি আদি হৰিলীলা বৰ্ণনা কৰিলে সপ্তম আধ্যাত শ্রীহৰিৰ মংগল, কুৰ্মাদি অৱতাৰ-লীলা বৰ্ণনা কৰিলে । এই দু আধ্যায়ৰ তাৎপৰ্য্য মহাপুৰুষে লিখিছে—যত দেখা চৰাচৰ, হৰিময় নিবন্তৰ, হৰিৰ পৃথক কেহো নোহে । যি জন ভকতি হীন সি দেখে হৰিক ভিন্ন হৰিৰ মায়াই তাক মোহে ॥ এই সৃষ্টি আদি লীলা বহন্ত আৰু ঐশ্বৰ্য্য বিভূতিৰ সহিত শ্রীভগবানৰ মহিমা যি লোকে বুজ্জে আৰু ভক্তি কৰে তেওঁ শ্রীভগবানৰ অতি প্ৰিয়তম ভক্ত— “ঐশ্বৰ্য্য বিভূতি বলে সমে, জানে ষিটো মোক নবোন্তমে, সিও ভৈল মোৰ ময়ো, ভৈলো তান বশু”—ঘোষা । “এহি বুলি প্রেমে বধি কহিবাক লৈলা পাঞ্চ ছয় দুই অধ্যায়ৰ কথা গৈলা” ॥ ২১ ॥ ৪৬ ॥

অনুবাদ

হে নাৰদ অৱতাৰী স্বয়ং শ্রীভগৱানৰ যি সকল মংগল

অনুবাদ

কুশ্ম প্রভৃতি লীলা অরতাব কথা তদ্বজ্জ সবলে কীর্তন কবি
পৰম আনন্দ সাগৰত মগ্ন হৈ থাকে সেই পৰম মনোহৰ
অরতাবকথা তোমাৰ আগত কীর্তন বৰোঁ, তুমি সেই বর্ণমল
নাশক লীলা কথা একান্ত মনে শ্রবণ কৰা ॥ ৪৬ ॥

মহাযোগী ব্যাসদেৱৰ প্ৰণীত শ্ৰীমদ্ভাগবত মহাপুৰাণ
সংহিতাৰ অন্তৰ্গত দ্বিতীয় স্কন্ধৰ ষষ্ঠ
অধ্যায় সমাপ্ত ॥ ৬ ॥

সপ্তমোহধ্যায়ঃ ॥

ব্রহ্মোবাচ ।

যত্রোত্তমঃ ক্ষিতিলোদ্ধৰনায় বিভ্রং

ক্ৰৌড়ীং তনুং সকল যজ্ঞ ময়ীমনন্তঃ

অন্তৰ্মহাৰ্ণধ উপাগতমাদিদৈত্যং

তংদংষ্ট্ৰয়াজিমিব বজ্রধৰো দদাৰ ॥ ১

জাতো কচেবজনয়ং সুযমান্ সুযজ্ঞ

আকৃতিস্নুৰমৰানথ দক্ষিণায়াম্

লোকত্ৰয়শ্চ মহতীমহবদ্বদাৰ্ভিং,

স্বায়ত্ত্বেন মনুনা হবিৰিত্যানুক্তঃ ॥ ২ ॥

অনুবাদ

ব্ৰহ্মাই কলে হে নাৰদ ! অনন্ত মহিমাশালী ভগবান
ঐকৃষ্ণাই প্ৰলয়ৰ জলত তল যোৱা পৃথিবীক উদ্ধাৰ কৰিবৰ
কাৰণে যজ্ঞৰ সামগ্ৰী ৰূপ দিব্য ববাহ মূৰ্তি ধাৰণ কৰিছিল আৰু
ইন্দ্ৰে যি স্বৰূপে বজ্ৰৰ দ্বাৰা পৰ্শ্বতক চূৰ্ণাকৃত কৰিছিল সেই
স্বৰূপে দন্তৰ আঘাতৰ দ্বাৰা সমুদ্ৰৰ মধ্যত উপস্থিত আদি দৈত্য
হিৰণ্যাক্ষৰ বক্ষস্থল বিদীৰ্ণ কৰিছিল ॥ ১ ॥

প্ৰজাপতি কচিৰ ঔবসে আকৃতিৰ গৰ্ভত সুযজ্ঞ নামে

জজ্ঞে চ কৰ্দমগৃহে দ্বিজ দেবহুত্যাং
 স্ত্রিভিঃ সমং নবভিরাশ্লগতিং স্বমাত্রে
 উচে যাত্নশ্লশমলং গুণদঙ্গপঙ্কমস্মিন্
 বিধুয় কপিলস্য গতিং প্রপেদে ॥ ৩ ॥
 অত্রেবপত্যমভিকাঙ্কত আহ তুণ্ডো দত্তো
 ময়াহমিতি যদভগবান্ স দত্তঃ
 যৎপাদপঙ্কজপবাগপবিত্রদেহা যোগর্দ্ধি মাপুকভয়ীং
 যদুহৈহরাত্যাঃ ॥ ৪ ॥

অশ্বয়ঃ

দ্বিজ ! নবভিঃ স্ত্রিভিঃ সমং কৰ্দমগৃহে দেবহুত্যাং জজ্ঞে চ
 স্বমাত্রে আশ্লগতিং উচে যথা অস্মিন্ আশ্লশমলং গুণদঙ্গপঙ্ক
 বিধুয় কপিলস্য গতিং প্রপেদে (প্রাপ্তবতী) ॥ ৩ ॥

অনুবাদ

অবতার হৈ স্বভার্য্যা দক্ষিণাৰ গৰ্ভত স্বেষ্য নামক এদল দেৱতা
 উৎপাদন কৰে । এই দেৱতাগনক সহায় লৈ স্বায়ম্ভুৱ মনুৰ দিনত
 তেওঁ নিজে ইন্দ্র হৈ ত্ৰিজগতৰ দুঃখ নিবাৰণ কৰে । মনুৱে এই
 কাৰ্য্যত সন্তোষিত হৈ তেওঁৰ হৰি নাম দিছিল ॥ ২ ॥ তেওঁ
 কৰ্দমৰ ভাৰ্য্যা দেৱহুতিৰ গৰ্ভত নঙ্গনী ভনীৰ সহিত কপিলৰূপে
 অবতার হৈ দেৱহুতিক জীৱ আৰু ঈশ্বৰৰ মৰ্ম্ম বুজাই দিয়ে ।

তপ্তং তপো বিবিধলোক সিস্কয়া মে

আদৌ সনাং স্বতপসঃ চতুঃসনোহভুৎ ।

প্রকল্পসং প্রববিনষ্টে নিহান্ততত্ত্বং

সম্যগ্ জগাদ যুনয়ো যদচক্ষতাত্মন ॥ ৫ ॥

ধর্মস্য দক্ষত্বহিতর্যজনিষ্ট মূর্ত্যাং

নাভায়ণো নব ইতি স্বতপঃ প্রভাবঃ

দৃষ্ট্বাত্মনো ভগবতো নিয়মাবলোপং

দেবস্তনক্ষপ্তনা ষটিতুং ন শ্যকুঃ ॥ ৬ ॥

অনুবাদ

এই সাংখ্য যোগ শুনিই দেবহুতি বিষ্ঠা ত্যাগ কৰাদি পাপময় দেহ ইন্দ্রিয় আদিৰ আসক্তি ত্যাগ কৰি, এই জন্মতে শ্রীকৃষ্ণৰ চৰণ লাভ কৰিছিল, অক অস্তে গৰম্পদ বৈকুণ্ঠ পুৰত স্থিতি হৈছে ॥ ৩ ॥

শ্রীভগবানে পুত্ৰকামী অত্ৰি মুনিৰ তপস্যাত সন্তুষ্ট হৈ আপোনাক দানকৰে (“মই তোমাৰ পুত্ৰ ৰূপে অবতাৰ হম” এই বৰ দিয়ে পাচত অত্ৰিৰ পুত্ৰ ৰূপে জন্মে সেই কাৰণে এই অৱতাৰৰ নাম দত্তাত্ৰেয় তেওঁৰ পাদপঙ্কজৰ বেণুৰে শৰীৰ পবিত্ৰ কৰি যদু অলক, হৈয়য় আদি যোগী সকলে ইহকালৰ ভোগ আৰু পৰ কালত মুক্তি লাভ কৰিছে ।

সৃষ্টিৰ আদিতে মই বিবিধ লোক সৃষ্টি কৰিবৰ কামনায় শ্রীভগৱানক আৰাধনা কৰিছিলো, মোৰ তপস্যাত সন্তুষ্ট হৈ

কামং দহন্তি কৃতিনো ননু বোষদৃষ্ট্যা
 বোষং দহন্তুমুত তে ন দহন্ত্যসহম্ ।
 সোহয়ং যদন্তবমলং প্রবিশন
 বিভেতি কামঃ কথং নু পুনৰস্য মনঃ শ্রয়েত ॥৭॥

অঙ্ঘরঃ

অপত্যং অভিকাণ্ডক্ষতঃ অত্রেঃ তুষ্টঃ ময়া অহং দত্তঃ ইতি
 (দত্তাত্রেয় ইতি নাম্না প্রসিদ্ধঃ) যস্য পাদ পঙ্কজয়োঃ পবাং
 (তেন) পবিত্রাঃ দেহাঃ যত্ন হৈহয়াত্মাঃ উভয়ৌ (ঐহিকীং
 পাৰ লৌকিকীঞ্চ) যোগদ্ধিং আপুঃ ॥ ৪ ॥ আদৌ মে বিবিধ-
 লোকদিস্মৃক্ষয়া তৎ তপঃ তপ্তং (আচরিতং) স্বতপসঃ সনাৎ
 সঃ (ভগবান্) চতুঃসনঃ অভূৎ প্রাক্ কল্পস্য সংপ্লবে বিনষ্টঃ
 যজ্ঞতত্ত্বং ইহ (অশ্বিন্ কালে) সম্যক্জগাদ যৎ মুনয়ঃ আত্মন
 অচক্ষত (সম্যক্ অপশ্বন ॥ ৫ ॥ ধর্ম্যস্য দক্ষ দুহিতবি মূর্ত্যাং
 স্বতপঃ প্রভাবঃ নাৰায়ণঃ নবঃ ইতি অজনিষ্ট । অনঙ্গপ্রতনাঃ
 (মদনস্য সেনানীকপাঃ) দেব্যাঃ (অঙ্গবসঃ) ভগবতঃ আত্মনঃ
 দৃষ্ট্বা নিয়মাবলোপং ঘটুং নশেকুঃ ॥ ৬ ॥ কৃতিনঃ (কুশলাঃ
 শ্রীকদ্ৰাদয়ঃ) বোষদৃষ্ট্যা কামং দহন্তি ননু দহন্তুমুত অসহ্যং
 বোষং তে ন দহন্তি সঃ অয়ং (দুর্কাবেহপি ক্রোধঃ) যদন্তবং

অনুবাদ

তেওঁ সনৎ কুমাৰ, সনৎ সনন্দ আৰু সনাতন নামে অৱতাৰ হৈ
 পূৰ্ব্বকল্পৰ প্ৰলয়ত নাশ হোৱা ঈশ্বৰ তত্ত্ব মুনি সকলক

বিদ্বঃ সত্ৰ্যুদিদপত্ৰিভিৰাস্ত

বাজ্জো বালোহপি সন্নপগতস্তপসে বনানি
তস্মা অদাদ্ধবগতিং গৃণতে
প্রসন্নো দিব্যাস্তবাস্তি যুনয়ো যদুপর্য্যধস্তাৎ ॥ ৮ ।

অর্থঃ

ঐবিশন্ অলং বিভেতি অস্য পুনঃ মনঃ কামঃ কথং নু (কেনো
পায়েন) শ্রয়েত ॥ ৭ ॥

অনুবাদ

বুজাই দিয়ে তাক শুনামাত্রকে মুনি সকলর আশ্চর্য্য বিদিত
হয় ॥ ৫ ॥ ধর্ম্মর পত্নী দক্ষর দুহিত মুর্ত্তির গর্ভত শ্রীবৈকুণ্ঠ নাথে
নর আক নারায়ণ রূপে অন্নতাব হয় । তেওঁ দুজন মহাতপস্বী
আক মহা প্রভাৱশালী । ঐক্লেশী প্রভৃতি মদনর অনুচর সকলে
তেওঁ লোকের তপস্যা ভঙ্গ কৰিবলৈ গৈ তেওঁলোকৰ শৰীৰৰ
পৰা উদ্ভব হোৱা অসংখ্য অতুলনীয় রূপ সম্পন্ন অপেশ্বৰা
দেখি অতি আচৰিত হৈ তপস্যা ভঙ্গ কৰা দূৰে থাকক ভয়তে
পলাই গৈছিল ॥ ৬ ॥ হে নাৰদ ! তেওঁলোকৰ পক্ষে মদনে
মুহিত কৰিব নোৱাৰা একো আচৰিত কথা নহয় । মহাদেৱে
ক্ৰোধদৃষ্টিৰ দ্বাৰা মদনক দগ্ধ কৰিছিল অথচ ক্ৰোধৰূপ অগ্নিক
সহস্ৰদয়ৰ পৰা নিৰাৰণ কৰিব নোৱাৰিলে কিন্তু নৰনাৰায়ণৰ
হৃদয়ত ক্ৰোধ লেশ মাত্ৰও নাই ॥ ৭ ॥

যদেণমুৎপথগতং দ্বিজবাক্যবজ্রা।

নিষ্ক্লষ্ট পৌৰুষ ভগৎ নিৰয়ে পতন্তুম্
ব্রাহ্মার্থিতো জগতি পুত্রপদঞ্চ লেভে

দুষ্কা বসুনি বসুধা সকলাপিঃযেন ॥ ৯।

নাভেবসারুষভ আশুদেবসুতু

যৌ বৈ চচাৰ সমদৃগ্জড়যোগচৰ্য্যাম্
যৎ পাৰমহংস্যমৃবয়ঃ পদমাননন্তি

স্বস্থঃ প্রশান্তকৰণঃ পৰিমুক্তসঙ্গঃ ॥ ১০।

অনুবাদ।

ক্ৰমে স্থপিত উৎপাদবাজাৰ কোলাত উঠিবলৈ যাওঁতে
বিমাতা স্মৃতিয়ে অনেক তিৰস্কাৰ কৰিলে। সেই বাক্য
বাণতে জৰ্জৰিত হৈ, পাৰ্ট বঢ়ায়। ক্ৰমে তপস্যাৰ কাৰণে বনলৈ
গৈ, হে নাৰদ ! তোমাৰ উদ্দেশে ঐহিক ভজনা কৰিছিল।
পৃথ্ৱীগৰ্ভ নামধাৰী শ্ৰীভগৱানে আৰাধনাত সন্তুষ্ট হৈ ক্ৰমক সেই
ত্ৰিলোকৰ ওপৰ ক্ৰম লোকত স্থান দিছে। সেই ক্ৰমলোক
ভূগু প্ৰভৃতি সপ্তৰিণে আজিলৈও প্ৰদৰ্শন কৰি আছে ৷ ৮ ॥

অনুবাদ।

অধৰ্ম পথ প্ৰবৰ্ত্তক বেণ বাজাৰ ঋষি সকলৰ শাপত-যেতিয়া
সমস্ত ঐশ্বৰ্য্য বল আয়ু ধ্বংস হৈ নবকত বাস হল, তেতিয়া
ঋষি সকলৰ প্ৰাৰ্থনাত সেই সদানন্দ-মহাহৰিয়ে অৰাজক পৃথিবীক
ৰক্ষা কৰিবৰ কাৰণে,-বেণ বাজাৰ মৰা শৰীৰৰ পৰা পৃথু নামে

সত্রে মমাস ভগবান্ হয়শীৰ্ষাথো

সাক্ষাৎ স যজ্ঞ পুৰুষস্তপনীয়বৰ্ণঃ

ছন্দোময়োমথময়োহখিলবেতালা

বভূবুৰুশতীঃ শ্বসতোহশ্ব নস্তুঃ ॥ ১১ ।

অনুবাদ

অৱতাৰ হয় ! পাপ যোনিত জন্ম ধৰি কুষ্ঠ ৰোগে আক্ৰান্ত বেনক
স্বহৃদেৰে স্পৰ্শ কৰি ৰোগৰ পৰা মুক্তি আৰু সংসাৰ সাগৰৰ
পৰা উদ্ধাৰ কৰিছিল বুলি তেওঁৰ নাম বেণপুত্ৰ । তেওঁ
ৰাজসিংহাসন গ্ৰহণ কৰিয়েই গোন্ধপা পৃথিবীক দোহন কৰি
ন বত্ৰ আৰু অগ্নি আদি সমস্ত বস্তু ৰাজ্যত বিতৰণ কৰিছিল ॥৯
শ্রীভগৱানে নাভিৰ ভাৰ্যা সূদেবীৰ গৰ্ভত ঋষভ নামেৰে
অৱতাৰ হৈ ভৰত প্ৰমুখ্যকৰি শত পুত্ৰ উৎপাদন কৰিছিল আৰু
বানপ্ৰস্থ ধনুৰ্ধাৰ সমদৰ্শী, জিতেন্দ্ৰিয় আৰু জড়ত্ব লাভ
কৰিছিল । অৰ্থাৎ তেওঁ সমাধি প্ৰাপ্ত হৈছিল । ঋষি সকলে
এই সমাধিক পৰম হংস পদ বুলি কয় ॥ ১০ ।

অনুবাদ ।

সৰ্ববেদ, বৈদিক যজ্ঞ আৰু যজ্ঞনীয় দেৱতাৰ স্বৰূপ যজ্ঞ
পুৰুষ সচ্চিদানন্দ শ্রীভগৱান্ সূৰ্য বৰ্ণ হয়গ্ৰীৱ ৰূপে মোৰ
(ব্ৰহ্মাৰ) যজ্ঞ স্থলত আবিভূত হৈছিল । সেই সময়ত তেওঁৰ
নাকৰ নিশ্বাসৰ পৰা চাৰি বেদ প্ৰকাশ হয় ॥ ১১ । চাক্ষুৰ

মৎস্যো যুগান্তে সময়ে মনুনোপলব্ধঃ

ক্লেণীময়ো নিখিলজীবনিকায়কেতঃ

বভ্রংসিতানুরূপভয়ে সলিলেযুথান্ন

আদায় তত্র বিজহাৰ হ বেদমার্গান্ ॥ ১২ ॥

ক্ষীরোদধাবমবদানব যুথপান।

মুন্মথুতামমৃতলব্ধয় আদিদেবঃ ।

পৃষ্ঠেন কচ্ছপবপুর্বিদধাৰ গোত্রং

নিদ্রাক্ষণোহজি পরিবর্তকষণ কণ্ডুঃ ॥ ১৩ ॥

অন্বয়ঃ

অমৃত লব্ধয়ে উন্মথুতাং অমবদানবযুথপানাং [মনুনকায্য
সিদ্ধার্থং] নিদ্রাক্ষণঃ অদ্রিপরিবর্তকষণকণ্ডুঃ কচ্ছপবপুঃ [সন]
ক্ষীরোদধৌ পৃষ্ঠেন গোত্রং বিদধার ॥ ১৩ ॥

অনুবাদ

ক্ষম্ভন্তবব শেষত যি নৈমিত্তিক প্রলয় হৈছিল, সেই প্রলয়ত
শ্রীভগবান পৃথিবী আৰু পৃথিবীত থকা যাবতীয় বস্তুক বক্ষা
কৰিবৰ কাৰণে মৎস্য ৰূপে অৱতাৰ হৈছিল। সত্যত্ৰত ৰাজাই
সেই মৎস্যৰূপে প্ৰথমে দেখে। হে নাৰদ ! প্ৰলয়ৰ মহাভয়ত
মোৰ মুখৰ পৰা বেদ পতিত হৈছিল, তেওঁ সেইবেদ ধাৰণ
কৰি প্ৰলয় পয়োধি জনত বিচৰণ কৰি ফুৰিছিল ॥ ১২ ॥

ত্ৰৈপিষ্ট পোকভম্বহা স নৃসিংহৰূপং

কৃষ্ণা ভ্রমদ্ভ্রকুটি দংষ্ট্র কৰালবক্ত্ৰম্

দৈত্যেন্দ্ৰমাণ্ড গদয়াভিপতন্তুমাৰাদূৰ্বো

নিপাত্য বিদদাৰ নৈথৈঃ স্মুবন্তম্ ॥ ১৪ ।

অন্তঃসৰস্ব্যকবলেন পদে গৃহীতো

গ্ৰাহেণ যুধপতিৰমুজহন্ত আৰ্ত্তৈঃ ।

আহেদমাদিপুরুষাখিললোকনাথ

তীৰ্থশ্ৰবঃ শ্ৰবণ মঙ্গলনামধেয় ॥ ১৫।

অঙ্ঘয়ঃ

ত্ৰৈপিষ্টপোকভম্বহা সঃ নৃসিংহৰূপং কৃষ্ণা ভ্রমন্তো ভ্রকুটৌ
দংষ্ট্ৰাঃ কৰালং বক্ত্ৰং আৰাং গদয়া অভিপতন্তুং স্মুবন্তুং
দৈত্যেন্দ্ৰং উৰ্বো নিপাত্য নৈথৈঃ বিদদাৰ ॥ ১৪ ॥ অন্তঃসৰসি
উকবলেন গ্ৰাহেণ-পদে গৃহীতঃ অমুজহন্তঃ যুধপতিঃ আৰ্ত্তৈঃ
ইদং আহ—হে আদিপুরুষ অখিললোক নাথ তীৰ্থশ্ৰবঃ
শ্ৰবণ মঙ্গল নামধেয় [মাং বক্ষতু] ॥ ১৫ ॥

অনুবাদ

অমৃতৰ কাৰণে সাগৰ মথী দেৱ দানৱৰ কাৰ্য্য
সাধিবৰ মনে শ্ৰীভগবান ক্ষীৰসাগৰৰ মধ্যত কুৰ্মৰূপে
আবিৰ্ভাৱ হৈ পিঠি পাতি মথনি বাৰি মন্দৰ গিৰি ধাৰণ কৰিছিল ।
দেৱ-দানবে তেওঁৰ ওপৰত যেতিয়া মন্দৰ পৰ্ব্বত চক্ৰা-
কাৰে ঘূৰাব ধাৰিলে তেতিয়া তেওঁ পিঠি খন খজুৱাই দিছে
যেন অনুমান কৰি মহান্মখে নিদ্রিত হৈছিল ॥ ১৩ ॥ দেৱতা

শ্রদ্ধা হৰিষ্মন্তমৰণাৰ্ধিনমপ্ৰমেয়

শ্চক্ৰায়ুধঃ পতগৰাজ ভূজাধিকটঃ
চক্ৰেণ নক্ৰবদনং বিনিপাট্য তস্মাদ্ৰস্তে
প্ৰগৃহ্য ভগবান্ কুপয়োজ্জহাৰ ॥ ১৬

অন্বয় ।

শ্রদ্ধা অপ্রমেয়ঃ চক্ৰায়ুধঃ হৰিঃ পতগৰাজভূজাধিকটঃ
চক্ৰেণ নক্ৰবদনং বিনিপাট্য তস্মাৎ (নক্ৰবদনাং) অৰণাৰ্ধিনং
তং (গজেন্দ্ৰং) হস্তে প্ৰগৃহ্য কুপয়া উজ্জহাৰ ॥ ১৬ ॥ অথ

অনুবাদ

সকলৰ ভয়হাৰী শ্ৰীভগৱান নৃসিংহ ৰূপে অৱতাৰ হৈ
মহাক্ৰোধত ক্ৰকুটি কুটিল ভীষণ মূৰ্ত্তিৰে চক্ষু পকাই—
দাঁত চোঁবাই খেদি গৈ গদাৱে হাততলৈ মহাবেগে আক্ৰমণ
কৰিবলৈ খেদি যোৱা হিৰণ্যকশিপুক থাপমাৰি ধৰি উকুৰ
উপৰত লৈ নখেৰে হিয়া বিদাৰণ কৰিছিল ॥ ১৪ ॥

গজেন্দ্ৰক মহাবলশালী গ্ৰাহে সৰোবৰৰ মাঙ্গলৈ ভৰিস্ত
ধৰি টানিনি গিলিব ধৰিছে, এনে সময়তে গজেন্দ্ৰ গ্ৰাহৰ হাত

অনুবাদ ।

এৰাবলৈ ইচ্ছা কৰি, কাতৰ ভাবে “হে আদিপুৰুষ ! হে
অখিললোকনাথ ! হে ভবভয় হাৰি ! হে শ্ৰৱনমঙ্গল নাম ধাৰী
মোক গ্ৰাহৰ মুখৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰা,” এই বুলি শুণ্ডেৰে এটি
পদ্বলৈ আৰ্ত্তনাদ কৰিছিল ॥ ১৫ ॥

জ্যায়ান্ গুণৈবববজোহপ্যদিতৈঃ সূতানাং

লোকান্ বিচক্ৰম ইমান্ যদধাধিয়জ্ঞঃ

শ্ৰীং বামনেন জগৃহে ত্ৰিপদচ্ছলেন

যাক্ৰামুতে পথিচবন্ প্রভুভিন'চাল্যঃ ॥ ১৭

অর্থঃ

অধিয়জ্ঞঃ অদিতৈঃ সূতানাং অববজঃ অপি যতঃ ইমান্ লোকান্
বিচক্ৰমে [তৎ] গুণৈঃ জ্যায়ান্ পথিচবন্ [জনঃ] প্রভুভিঃ
(নিগ্রহসমপৈবপি) ন চাল্যঃ [ইতি যঃ ভগবান্] বামনেন
ত্ৰিপদচ্ছলেন যাক্ৰামুতে ঋতে শ্ৰীং জগৃহে ॥ ১৭ ॥

অনুবাদ।

শ্রীভগবান্ তামস মনুৰ দিনত হৰিমেধা নামক ভাগ্যবান
পুৰুষৰ পুত্ৰ হৰিনামে যি অৱতাৰ আছিল, তেওঁৰে সেই
কাতৰ বাক্য শুনি গৰুড়ৰ স্বৰূপ উঠি গৈ অতি শীঘ্ৰে
গৰুড়ৰ পৰা নামি সুদৰ্শন চক্ৰেৰে গ্ৰাহৰ মুখ ফালি, শৰণাগত
গণ্ধেশ্বৰক হস্তেৰে গুপ্ত ধৰি তীবৰে তুলি আনি উদ্ধাৰ
কৰিছিল ॥ ১৬ ॥ যজ্ঞপুৰুষে অদিতিৰ কনিষ্ঠ পুত্ৰ বামন ৰূপে
অৱতাৰ হৈছিল। কিন্তু গুণে সকলোতকৈ বামনে শ্ৰেষ্ঠ কাৰণ
তেওৰ এক পদেৰে ত্ৰিলোক ব্যাপিছিল। ঈশ্বৰে ধৰ্ম নিষ্ঠ
লোকৰ কেতিয়াও ঈশ্বৰ্য বলপূৰ্বক নাশ নকৰে। এতেকে তেওঁ

মার্থোবলেবয়যুকক্রমাদশৌচমাবপঃ

শিখাধ্বতবতো বিবুধাধিপত্যম্
যো বৈ প্রতশ্ৰুতিযুতে ন চিকীৰ্ষদন্য

দাঙ্গানমঙ্গ মনসা হবয়ে ২ ভিমেনে ॥ ১৮ ॥

অঙ্কয়

যঃ প্রতিশ্রুতং ঋতে [সতি] অন্মৎ ন চিকীৰ্ষৎ হে
অঙ্গ ! হবয়ে আঙ্গানং মনসা অভিমেনে তাদৃশস্ত উক্কমপাদ-
শৌচং আপঃ শিখাধ্বতবতঃ বলেঃ বিবুধাধিপত্যং অর্থঃ
অয়ং ন ॥ ১৮ ॥

অম্ববাদ

বামনরূপে বলিৰ যজ্ঞস্থললৈ গৈ ত্ৰিপদ ভূমি ভিক্ষাছিলে
বলিৰ ৰাজ্য গ্ৰহণ কৰিছিল ॥ ১৭ ॥ হেনাবদ ! যি বলিয়ে
মহাপুৰুষৰ পদজল শিৰত লৈছিল, কুলগুৰু শুক্ৰাচাৰ্য্যই বাধা
কৰিলেও, যি নিজৰ প্ৰতিজ্ঞা লঙ্ঘন নকৰিলে, আৰু বামনমূৰ্ত্তি
ভগৱানৰ একপদে স্বৰ্গ—এক পদে মৰ্ত্ত্য আগুৰাদেখি
তৃতীয় পদ পূৰণ কৰি দিবলৈ মনে মনে নিজে দেহ পৰ্য্যন্তও
বামনক অৰ্পণ কৰিছিল, সেই বলিৰাজ্যৰ পক্ষে ত্ৰৈলোক্যৰ
ভোগ অতি তুচ্ছ ॥ ১৮ ॥

তুভ্যঞ্চ নাৰদ ভৃশং ভগবান্ বিবুদ্ধভাবেন

সাধু পৰিতুষ্ট উবাচ যোগম্

জ্ঞানঞ্চ ভাগবতমাত্মসতত্বদীপং

যদ্বাসুদেব শৰণা বিদ্রবঞ্জসৈব ॥ ১৯ ॥

চক্রঞ্চ দিক্শুবির তং দশসু স্বতেজো

মন্বন্তৰেষু মনুবাংশধৰো বিভর্তি।

দ্রুষ্টেষু রাজসু দমং ব্যদধাৎ স্বকীৰ্ত্তিং

সত্যে ত্রিপৃষ্ঠ উশতীং প্রথয়ংশচৰিত্রৈঃ ॥ ২০ ॥

অৰ্থঃ

দাবদ । ভগবান্ বিবুদ্ধভাবেন ভৃশং পৰিতুষ্টঃ [সন্]
তুভ্যং চ [হংসাবতারে সঃ] যোগং আত্মসতত্বদীপং ভাগবতং
জ্ঞানং চ সাধু উবাচ যৎ বাসুদেবশৰণাঃ অঞ্জসা এব বিদুঃ ॥ ১৯ ॥
ভগবান্ মন্বন্তৰেষু মনুবাংশধৰঃ [সন্] স্বতেজঃ দশসু দিক্শু
অবিহতং [ইব চক্রং [ধৃত্বা] দ্রুষ্টেষু রাজসু দমং ব্যদধাৎ
ত্রৈপৃষ্ঠে সত্যে চৰিত্রৈঃ উশতীং স্বকীৰ্ত্তিং প্রথয়ন্ বিভর্তি ॥ ২০ ॥

অনুবাদ

হে নাৰদ ! শ্রীভগৱান তোমালোকৰ অত্যন্ত ভক্তি ভাৱৰ দ্বাৰা
সন্তুষ্ট হৈ হংসৰূপে অৱতীৰ্ণ হৈছিল। হংস মূৰ্ত্তিৰেই তোমা-
লোকক ভক্তি যোগ আৰু আত্মতত্ত্ব প্ৰকাশক ভক্তি মূলক

ধ্বন্তৰিষ্চ ভগবান্ স্বয়মেব কীৰ্ত্তিনাম্না

নূনাং পুরুষজাং কজ আশু হস্তি

যজ্ঞে চ ভাগমমৃতান্মুৰবক্কে

আয়ুষ্য বেদমনুশাস্ত্যবতীৰ্য্য লোকে ॥ ২১ ॥

অর্থঃ

ভগবান্ স্বয়ং এব কীৰ্ত্তিঃ ধ্বন্তৰিঃ নাম্না অবতীৰ্য্য লোকে
পুরুষজাং নূনাং কজ আশু হস্তি আয়ুঃ বেদং অনুশাস্তি চ
যজ্ঞে অবাপ অমৃতান্মুঃ ভাগং অবক্কে ॥ ২১ ॥

অনুবাদ

জ্ঞানযোগ এনে সবল ভাৱে বুজাই দিছিল যে শ্ৰীভগৱানৰ
চৰণত শৰণ লোৱা ভক্ত মাত্ৰেই অনায়াসে বুজিব পাৰে
। ১৯ ॥ শ্ৰীভগৱান্ প্ৰত্যেক মনুষ্যদীনত মনুষ্য ৰূপে অৱতীৰ্ণ
হৈ স্বতেজৰ দ্বাৰা দশোদিশ প্ৰকাশ কৰে আৰু সুদৰ্শন
চক্ৰৰ দ্বাৰা দুষ্ট ৰাজ্য সকলৰ দণ্ড বিধান কৰি, স্বৰ্গ, মৰ্ত্ত্য,
পাতাল, আনকি সত্যলোক পৰ্য্যন্ত পৰম নিৰ্ম্মল যশস্তা বিস্তাৰ
কৰে ॥ (এই গম্ভীৰ অৱতাৰ অন্তিম স্কন্ধত বিস্তাৰিত
ভাবে বৰ্ণনা হব) ॥ ২০ ॥

শ্ৰীভগৱানে জগতক অনুগ্ৰহ কৰিবৰ মনে ধ্বন্তৰি ৰূপে
অৱতাৰ হৈ অমৃতৰ কলহ দেৱতা সকলক দিছে আৰু আয়ুৰ্বেদ

কৃত্রং ক্ষয়ায় বিধিনোপভূতং মহাত্মা

ব্রহ্মক্ৰণ্ডজিহ্বতপথং নবকার্ত্তিলিপ্সু

উদ্ধন্ত্যসাবনিকণ্টক মুগ্ধবীৰ্য্যাস্তিঃ

সপ্তকৃত্ত উৰুধাৰ পৰশ্বধেন ॥ ২২ ।

অৰ্থঃ

অসৌ মহাত্মা উগ্ৰবীৰ্য্যঃ পৰশ্বধেন বিধিনা উপভূতং কৃত্রং ক্ষয়ায়
ব্রহ্মক্ৰণ্ড উজ্জ্বলিতপথং অবনিকণ্টকং নবকার্ত্তিলিপ্সু ত্ৰিসপ্তকৃত্ত
উপভূতং বিধিনা উদ্ধন্তি ॥ ২২ ॥

অনুবাদ

প্ৰণয়ন কৰিছে । সেই আয়ুৰ্বেদ শাস্ত্ৰ জানিলে মহাৰোগী লোক
সকলবো অতি শীঘ্ৰে ৰোগ নিবাৰণ হয় । সেই অমৃতৰ
কলহ দানৱ সকলে কাঢ়ি নি বন্ধ কৰি থোৱা দেখি মোহিণী
ৰূপ ধৰি দানৱক বঞ্চিত আৰু দেৱতাক অমৃত পান
কৰাইছে ॥ সেই মহাপুৰুষে পশুৰাম ৰূপে অৱতাৰ হৈ “ব্ৰহ্মাই
আমাক প্ৰজাৰ উপৰত অত্যাচাৰ কৰিবলৈ জন্মদিয়ে”
এই বুলি ভাবা বেদপথ লঙ্ঘন কাৰী, ব্ৰহ্ম দ্বেষী নাৰকী ক্ষত্ৰিয়
বিলাকক তিক্তধাৰ পৰশুৰ দ্বাৰা একৈশ বাৰ সমগ্ৰ প্ৰথিবী
বিচাৰি বিচাৰি বধকৰি পৃথিবীৰ মহাভাৰ দূৰ কৰিছে হে
নাৰদ ! ধনুস্তৰি আৰু পশুৰাম বৰ্ত্তমান অৱতাৰ ॥ ২১।২২ ॥

অস্ম্যৎ প্রসাদসুখঃ কলয়া কলেশ

ইক্ষাকুবংশ অবতীৰ্য্য গুবোৰ্নিদেৰ্শে ।

তিষ্ঠন্ বনং সদয়িতানুজ আবিবেশ

যস্মিন্ বিকধ্য দশকঙ্কৰ অৰ্তিমাচ্ছ ৭ ॥২৩

যস্মা আদাত্তদধিষ্ণুভয়াঙ্গবেপো

মাৰ্গং সপত্নবিপুৰং হৰবদ্বিধক্ৰোঃ

দূৰে সুহৃন্মথিতৰোষ সুশোণ দৃষ্ট্যা

তাতপ্যমান মকৰোৰগ নক্ৰ চক্ৰঃ ॥ ২৪ ।

অন্বয়ঃ

[শ্ৰীৰামাবতাৰমাহ] অস্ম্যৎ প্রসাদ সুখঃ কলেশঃ কলয়া

[সহ] ইক্ষাকু বংশে অবতীৰ্য্য গুবোঃ নিদেৰ্শে সদয়িতানুজঃ

[সহ] বনাং আবিবেশ তিষ্ঠন্ যস্মিন্ বিকধ্য দশকঙ্কৰ আৰ্তিং

অৰ্চ্ছং ॥ ২৩ ॥ হৰবৎ [বামচন্দ্রঃ] অবিপুৰং সপদি দ্বিধক্ৰোঃ

সুহৃৎ মথিত রোষসুশোণ দৃষ্ট্যা দূৰে আতপ্য মানঃ মকৰ উৰগ

নক্ৰচক্ৰঃ উদধিঃ উত্ৰ ভয়াঙ্গবেপঃ যস্মৈ মাৰ্গং অদাৎ ॥ ২৪ ॥

হে নাৰদ ! ভবিষ্যতে বাৰ্হণৰ উপদ্রৱত ইন্দ্র আদি

দেৱতাৰ সৈতে আমি সেই অৱতাৰী শ্ৰীভগৱানৰ চৰণত শৰণ লম ।

তেওঁ আমাৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন হৈ ইক্ষাকুবংশৰ ৰজা দশবথৰ পুত্ৰ

বাম, লক্ষ্মণ ভৰত আৰু শত্ৰুঘ্ন নামে চাৰি অংশে জন্মিব ।

বক্ষঃস্থলস্পর্শবিক্রমমহেন্দ্রবাহ

দন্তৈর্বির্ভাষ্যত ককুজুষ উঢ়হাসম্ ।

সদ্যোহসুভিঃ সহ বিনেষ্যতি দাবহর্ভু

বিস্মৃজিতৈবানুষ উচ্চবতোহধিসৈন্যে ॥ ২৫ ॥

শ্রীশাক্তি

ওরা নব লোক হবিভজি য়োক

ধবা ইটো উপদেশ ।

এড়া আলজাল জীরা কত কাল

জবা ভৈল পববেশ ॥

অন্ত দেবীদেব নকবিবা সের

প্রসাদ নখাইবা তাব ।

মূর্তিকো নচাইবা গৃহো নপশিবা

ভক্তি হৈব ব্যভিচার ॥

একে কৃষ্ণদেব জানিকবা সের

ধরিয়ো তাহান নাম ।

কৃষ্ণ দাস ছয়া প্রসাদ ভুঞ্জিয়া

হস্তে কবা তান কাম ॥

কৃষ্ণ থানক যত্নে চলিয়োক

সাক্ষিয়ো পুণ্য দাম

কৃষ্ণ কিস্তবে কহে নিবন্তবে

ডাকি বোলা বাম বাম ॥ ১১২৫ ॥

ভূমেঃ সুৰেতববন্ধবিমৰ্দ্দিতায়াঃ

ক্ৰেশব্যায় কলয়া শিতকৃষ্ণকেশঃ

জাতঃ কৰিষ্যতি জনানুপলক্ষ্যমার্গঃ

কৰ্ম্মাণি চাত্মমহিমোপনিবন্ধনানি ॥ ২৬

অর্থঃ

মহেন্দ্ৰবাহদন্তৈঃ (ঐবাহত দন্তৈঃ) দাবহৰ্তুঃ (বাবণশ্চ)
অধিসৈন্তে উচ্বাসং অসুতিঃ সহ ধনুষঃ বিষ্কজ্জিতৈঃ বিনযাতি
॥ ২৫ ॥

সুৰেতব বন্ধবিমৰ্দ্দিতায়াঃ ভূমেঃ ক্ৰেশব্যায় শিতকৃষ্ণকেশঃ
কলয়া [সহ] জাতঃ [সন্] জনানু উপলক্ষ্যমার্গঃ আত্মমহিমা
উপনিবন্ধনানি কৰ্ম্মাণি কৰিষ্যতি ॥ ২৬ ॥

অনুবাদ

বামে পিতৃব আদেশে পত্নীসীতা আৰু লক্ষ্মণৰ সৈতে চতুৰ্দশ
বৎসৰ কাৰণে বনলৈ যাব। ত্ৰয়োদশ বছৰৰ অন্তত দণ্ডকাৰণ্যৰ
পৰা বারণে সীতাক হৰিনিব, আৰু বামে সেই অপবাধতে
বাবণক সবাংশে ধ্বংস কৰিব। ২৩।

ত্ৰিপুরাসুৰক বধ : বিবলৈ হৰে ৰুদ্ৰ মূৰ্ত্তিপ্ৰকাশ কৰাৰ
নিচিনা বামেও প্ৰিয়তমা ভাৰ্য্যা সীতাৰ গোকত কাতৰহৈ বাবণৰ
সৈতে লক্ষ্মণৰ দক্ষকৰোঁ। বুলি মহাক্ৰোধে সাগৰৰ তীব্রলৈ যাব
আৰু সাগৰ পাৰ হব নোৱাৰি ক্ৰোধত সাগৰ শুষিবলৈ ইচ্ছা
কৰি ধনু হাতত লব ক্ৰোধ দেখি মকৰ, কুম্ভিৰ আৰু নাগ আদি

তোকেন জীবহরণং যতুলুকিকায়।

ত্ৰৈমাসিকস্য চ পদা শকটোঃপৰতঃ
যদ্বিস্ততান্তৰগতেন দিবিস্পৃশোব।

উন্মূলনং ত্বিতৰথাজ্জুনয়ো ন ভাব্যম্ ॥ ২৭।

অন্বয়ঃ

কতোকেন উলুকিকায়ঃ যৎ জীবহরণং ত্ৰৈমাসিকস্য শকটঃ
অপৰতঃ অন্তৰ গতেন বিস্ততা দিবিস্পৃশোঃ বৈ অজ্জুনয়োঃ উন্মূলনং
ইতৰথা (কৃষ্ণস্তভগবান্ স্বয়ং ইতি ভিন্না) ন ভাব্যং ॥ ২৭ ॥

অনুবাদ

গৰ্ভস্থ জলজন্তুৰ সৈতে সাগৰে মহাভয় পাই কঁপি কঁপি বামৰ
সমীপলৈ গৈ অনেক কাকুতিমিনতি কৰিব আৰু অগাধ জলৰ
মাজেৰে লঙ্কালৈ এটিপথ দিব। ২৪। হে নাৰদ! বারন যে, এনে
বলীতৰ তাৰ হৃদয়ত খুন্দা লাগি ঐৰাতৰ দাঁত ছিন্ন বিছিন্ন হৈ
দশোদিশে পৰিব। সি ভাবিব যে মই ত্ৰৈলোক্যৰ অধীশ্বৰ। সি
নিৰ্ভয়ে উভয়সেনাৰ মাজত সগৰ্বে হাঁহি হাঁহি বামৰ সৈতে যুদ্ধ
দিব। বামে সেই ভাৰ্যা হৰ্তা বারণৰ হস্ত দিব্য ধনুৰে নাশ
কৰিব ॥ ২৫।

হে নাৰদ! কংস আদি অধৰ্ম্মী বাজা সকলৰ মহাভাৰ
সহিব নোৱাৰি বসুমতীয়ে মোৰ আগত গোচৰ দিব। মই
দেৱতা সকলৰ সৈতে ক্ষীৰ সাগৰৰ তীৰলৈ গৈ শ্ৰীভগৱানক
আবাধনা কৰিম। তেওঁ আমাৰ আবাধনাত সন্তুষ্ট হৈ

যদৈ ব্রজে ব্রজপশূন্ বিষতোয়পীতান্
 পালানজীৱবদনুগ্রহ দৃষ্টি ৱষ্ট্যা
 তচ্ছুদ্ধয়েহতিবিষবীৰ্য্য বিলোলজিহ্ব
 যুচ্চাটয়িষ্যত্বগং বিহবন্ হৃদিভ্যাম্ ॥ ২৮ ॥
 তৎকৰ্ম্ম দিব্যমিৱ যন্নিশি নিঃশয়ানং
 দাবাগ্নিনা শুচিবনে পৰিদহ্যমানে
 উন্মেষ্যতি ব্রজমতোহবসিতান্তকালং
 নেত্রে পিধাপ্য সবলোহনধিগম্যবীৰ্য্যঃ ॥ ২৯ ॥

অন্বয়ঃ

যৎ ব্রজে বিষতোয়পীতান্ ব্রজপশূন্ পালান্ অনুগ্রহদৃষ্টিৱষ্ট্যা
 বৈ অজীৱয়ং তৎ (জলং) শুদ্ধয়ে হৃদিভ্যাম্ বিহবন্ অতিবিষ-
 বীৰ্য্যবিলোলজিহ্বঃ উবগং উচ্চাটয়িষ্যৎ ॥ ২৮ ॥

ততঃ নিশি নিঃশয়ানং (ব্রজবাসিনাং) শুচিবনে দাবাগ্নিনা
 পৰিদহ্যমানে অতঃ অবসিতান্তকালং ব্রজং চ সবলঃ অনধিগম্যবীৰ্য্যঃ
 (শ্রীকৃষ্ণঃ) নেত্রে পিধাপ্য যং উন্মেষ্যতি তৎ কৰ্ম্ম দিব্যং
 ইৱ ॥ ২৯ ॥ অস্ত জন্তুতঃ বদনে ভুবনানি বীক্ষ্য সঙ্কিতমনাঃ

অনুবাদ

বস্তুমতীৰ্ণ ভাব হরণ করিবর কারণে বলভদ্রৰ সৈতে বস্তুদেহৰ
 ভাৰ্য্যা দৈৱকীৰ গৰ্ভত শ্রীকৃষ্ণৰূপে জন্মি নিজৰ অলৌকিক
 মহিমা প্রকাশ করিব। তেওঁ কংসৰ কাৰাগাৰৰ পৰা গোকুলৰ

গৃহীত যদ্বদুপবন্ধমমুখ্য মাতা

সুখং স্মৃতশ্চ নতু তত্তদমুখ্য মাতি
যজ্ঞস্ততোহশ্চ বদনে ভুবনানি গোপী
সম্বীক্ষ্যশঙ্কিত মনাঃ প্রতিবোধিতাসীৎ ॥ ৩০

অর্থঃ

গোপী প্রতিবোধিতাসীৎ । মাতা অমুখ্য উপবন্ধনং যৎ যৎ সুখং
গৃহীত স্মৃতশ্চ তু তৎ তৎ [দামেন] ন মাতি ॥ ৩০ ॥

অনুবাদ

রাজা নন্দৰ গৃহলৈ গৈ শিশুকালতেই ঐশ্বৰিক কৰ্ম দৰ্শাই
দৈত্য দানৱ সকলক বধৰ আৰু স্বভক্ত সকলক আনন্দ
দিব ॥ ২৭ ॥

শ্রীকৃষ্ণে অতিশিশুকালতে পুতনাৰ প্ৰাণ হৰণ,
তিনি মাস বয়সত লঠিমাৰি শকট ভঞ্জন আৰু আঠু কাঢ়ি
লাহে-লাহে ভয়ঙ্কৰ যমলাভ্জুন বৃক্ষ দুডালৰ মাজলৈ গৈ উকল
লাগাই দি সেই বৃক্ষ দুডাল উভাৰি পেলাব । নাৰদ ! এই
বিলাক কৰ্ম কি ঈশ্বৰ ভিন্ন ইতৰ লোকে কৰিব পাৰে ? ২৭ ॥
গোষ্ঠত ধেনু আৰু গোপ সকলে কালিয় হ্ৰদৰ বিষময় জল পান
কৰি অচেতন হোৱা দেখি শ্রীকৃষ্ণে কৃপাদৃষ্টিৰে সিহঁতক জীয়াব
আৰু সেই হ্ৰদৰ জল শুদ্ধ কৰিবলৈ হ্ৰদৰ মাজত প্ৰবেশ কৰি
প্ৰচণ্ডবিষ বীৰ্য্যেৰে দপিত চঞ্চলজিহ্বা কালিয়সৰ্পক দমন কৰি
ৰোমন দ্বীপলৈ খেদি দিব ॥ ২৮ ॥

নন্দঃ মোক্ষ্যতি ভবাদ্বকণ্ড্য পাশাদ্

গোপান্ বিলেমু পিহিতান্ ময়স্বনুনা চ
অহ্যাপ্তং নিশি শয়ানমতিশ্রমেণ

লোকং বিকুষ্ঠয়ুপনেষ্যতি গোকুলং স্ম ॥ ৩১

অর্থঃ

নন্দঃ বকণ্ড্য পাশাং চ (সৰ্পস্য) ভয়াং মোক্ষ্যত ময়স্বনুনা
বিলেমু পিহিতান্ গোপান্ চ অহি আপ্তং নিশি অতিশ্রমেণ
শয়ানং গোকুলং বিকুষ্ঠং লোকং নেষ্যতি স্ম । ৩১ । গোপৈঃ

অনুবাদ

শ্রীকৃষ্ণে বকণ্ড্য পাশৰ পৰা আৰু সৰ্পৰ মুখৰ পৰা নন্দক
ৰক্ষা কৰিব । ময়দানৱৰ পুত্ৰ ব্যোমাসুৰে গচ্ছবত লুকাই
থোৱা গোপবালক সকলক উদ্ধাৰ কৰিব । আনকি গোপ-গোপী
সকল এনে অধম যে সিহঁতে দিনত স্বপ্ন কৰ্ম্মত ব্যস্ত আৰু ৰাত্ৰি
নিদ্ৰাগৈ থাকে সিহঁতৰ ধৰ্ম্ম কৰ্ম্ম একো নাই, তথাপি সেই ব্ৰজ
বাসীক যোগবলে বৈকুণ্ঠপুৰ দেখুৱাব ॥ ৩১ ॥

শ্রীকৃষ্ণে কালিয় দমনৰ দিনা ৰাত্ৰি নিদ্রিত গোপ-গোপী
সকলক বনাগ্নিৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিব । মুঞ্জবনৰ ভিতৰত শুকান
বনৰ দাবাগ্নিৰ দ্বাৰা গৰু আৰু গোৱাল সকলৰ শৰীৰ পুৰিভস্ম
হোৱে দেখি, অচিন্ত্য, মহিমা শালী শ্রীকৃষ্ণে বলভদ্ৰৰ সৈতে
যুক্তি কৰি সিহঁতক সেই মৃত্যু মুখৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিব । ২৯ ।

গোপৈশ্বৰ্য্যে প্ৰতিহতে ব্ৰজবিপ্লবায়

দেবেহভিবৰ্ষতি পশূন্ কৃপয়া বিবক্ষুঃ
ধৰ্ত্তোচ্ছলীক্ৰমিব সপ্তদিনানি সপ্তবৰ্ষো

মহীপ্ৰমনৈষেককৰে সলীলম্ ॥ ৩২।

অন্বয়ঃ

মখে প্ৰতিহতে দেবে ব্ৰজবিপ্লবায় অভিবৰ্ষতি কৃপয়া পশূন্
বিবক্ষুঃ সপ্তবৰ্ষঃ [শ্ৰীকৃষ্ণঃ] উচ্ছলীক্ৰম ইব অনঘ । এককৰে
মহীপ্ৰং অপ্তদিনানি সলীলং ধৰ্ত্তা ॥ ৩২ ॥

অনুবাদ

সেই শ্ৰীকৃষ্ণতৰ মখৰ ভিতৰত চতুৰ্দশ ভুবন
আৰু ভুবন বাসী জীব-জন্তু আদি সমস্ত বস্তুকে দেখি যশোদাই
ভয়তে বিহ্বলহব আৰু মনৰ আশঙ্কাদ্বৰ কাৰি শ্ৰীকৃষ্ণক ঈশ্বৰ বুলি
স্তুতি কৰিব। দধিভাণ্ড ভাঙ্গা অপৰাধতে যশোদাই শ্ৰীকৃষ্ণক
বান্ধিব কাৰণে গৃহৰ সমস্ত জৰি জোৰাদিব কিন্তু সেই সমস্ত
জৰিও বান্ধিব নোজোৰা দেখি সমস্ত লোকে বিস্ময় হৈ
এই বিলাক শ্ৰীকৃষ্ণৰ ঐশ্বৰিক কৰ্ম্ম বুলি জানিব ॥ ৩০ ॥

সাত বছৰীয়া শ্ৰীকৃষ্ণে গোপসকলৰ দ্বাৰা ইন্দ্রযাগৰ সন্তা
বেৰে গিৰি যাগ কৰাবা অপমানত, দেৱৰাজ ইন্দ্রে গোপপুৰ
উচ্ছন্ন বৰোবুলি মহা ক্ৰোধে বাত হুষ্টি কৰিব, তেতিয়া
দয়াময় শ্ৰীকৃষ্ণে লালাকাৰি বান হাতেৰে গোবৰ্দ্ধন পৰ্ব্বত

ক্রৌড়বনে নিশি নিশাকবচশ্মিগোৰ্ঘ্যাং

বাসোন্মুখঃ কলাপদায়তমুচ্ছিতেন ।

উদ্বীপিত স্মৰকজাং ব্রজভৃদধুনাং

হর্ষহর্ষিষ্যাতি শিবে ধনদানুগস্য ॥ ৩৩ ।

যে চ প্রলম্বখবদর্দবৃকেশ্যবিষ্ট মল্লৈভ

কংস যবনাঃ কপিপৌণ্ড্রকাঢ়াঃ

অগ্রে চ সাল্লকুজবঙ্কলদন্তবত্র

সপ্তোক্ষসম্ববিদূষথ কল্মযুখ্যাঃ ॥ ৩৪ ।

অর্থঃ

নিশাকবচস্য বশ্মিভিঃ গোৰ্ঘ্যাং নিশি বাসোন্মুখঃ (শ্রীকৃষ্ণঃ)
বনে ক্রৌড়বনে কলাপদায়ত মুচ্ছিতেন উদ্বীপিত স্মৰকজাং ব্রজভৃৎ
বধুনাং হর্ষঃ ধনদানুগস্য শিবঃ হর্ষিষ্যাতি ॥ ৩৩ ॥

অনুবাদ

সাতদিন সাত বাতি যেন গোকুলৰ উপবত ছত্র অনায়াসে ধৰি
থাকি সেই মহা উৎপাতৰ পৰা ব্রজবাসীক বক্ষা কৰিব ॥ ৩২ ॥
শ্রীকৃষ্ণে পূৰ্ণচন্দ্রৰ কিৰণেৰে সুশোভিত, শবত কালৰ বাত্ৰিত
আনন্দ মনে গোপীসকলৰ সৈতে বাসলীলা কৰি বনে-বনে
কুৰিব । তেওঁৰ মধুৰ আলাপ আৰু মূৰলীৰ ধ্বনিৰে কামবাণে
বিমোহিত। গোপযুৱন্তীসকলক হৰৌল শঙ্খচূৰ যক্ষৰ শিৰ হৰণ
কৰিব ॥ ৩৩ ॥

যে বা যুদ্ধে সমিতি-শালিন আন্তচাপাঃ

কান্ধোজ মৎস্য কুকৃৎজয়কৈকয়াভাঃ

যাশ্চন্ত্যদর্শনমলং বলপার্থভীমব্যাজাহ্বয়েন

হবিণা নিলয়ং তদায়ম্ ॥ ৩৫ ।

কালেন মীলিতধিয়ামবয়ুশ্চ স্নগাং

স্তোকাযুমাং স্বনিগমো বত দূষপাৰঃ

আবিহিতস্তনুযুগং স হি সত্যবত্যাং

বেদাক্রমং বিটপশো বিভজিষ্যতি স্ম ॥ ৩৬ ।

অর্থঃ

ব্যাজাহ্বয়েন (কপট নাম ধাবিণা হবিণা ॥ ৩৪। ৩৫।

অনুবাদ

হে নাৰদ ! বলদেব, ভীম আৰু অৰ্জুন শ্রীকৃষ্ণৰ কপট
মূৰ্ত্তি মাত্ৰ । এতেকে প্ৰলম্ব, ধেনুক, বক, কুবলয়াপীড়, কেশী,
অৰিষ্ট, চানুব, মুষ্টিক আদি মল্ল, কংস, কালযৱন নৰকাস্ত্ৰৰ,
পৌণ্ড্ৰক, সাম্ব, দ্বিবিদ, বক্লল, দণ্ডবক্ৰ, সপ্তৰুম, সম্বৰ, বিদূৰথ,
কস্মি প্ৰভৃতি আৰু কান্ধোজ, মৎস্য, কুক্ৰ, কৃৎজয় কৈকয়
প্ৰভৃতি বংশৰ পৃথিবীৰ ভাৰ স্বৰূপ যি সকল দুষ্ট ৰাজাই
হাতত ধনুশৰ লৈ মহাদৰ্পে ধৰ্ম্ম পথ বিনষ্ট কৰি ফুৰে সিসকলো
শ্রীকৃষ্ণৰ হাতত বা বলদেৱ, ভীম, অৰ্জুনৰ হাতত প্ৰাণ ত্যাগ
কৰি শ্রীকৃষ্ণৰ নিত্য আবাসৰ স্থান বৈকুণ্ঠ ভুবন লাভ কৰিব।
এই বিলাক কাৰ্য্যও অলৌকিক ॥ ৩৪। ৩৫ ॥

দেবদ্বিষাং নিগমবত্ন নি নিষ্ঠিতানাং
 পূৰ্ভিময়েন বিহিতাভিবদৃশ্যতুভিঃ
 লোকান্ ঘৃতাং মৰ্তিবিমোহমতিপ্রলোভং
 বেষাং বিধায় বহু ভাষ্যত উপধৰ্ম্ম্যাম্ ॥ ৩৭ ॥

অৰ্হমঃ

সঃ কালেন নৃণাং স্তোকাযুযাং মৌলিতধিয়াং স্বনিগমং
 দূৰপাবঃ অবমুশ্চ বত (খেদে) হি অনুযুগং সত্যবত্যাং
 আবিভূতঃ বিটপশঃ বিভজ্জিষ্যতি স্ম ॥ ৩৬ ॥

নিগমবত্ন নি (বেদমার্গে) নিষ্ঠি তানাং (নিষ্ঠাশীলানাং)
 অদৃশ্যতুভিঃ (অলক্ষবেগাভিঃ) পূৰ্ভিঃ (পুৰাভিঃ) ও পৰধৰ্ম্ম্যং
 ভাষ্যতে (ভাষিষ্যতে) ৩৭ ॥

অনুবাদ

হে নাবদ ! মহাপুৰুষে কালৰ গতিত আয়ু আৰু বুদ্ধি
 হীনহোৱা মনুষ্যসকলে বেদৰ গভীৰ তত্ত্ব নুবুজি দেখি, সেই
 অল্পমতি মনুষ্য সকলৰ উপকাৰৰ কাৰণে ঐত্ৰ্য্যক দ্বাপৰ যুগৰ
 শেষত সত্যৱতীৰ পুত্ৰ ব্যাস নামে অৱতাৰ হৈ, বেদৰ শাখা
 বিভাগ কৰি থাকে ॥ ৩৬ ॥

অনুৰ অংক আনুৰিষুদ্ধিৰ লোক সকলে একান্তমনে
 বৈদিক সকাম কৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান কৰি শক্তিশালী হৈ ময় নামক

যহাংলয়েষ্যপি সতাং ন কথা হবেঃ স্যুঃ.

পাষণ্ডিনোদ্বিজ্জনা ব্রষলা নুদেবাঃ

স্বাহাস্বধাবষডিতি স্মাংগৰো ন যত্র,

শাস্তা ভবিষ্যতি কলেৰ্ভগবান্ যুগান্তে ॥ ৩৮ ।

অর্থঃ

যহি সতাং আলয়েষু হবেঃ কথাঃ স্যুঃ ন অপিব্বিজ্জনাঃ
পাষণ্ডিনঃ নুদেবাঃ ব্রষলাঃ স্যুঃ যত্র স্বাহাস্বধাবষট্ ইতি গিৰঃ ন
স্ম [তদ্] কল্লোঃ যুগান্তে ভগবান্ কলেঃ শাস্তা ভবিষ্যতি ৩৮।

অনুবাদ

মায়াবী দানবর দ্বারা নির্মিত মায়াবথ বা বিষপুষ্পেৰে পাৰি-
শোভি : সংসাৰ ৰাজ্যত স্থিতি হৈ বাৰম্বাৰ বিবিধ শক্তি লাভৰ
কাৰণে প্ৰাণীবধৰূপ কৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান কৰাদেখি শ্রীভগৱানে সেই
সকামকৰ্ম্মত আসক্ত শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন আদি ভক্তি হীন পাষণ্ড
সকলক দয়া কৰি বুদ্ধকপে অৱতাৰ হয়। তেওঁ লোক বিলাকক
কৰ্ম্মমার্গৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিবৰ কাৰণে বিবিধ বেদ বিকল্প শাস্ত্ৰ
প্ৰচাৰ কৰে কিন্তু ই প্ৰকৃত পক্ষে বেদৰ বিকল্প নহয় তাৎ
পৰ্য্যহে ॥ ৩৭ ॥

যেতিয়া হৰিমন্দিৰত হৰি কথা ৰহিত হব, ব্ৰাহ্মণ, ক্ষত্ৰিয়
আৰু বৈশ্য শূদ্ৰে বৈদিক ধৰ্ম্ম এৰি পাষণ্ড (অদৰ্শী আৰু

সর্গে তপোহহম্বয়ো নব যে প্রাজেশাঃ,

স্থানেহথ ধর্ম্মমথমম্বমবাবনৌশাঃ

অন্তে ত্বধর্ম্মহবমন্ত্যবশাসুবাণ,

মায়াবিভূতয় ইমাঃ পুরুশক্তিভাজঃ ॥ ৩৯

বিষ্ণোন্ বার্য্যগণনাং কতমোহহতীহ

যঃ পার্থিবাগ্ৰ্যাপি কবিবিমমে বজাংসি ।

চক্ৰন্তযঃ স্ববহসাস্থলতা ত্রিপৃষ্ঠং

যস্মাং ত্রিসাম্যসদনাদুককম্পায়নম্ ॥ ৪০

ত্রীশাক্ষরি

কহিলো সংক্ষেপে কিছু কৃষ্ণ গুণচয় ।

বিস্তারি কহিবে মোর শব্দ নাহি কয় ॥ ৪০ ॥

অম্বয়ঃ

নু (নাবদ ।) অস্থলতা স্ববহাসা (হরুপশক্ত্যা) চক্ৰন্ত
(ধৃতবান্) ॥ ৪০ ॥

অনুবাদ

অনাচাৰী অৰ্থাৎ নাস্তিক) হ'ব, য়েচ্ছ সকল বজা হৈ
স্বাহা, স্বধা, বযট্ আদি মন্ত্ৰেৰে কৰিবলগীয়া যাগ-যজ্ঞ
আদি বৈদিক ধৰ্ম্ম পৃথিবীৰ পৰা লোপ কৰিব, সেই কলিৰ
শেষত ত্ৰীভগৱান কল্কীৰূপে অৱতাৰ হৈ য়েচ্ছ সকলক কাটি-মাৰি
বশ্য কৰিব আৰু বৈদিক ধৰ্ম্ম শিক্ষা দিব ॥ ৩৮ ॥ সৃষ্টিৰ কাৰণে

নান্তং বিদাম্যহমমী মুনয়োঃ প্রজ্ঞাস্তে,

মায়াবলস্য পুরুষস্য কুতোহববা যে ।

গায়নশৃগান্দশতানন আদিদেবঃ,

শেষোহধুনাপি সমবস্যাতি নাস্যপাৰম্ ॥ ৪১ ॥

অর্থঃ

পুরুষস্য মায়াবলস্য অস্তং অহং ন বিদামি তে অপ্রজ্ঞাঃ
অমী মুনয়ঃ (চ) যে অববাঃ কুতঃ ? আদিদেবঃ শেষঃ
দশশতাননঃ শৃগান্ গায়ন্ অধুনা অপি অস্ত্য পাৰং সমবস্যাতি

অনুবাদ

তপস্যা, মই, ঋষিসকল, নজ্ঞন প্রজ্ঞাপতি, পালনৰ কাৰণে ধৰ্ম্ম,
বিষ্ণু মনু, ইন্দ্র বজ্রাসকল, আৰু সংহাৰৰ কাৰণে অধৰ্ম্ম
কদ্র, মহা হিংসুক অশুৰ প্রভৃতি এই সমস্তই অখিল শক্তি
ধাৰী শ্রীহৰিৰ মায়াবিভূতি ॥ ৩৯ ॥

হে নাবদ ! বিষ্ণুৰ মহিমা সংক্ষেপে মই তোমাৰ আগত
কীৰ্ত্তন কৰিলো কিন্তু সম্পূৰ্ণে কোনেও নোৱাৰে ? আন কি
কোনো কবি অনেক দিনে যত্ন কৰি পৃথিবীৰ ঘাবতীয় পৰমানু
গণিবই পাৰিব পাৰে কিন্তু যি অচিন্ত্য মহিমাশালী ভগৱানে
স্ব ঐশ্বৰ্য্য শক্তিৰ দ্বাৰা ত্ৰিগুণৰ সাম্য স্থান প্রকৃতিকে আবৃত্ত
কৰি সত্যলোক পৰ্য্যন্ত বিশ্ব-ব্রহ্মান্দ ধাৰণ কৰি আছে সেই
মহাপুৰুষ গুণ-লীলা বৰ্ণনা কৰি অস্ত কৰিব তেতিয়াও
নোৱাৰে ? ॥ ৪০ ॥

যেষাং স এব ভগবান্দয়য়েদনন্তঃ,

সৰ্ব্বাত্মনাশ্ৰিতপদো যদি নিৰ্বলীকম্ ।

তে দুস্তৰামতিতৰন্তি চ দেবমায়াং,

নৈষাং মমাহমিতি ধীঃ শ্বশৃগালভক্ষ্যে ॥ ৪২ ।

অন্বয়ঃ

॥ ৪১ ॥ সঃ এষঃ ভগবান্ অনন্তঃ যেষাং দয়য়েৎ [তে] যদি নিৰ্বলীকং সৰ্ব্বাত্মনা শ্ৰিতপদঃ তে দুস্তৰং দেৱমায়াং অতিতৰন্তি [ততঃ] শ্ব শৃগালভক্ষ্যে এষাং মম অহং, ইতি ধীঃ ন ॥ ৪২ ॥

অনুবাদ

হে পুত্র ! সেই মহাপুরুষে জগতক সৃজন, পালন আৰু সংহাৰ কৰিবৰ কাৰণে যিমান ঐশ্বৰিক শক্তি আৰু বিভূতি প্ৰকাশ কৰে তাৰ অন্ত, মই আৰু তোমাৰ আদিতো জন্মা মুনি সকলেও কৰিব পৰা নাই ; তোমাৰ পাচত জন্মা লোক সকলে কেনেকৈ জানিব ? অনন্তে সহস্ৰ মুখে কীৰ্ত্তন কৰিও তেওঁৰ গুণৰ অন্ত নাপায় ? ॥ ৪১ ॥

নাৰদ ! মহিমাৰ অন্ত নাপালে যে মায়াৰ হাত এবাব নোৱাৰে এনে নহয় সেই অনন্ত মহিমাশালী শ্ৰীভগৱানে যিসকলৰ প্ৰতি কৃপাদৃষ্টি কৰে আৰু সেই ভাগ্যবান সকলে যদি অকপট ভাবে কায়মনোবাক্যে দৃঢ় প্ৰতজ্ঞা কৰি শ্ৰীভগৱানৰ চৰণত শৰণ লয় ; তেনেহলে তেওঁলোকে যোগেশ্বৰ হৰিবৰ অতিদুস্তৰ যোগমায়াৰ বৈভৱ অনায়াসে বুজিব পাৰে ;

বেদাহমঙ্গ পৰমস্য হি যোগমায়াং,

যুয়ং ভবন্ত ভগবানথ দৈত্যবৰ্ষ্যঃ

পত্নী মনোঃ স চ মনুষ্য তদাত্মজাশ্চ,

প্রাচীনবর্হি ঋভুবজ উত ধ্রুবশ্চ ॥৪৩

ইক্ষ্বাকুর্বেলমুচকুন্দ বিদেহ গাধি,

বয়শ্ববীষ সগৰা গয়নাছর্ষাতাঃ

মাক্ষাত্রলর্ক শতধনুৰন্তিদেবা,

বেত্রতে! বলিবমূর্ত্তবয়ো দিলীপঃ ॥৪৪।

অনুবাদ

আরু অতিক্রম করিবলৈও সমর্থ হয় । এনে ভাগ্যবান লোকের
কেতিয়াও শৃগাল কুকুর আদির ভক্ষ্য দেহত “মই আরু মোর”
ভাব নজন্মে ? ৪২ ।

হে পুত্র ! শ্রীভগবানব অপার কঙ্কণাতে মই যোগমায়াব
হাত এরাই মুক্ত হৈ আছে। সনক আদি সিদ্ধসকল, ভগবান
মহাদেব, প্রহ্লাদ, স্বায়ম্ভুৱ মনু, শতরূপা, প্রিয়ব্রত, উত্তানপাদ,
আকুতি, প্রমুতি, দেবহুতি, প্রাচীনবর্হি, ঋভু, অঙ্গ, ধ্রুব,
ইক্ষ্বাকু, পুরুববা, মুচকুন্দ, নিমি, মহাবাজ গাধি, বয়ু, অম্ববীষ,
সগর, গয়, যযাতি, খট্টবাজ, ভবত, অঙ্গ, মাক্ষাতা, অলর্ক,
শতধনু, অনু, বন্তিদেব, ভীষ্ম, বলি, সর্জতি, দিলীপ আদি ;
সৌভরি, উত্তর, শিবি, দেবল, পিপলাদ, সাবশ্বত, উদ্ধব,

সৌভয়ুতঙ্ক শিবিদেবলপিপ্পলাদ,

সাবস্বতোদ্ধবপৰাশৰ ভূৰিষেণাঃ

যেহন্তে বিভীষণ হনুমত্বপেদ্ভদত্ত

পাৰ্থাষ্টিষেণ বিদ্বৰ শ্ৰুতদেববৰ্য্যাঃ ॥৪৩।

তে বৈ বিদন্ত্যতিতৰন্তি চ দেবমায়াং,

স্ত্রীশূদ্রহুনশববা অপি পাপজীবাঃ ।

যত্ৰুতক্রমপৰায়ণশীলশিক্ষাস্তিৰ্য্যগ্জনা

অপি কিমু শ্ৰুতধাৰণা য়ে ॥৪৬।

অন্বয়

তে বৈ দেবমায়াং বিদন্তি চ তৰন্তি স্ত্রীশূদ্রহুনশববাঃ
পাপজীবাঃ অপি তিৰ্য্যগ্জনাঃ যদি হত্ৰুতক্রমপৰায়ণশীলশিক্ষাঃ
যে শ্ৰুতধাৰণাঃ [তেষাং] কিমু ॥৪৬। যএ অভি প্ৰতিবোধ-
মাত্ৰং (জ্ঞানৈকবসং) ॥ ৪৭

অনুবাদ

পৰাশৰ, ভূৰিষেণ, বিভীষণ, হনুমান, শুকদেব, পঞ্চ পাণ্ডব,
অষ্টিষেণ, বিদ্বৰ, শ্ৰুতদেব, উগ্রসেন আদি অনেক লোকে
মায়াক তৰি, ভক্তি সৰোবৰত ডুবদি আছে ॥৪৩।৪৪।৪৫।

আনকি,—স্ত্রী শূদ্র, শ্লেচ্ছ, আক পাপকৰ্ম্মৰ দ্বাৰা জীৱিত
ব্যাধ প্ৰভৃতি অজ্ঞানী—পাপী লোকেও যদি বৈষ্ণৱৰ সঙ্গলৈ
বৈষ্ণৱৰ স্বভাৱ শিক্ষা কৰে, তেন্তে দেৱমায়া তৰি, অনায়াসে
মুক্ত হয়। নাৰদ। ইয়াত কোনো সন্দেহ নাই—

শব্দং প্রশান্তমভয়ং প্রতিবোধমাত্রং

শুদ্ধং, সমং সদসতঃ পৰমাস্তিত্বম্ ।

শব্দো ন যত্র পুরুষাৰকবান্ ক্ৰিয়ার্থো

মায়া পৰৈত্যভিমুখে চ বিনজ্জমানা ॥৪২॥

তটৈ পদং ভগবতঃ পৰমস্য পুংসো

ব্রহ্মেতি যদ্বিছুৰজস্রসুখং বিশোকম্

সদ্র্যঙ্ নিয়ম্য যতয়ো যমকৰ্ত্তহেতিং

জহ্য স্বৰাডিৰ নিপানখনিব্রমিশ্রঃ ॥৪৮॥

অর্থঃ

অজস্রসুখং বিশোকং পদং তৎ বৈ ব্রহ্ম ইতি বিছুঃ যস্য
পৰমস্য পুংসঃ ভগবতঃ স্বং (মধুবমূৰ্ত্তিং) সদ্র্যাক্ নিয়ম্য যতয়ঃ
নিপানখনিব্রং স্বৰাট্ ইন্দ্রঃ ইব অকৰ্ত্তহেতিং জহ্যঃ ॥৪৮॥

অনুবাদ

কাৰণ ; মনুষ্যৰ কথা দূৰে থাকক পশু-পক্ষীয়েও সংসদ্বতগতি
লভে। যি সকল জ্ঞানীয়ে শ্রীভগৱানত চিত্ত সমৰ্পণ কৰে
তেওঁলোকবতৌ কথাই নাই ॥৪৬॥

যি জন নিত্য নিৰ্ম্মল সৰ্বব্যাপক, প্রশান্ত, অভয়, পৰমপৱিত্ৰ
জ্ঞানময়, বিষয় আৰু ইন্দ্ৰিয়ৰ সঙ্গহীন, এই বিশ্ব ব্ৰহ্মাণ্ডৰ সৃজন,
পালন আৰু সংহাৰক তথাপি ত্ৰিগাহীন আৰু শব্দ বা উপমাৰ
অতীত, যাৰ সম্মুখত মায়াই থিয় দিব নোৱাৰি লজ্জাতে পাচৰ
পিণে পলাই থাকে ॥৪৭॥ মুনিসকলে যাক নিৰালয় অজস্রসুখ,

স শ্রেয়সামপি বিভূৰ্ভগবান্ যতোহস্য

ভাবস্য ভাববিহিতস্য সতঃ প্রসিদ্ধিঃ

দেহে স্বধাতুবিগমে হনুৰ্বিশীৰ্য্যমাণে

ব্যোমেব তত্রপুরুষো ন বিশীৰ্য্যতেহজঃ ॥৪৯॥

সোহয়ং তেহভিহিতস্তাত ভগবান্ বিশ্বভাবনঃ

সমাসেন হবেনাশ্চদন্ত্যস্মাৎ সদসচ্চ যৎ ॥৫০॥

অর্থঃ

সঃ ভগবান্ শ্রেয়সাং অপি বিভুঃ যতঃ ভাবস্বভাববিহিতস্ত
অস্ত্য সতঃ প্রসিদ্ধিঃ স্বধাতুবিগমে দেহে বিশীৰ্য্যমাণে
অনু অজঃ পুরুষঃ তত্র ব্যোম ইব ন বিশীৰ্য্যতে ॥৪৯॥
হে তাত ! সঃ অয়ং বিশ্বভাবনঃ ভগবান্ তে সমাসেন
(অধ্যায়ত্ৰয়েন) অভিহিতঃ হবেঃ অন্ত্যস্মাৎ সৎ চ অসৎ যৎ
অন্ত্যং ন ॥৫০॥

অনুবাদ

শোকবহিত পৰমপদৰ স্বৰূপ ব্রহ্ম বোলে । সেই পৰমপুরুষ
শ্রীভগবানৰ অতি মনোহৰ মূৰ্ত্তিত চিত্ত সম্পিত ভক্তৰ প্ৰতি
কাল চক্ৰ দূৰতো বিদূৰ হয়, দিব্য সৰোবৰ পালে কুপ
খান্দিবলৈ এৰি দিয়াৰ সদৃশ সাধ্য সাধনাও নথাকে,—কেবল
পৰমানন্দ বস-ময়া ভক্তিয়ে ভক্তক মুক্ত কৰি ৰাখে ॥ ৪৮ ॥

সেই ভগৱানে সাধক সকলক স্বৰ্গ-মোক্ষ আদি ফল দিয়ে ।

কিন্তু দাস্য আদি ভক্তিৰ ফল অতি উত্তম । ই জন্মজন্মান্তৰেও

ইদং ভাগবতং নাম যস্মৈ ভগতোদিতম্
সংগ্রহোহয়ং বিভূতীনাং ত্রমেতদ্বিপুলীকুরু ॥৫১॥

শ্রীশাক্ষৰি

তুমি সৰ্বজ্ঞান ইটোশাস্ত্রখান, প্রচাৰ কৰা লোকত ।
অজ্ঞান গুচুক, জগত তবোক মিলোক ভক্তি কৃষ্ণত ।
কিস্ত মুনিবৰ ভকতিবসৰ বিঘাত যেন নোহয় ।
ছাড়ি জ্ঞানকৰ্ম, কৃষ্ণ সেৱাধৰ্ম, কৰিবা মাত্ৰ উদয় ॥
মায়াক আশ্রয়, কৰি কৃপাময়, কৰে নানা লীলাচয় ।
তাৰাৰ শ্ৰৱণ, কৰিলে কীৰ্তন, কৃষ্ণপদে ৰতি হয় ॥
এতেকে তোক্ষাত, কহিলো মাঞ্চাত, কিছু কৃষ্ণলীলা বশ ॥
তেবেসে লোকৰ, হৈবেক কৃষ্ণৰ, চৰণত প্ৰেমবস ॥৭
(ব্ৰক্ষাৰ পৰা তত্ত্বজ্ঞান আৰু আদেশ লভি নাৰদে)—
দিয়া কৃষ্ণডাক, উঠি বিধাতাক, অষ্টাঙ্গে কৰিলা নতি ।
চৰণৰ ধূলি, শিৰে লৈলা তুলি, কৰিলা স্তুতি ভকতি ॥
বীণাক বজাই, কৃষ্ণ গুণগাই, আনন্দে বহিলা তথা ।
কৃষ্ণ-প্ৰসাদত, ভৈলা সমাপত, সপ্তম আধ্যায় কথা ॥৭॥

অনুবাদ

নাশ নহয় । অস্থি, মেদ, মাংস, শুক্ৰ, শোণিত বস
আৰু মজ্জা নাশ হলে দেহ বিনাশ হয়, কিস্ত দেহৰ আকাশ
নাশ নহয় । এই স্বৰূপ দেহৰ লগত জন্মহীন আত্মকণী পুৰুষো
নাশ নহয় । দুনাই ভক্তি, জ্ঞান আদিৰ বাসনা অনুসাৰে উত্তম
বা অধম দেহ ধাৰণ কৰি শ্রীভগৱানৰ প্ৰসাদ ভোগ কৰে ॥৪১॥

যথা হবৌ ভগবতি নৃণাং ভক্তিৰ্ভবিষ্যতি
সৰ্বাশ্ৰুতখিলাধাৰ ইতি সঙ্কল্য বৰ্ণয় ৷৫২৥

অৰ্ঘ্যঃ

ভগবতা ভাগবতং নাম ইদং যৎ উদিতং অয়ং বিভূতীনাং
সংগ্ৰহঃ এতৎ ত্বং বিপলীকুরু ৷৫১৥ যথা নৃণাং সৰ্বাশ্ৰুতি অখিলা-
ধাৰে ভগবতি হবৌ ভক্তিঃ ভবিষ্যতি ইতি সঙ্কল্য বৰ্ণয় ৷৫২৥

ভক্ত্যুবাদ

হে পুত্ৰ ! মই তোমাৰ আগত সেই মহাপুরুষৰ সৃষ্টি,
স্থিতি, সংহাৰ-লীলা আৰু বিভূতি সংক্ষেপে বৰ্ণনা কৰিলোঁ।
সমষ্টি আৰু ব্যষ্টি ৰূপ জগত, আৰু জীৱমায়া আদি সকলো স্থূল
সূক্ষ্ম বস্তু, তেওঁত পৃথক নহয় ৷৫০৥ শ্ৰীভগৱানৰ ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতীয়ে
পৰিপূৰ্ণ এই মহাভাগৱত শ্ৰীভগৱানে চাৰিটি শ্লোকেৰে মোত
কৈছিল। মই তোমাক তিনি অধ্যায়ে বুজাই দিলোঁ। তুমি
এই ভাগৱত বিস্তাৰিত ভাবে কীৰ্ত্তন কৰিবা ৷৫১৥

“হে নাৰদ ! তুমি সৰ্বজ্ঞ, কিন্তু লোকসকলৰ যিকপে
পৰনাস্থ্য ভগবান হৰিত প্ৰেমভক্তি উদয় হয়, তাৰ কাৰণে
যত্ন কৰিম বুলি দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞা কৰা ! তুমি জ্ঞান কৰ্ম্মক
বিসৰ্জন দি কেৱল বসময়ী ভক্তি কৃষ্ণগুণ নাম হে বিদিত
কৰিবা ৷৫২৥ কাৰণ সেই পৰমেশ্বৰৰ মাণিক অৱতাৰ আদি

মায়াং বৰ্ণয়তোহমুখ্য ঈশ্বৰস্যানুমোদতঃ

শৃণ্বতঃ শ্রদ্ধয়া নিত্যং মায়ায়া আ ন মুহুতি ॥৫০॥

ইতি শ্রীমদ্ভাগবতে মহাপুৰাণে পাবনহংস্যাং সংহিতায়াং

বৈয়াসিক্যাং দ্বিতীয়স্কন্ধে ব্রহ্মনাবদসংবাদো নাম

সপ্তমোহধ্যায় ॥৭॥

অন্বয়ঃ

অমুখ্য ঈশ্বৰস্য মায়াং নিত্যং শ্রদ্ধয়া বৰ্ণয়তঃ শৃণ্বতঃ
অনুমোদতঃ আত্মা মায়ায়া ন মুহুতি ॥৫০॥

ইতি দ্বিতীয়স্কন্ধে সপ্তমোহধ্যায়ঃ ॥৭॥

অনুবাদ

শৃণ-লীলা যিসকলে শ্রদ্ধা সহকাৰে কীৰ্তন কৰে বা শ্রবণ কৰে
নতুবা শ্রবণ কীৰ্তন কৰিবলৈ অনুমতি দি আনন্দিত হয়।
তেওঁলোকৰ আত্মা ক্লেশ চৰণত লীন হয়, আৰ অবিজ্ঞা মায়াই
মোহিব নোৱাৰে ॥৫০॥

দ্বিতীয়স্কন্ধ মহাভাগবতৰ সপ্তম অধ্যায় সমাপ্ত ॥৭॥

ভক্তিৰসামৃত ।

ব্রহ্মাই পঞ্চম আৰু ষষ্ঠ অধ্যায়ত সৃষ্টিলীলা আৰু বিভূতি
বৰ্ণনা কৰি, সপ্তম অধ্যায়ত শ্রীভগৱাসৰলীলা অৱতাৰ বৰ্ণনা
কৰিলে আৰু নাৰদক বিস্তাৰিতভাৱে জগতত বিদিত কৰিবলৈ
আদেশ দিলে। সপ্তম অধ্যায় সমাপ্ত।

অষ্টমোঃধ্যায়ঃ

বাজোবাচ—

ব্রাহ্মণা চেদিতো ব্রহ্মন্ গুণাখ্যানে হুগুণশ্চ
যট্মৈ যট্মৈ যথা প্রাহ নাবদো দেবদৰ্শনঃ ॥ ১ ॥
এতদ্বেদিভুমিচ্ছামি তত্ত্বং তত্ত্ববিদাংবন
হবেবভুতবীৰ্য্যস্যে কথালোকসুসজ্জনাঃ ॥
কথয়স্ব মহাভাগ যথাহমখিলাস্মিন
কৃষ্ণে নিবেশ্য নিঃ সজ্জং মনস্ত্যক্তে কলেবরম্ ॥ ৩ ॥

অনুবাদ

মহাবাজ পৰীক্ষিতে শুকদেৱক স্মৃধিলে।—হে সৰ্বদেবদ-
বিশাবদ মহামুনি ! প্রভু শ্রীকৃষ্ণৰ লীলাতত্ত্ব নাবদে ব্রহ্মাৰ
আদেশ অনুসাৰে সেই গুণাতীত শ্রীগোবিন্দৰ লীলাকথা যি
সকলৰ আগত কি প্রকাৰে কীৰ্তন কৰিছিল ? হে সৰ্বভক্ত !
সেই অস্তুত মহিমাশালী শ্রীহৰিৰ জগৎ সুসজ্জল লীলাকথা শুনিব
ইচ্ছা কৰিছো ? ১।২। হে দয়ালু ! মই যিমতে দেহ গেহ আদিৰ
আসক্তি পৰিত্যাগ কৰি সৰ্বাত্মা শ্রীকৃষ্ণ চৰণত নিম্মল চিত্ত
সমৰ্পণ কৰি দেহ ত্যাগ কৰিব পাৰো তাৰ কাৰণে আপুনি ভক্ত-
বাৎসল্যাঙ্গিণীত তেওঁৰ গুণলীলা কীৰ্তন কৰক ॥৩॥

শ্বতঃ শ্রদ্ধয়া নিত্যং গুণতশ্চ স্বচেষ্টিতম্
 নাতিদীর্ঘেণ কালেন ভগবান্ বিশতে হৃদি । ৪ ।
 প্রবিষ্টঃ কৰ্ণৰঞ্জেণ স্থানাং ভাবসবোরুহম্
 ধুনোতি শমনং কৃষ্ণঃ সলিলস্ত যথাশবৎ ॥ ৫ ॥
 ধৌতাত্মা পুৰুষঃ কৃষ্ণঃ পাদমূলং ন মুঞ্চতি
 মুক্ত সৰ্ব্ব পবিত্ৰেশঃ পান্ধ্বঃ স্বশবণং যথা ॥ ৬ ॥
 যদধাতুমতো ব্রহ্মন্ দেহান্তোহস্তা ধাতুভিঃ
 যদৃচ্ছয়া হেতুনা বা ভবন্তো জানতে যথা ॥ ৭ ॥
 আসীদ্ যত্নদবাৎ পদ্মং লোকসং স্থানলক্ষণম্ —
 যাবানয়ং বৈ পুৰুষ ইয়ত্তাবয়বৈঃ পৃথক্
 তাবানসাবিতি প্রোক্তঃ সংস্থাবয়ববানিব ॥ ৮ ॥

অবয়বঃ

অধাতুমতঃ (পদভূতসম্বন্ধশূণ্যস্ত জীবাত্মনঃ) দেহাবয়বঃ
 (দেহস্থিতিঃ) ॥ ৭ ॥ লোকসংস্থানলক্ষণা (বিশ্বাবাবৎ) ৮ ॥

অনুবাদ

দিলোকে শ্রদ্ধাপূৰ্ব্বক কৃষ্ণকথা শ্রবণ বা কীৰ্ত্তন কৰে কৃষ্ণ
 তেওঁৰ হৃদয়ত অর্ঘ্যতিলস্নেহ প্রবেশ হয় । কৈ শবত কালে ফল
 িম্বল কবাব নিানো কৰ পথেন ভক্সকলৰ হৃদি ত
 প্রবেশ হৈ কামনা বাসনা আদি মনৰ মল নাশ কৰে ।
 কৃষ্ণকথা শ্রবণৰ দ্বাৰা পবিত্রাত্মা পুৰুষে সমস্ত দুঃখৰ পৰা
 পাৰত্ৰাণ হৈ দুনাই আক কৃষ্ণপাদপদ্ম পবিত্ৰাৰ নকৰে ;—অতি
 অনুৰাগে মেৱা কৰি থাকে ; যিমতে প্রবাসীয়ে নৰ্কসম্পত্তিৰে
 পৰিপূৰ্ণ হৈ নিজৰ গৃহলৈ গৈ সমস্ত দুঃখ দূৰ কৰে আৰ ধন
 আৰ্জ্জিবৰ কাৰণে বিদেশলৈ নাযায় ॥ ৪।৬।

অজঃ স্বজতি ভূতানি ভূতান্মা যদনুগ্রহাৎ
 দদৃশে যেন যজ্ঞপং নাভিপদ্ম সমুদ্ভবঃ ॥ ৯ ॥
 স চাপি যত্র পুরুষো বিশ্বস্থিত্যন্ত বাপ্যয়ঃ
 মুক্তান্মায়াং মায়েশঃ শেতে সৰ্ব্বগুহাশয়ঃ ॥ ১০ ॥
 পুরুষাবয়বৈলৌকাঃ সপালাঃ পূৰ্ব্বকল্পিতাঃ
 নৌকৈবমব্যাবয়বাঃ সপালৈবিতি শুশ্রুম ॥ ১১ ॥
 যাবান্ কল্প বিকল্পো বা যথা কালোহনুমায়েত
 ভূত ভব্যভবচ্ছক্ৰ আয়ুম নঞ্চ যৎ সতঃ ॥ ১২ ॥

তান্বনাঙ্গ

হে মহামুনি পঞ্চ পুত্রব সম্বন্ধহীন জঁরায়াব যে পাঞ্চ
 ভৌতিক দেহব সম্বন্ধ হয় তাব কিবা? হেতু আছে নে নাই
 তাক আপুনি জানে। ৭। জীৱ যেনে যথাবোধ্য হস্ত পদাদি
 সত্ত্ব, যাৰ নাভি কমলব পৰা ব্রহ্মা জন্মিছে সেই পদ্মনাভ
 ভগবানো সেইরূপ যথাবোধ্য হস্তপদাদি যুক্ত এই কথা আপুনি
 বৈছে ; তেহে জীৱ আক ঈশ্বৰব তেদ কি? ॥ ৮ ॥

নাভি কমলত উপজ্ঞা ব্রহ্মাই যি প্রকাৰে জগৎ সৃষ্টি কৰিবলৈ
 ক্ষমতাতালী হৈছে অ'ক ঈশ্বৰ স্বরূপ দৰ্শন কৰিছে ? সেই
 ব্রহ্মাৰো নমস্ৰ ভগবান মাথিক নে অমাতিক ? ॥ ৯ ॥
 সৃষ্টি স্থিতি লয় কৰ্ত্তা সমস্তো অস্তুর্যাম? মায়াৰ অধিপতি
 শ্রীভগবানে স্বমায়াশক্তি পৰিহাৰ কৰি ক'ত থাকে ? ॥ ১০ ॥
 বিবাট পুরুষৰ অঙ্গপ্রত্যঙ্গৰ পৰা ভূভুৱ প্রভৃতি সমস্ত লোক

কালশ্চানুগতিয়াতু লক্ষ্যতেহগ্নী বৃহতাপি
 যাবত্যঃ কৰ্ম্মগতয়ো যাদৃশীর্দ্বিজ সন্তম ॥ ১৩
 যস্মিন্ কৰ্ম্মসমাবায়ো যথা যেনোপগৃহ্যতে
 গুণানাং গুণিনাক্ষৈব পাৰিণামমভীপ্সতাম্ ॥ ১৪ ।
 ভূঃ পাতালককুব্যোমগ্রহনক্ষত্রভূতাম্
 সৰিৎ সমুদ্র দ্বীপানাং সন্তবশ্চৈতদোকসাম্ ॥ ১৫ ।
 প্রমাণ মণ্ডকোষস্ত বাহ্যভ্যন্তৰভেদতঃ
 মহতাঞ্চানুচৰিতং বর্ণাশ্রমবিনিশ্চয়ঃ ॥ ১৬ ।

অনুবাদ

আৰু লোকেশ্বৰ সকল উৎপন্ন হৈছে আপুনি এইকথা কৈছে
 আৰু সমস্ত লোক তেওঁৰ অঙ্গ প্রত্যঙ্গ এই কথাও কৈছে এই
 দুটা কথাৰ সামঞ্জস্য কি ? ॥ ১১ ॥ কল্প (সৃষ্টি আৰু প্ৰলয়ৰ
 মধ্যবৰ্তী কাল) আৰু বিকল্পৰ (মহন্তৰাদি কাল) পাৰিমাণ, ভূত
 ভবিষ্যত আৰু বৰ্ত্তমানবাচক কাল কিকপে বুজা যায় ? আৰু
 দেৱ মনুষ্যাদিৰ পৰমাণু কিমান ? ১২ ।

হে দ্বিজশ্ৰেষ্ঠ ! পৰমাণু প্ৰভৃতি সূক্ষ্ম আৰু বৎসবাদি স্থূল কালৰ
 সীমা ? কি। ক কৰ্ম্মৰ দ্বাৰা জীৱৰ বিবিধ শুভ অশুভ ফল ভোগ
 ? ১৩ । ত্ৰিগুণৰ অধীন জীৱে নিজৰ উৎকৰ্ষ (মঙ্গল) কামনায়
 কি প্ৰকাৰে কোন কৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান কৰি সত্ত্ব আৰু নিগুণ ফল
 লাভ কৰে ? ১৪ । পৃথিবী, পাতাল, দশোদিশ, আকাশ,
 গ্ৰহ, নক্ষত্ৰ, পৰ্ব্বত, নদী, সমুদ্ৰ দ্বীপ সমূহ সেই সেই স্থানবাসী
 জীৱসকলৰ উৎপত্তি ? ১৫ । ব্ৰহ্মাণ্ডৰ অন্তৰ আৰু বাহিৰৰ

যুগ আৰু যুগৰ পৰিমাণ, যুগধৰ্ম্ম, যুগে যুগে হৰিৰ অতি
আশ্চৰ্য্য অৱতাৰ আৰু লীলা চৰিত্ৰ এই বিলাক বৰ্ণন কৰক ?
জীৱমাত্ৰেৰে সাধাৰণ ধৰ্ম্ম কি ? বৰ্ণ আৰু আশ্ৰমাণুসাৰে
বিশেষ ধৰ্ম্ম কি ? সমস্ত লোকৰ পালন কৰিব লগা ধৰ্ম্ম কি ?
ৰাজ্যবিলাকে ৰাজ্য কিৰূপে পালন কৰিব লাগে ? বিপদ কালত
সৰ্ববৰ্ণী আৰু সৰ্ব্ব আশ্ৰমীৰ ধৰ্ম্ম কিৰূপ ? প্ৰকৃতি প্ৰভৃতি
চতুৰ্বিংশতি তত্ত্বৰ স্বৰূপ আৰু তটস্থ লক্ষণ ? আত্মতত্ত্ব পৰম
পুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণচৰণ আৰাধনৰ প্ৰণালী ? আত্মতত্ত্বজ্ঞানৰ সাধন
অষ্টাঙ্গযোগৰ বিধি ? যোগীসকলৰ ঐশ্বৰ্য্য আৰু সিদ্ধি ?

সংপ্লবঃ সূৰ্বভূতানাং বিক্ৰমঃ প্ৰতিসংক্ৰমঃ
 ইষ্টাপূৰ্ণস্য কাম্যানাং ত্ৰিভব্গস্য চ যো বিধিঃ ॥২১।
 যো বানুশায়িনাং সৰ্গঃ পামণ্ডস্য চ সম্ভবঃ
 আত্মনো বন্ধমোক্ষৌ চ ব্যবস্থানাং স্বৰূপতঃ ॥২২।
 যথাত্ততন্ত্ৰে ভগবান্ বিক্ৰীড়িত্যাশ্ৰমায়া
 বিম্ভজ্য বা যথা মায়ামুদাস্তে সাক্ষিবস্ত্ৰিভূঃ ॥২৩।
 সৰ্ব্বমেতচ্চ ভগবন্ পৃচ্ছতে মেহুপূৰ্ব্বশঃ
 তত্ত্বতোহস্ম্যদাহন্তুং প্ৰপন্নায় মহানে ॥২৪।

অনুবাদ

ঋক্ প্ৰভৃতি বেদ আয়ুৰ্বেদ প্ৰভৃতি উপবেদ আৰু ইতিহাস
 পুৰাণ আদিৰ কথিত ধৰ্ম্ম কিৰূপ ? ১৭।২০।

জীৱ সকলৰ সৃষ্টি, স্থিতি, লয় ? ইষ্টাপূৰ্ণ আদি
 কাম্যকৰ্ম্ম আৰু ধৰ্ম্ম, অৰ্থ, কাম এই ত্ৰিভব্গ সাধনৰ বিধি ?
 মহা প্ৰলয়ত ঈশ্বৰত লীন জীৱৰ দুনাৰ সৃষ্টি বিৰূপে হয় ? পামণ্ড
 সকলৰ উৎপত্তি ? জীবাশ্মাৰ বধন, মুক্তি আৰু স্বস্বৰূপত
 অবস্থান ? পৰম স্বতন্ত্ৰ শ্ৰীভগৱানে আত্মমায়াৰ লগত কেনে
 লীলা কৰে আৰু প্ৰলয়ত মায়াৰ সম্বন্ধ ত্যাগ কৰি কিমতে
 উদাসীন ভাবত অবস্থান কৰে ? হেমহামুনি ! এই প্ৰশ্ন-
 বিলাকৰ উত্তৰ প্ৰদান কৰক আৰু মই যিবিলাক কথা সুধিব
 নাজানিলো সেই বিলাকো যথার্থ কীৰ্ত্তন কৰি আমাক কৃতার্থ
 কৰক ? গুৰো ! মই আপোনাৰ চৰণাশ্ৰিত ? ২১।২৪।

অত্র প্রমাণং হি ভবান্ পৰমেষ্ঠী যথাত্ত্বভূঃ
 অপৰে চানুত্তিষ্ঠন্তি পূৰ্বেষাং পূৰ্বজৈঃ কৃতম্ ॥২৫
 ন মেহসবঃ পৰায়ন্তি ব্রহ্মল্লনশনাভিভিঃ
 পিবতোহচ্যুতপীযুষং ব্রহ্মদাক্যাক্ষি বিনিঃসৃতম্ ॥২৬

অর্থঃ

অত্র (পূৰ্বোক্ত শ্রীনাথবিষয়ে) আত্মভূঃ (শ্রীনাথায়ননাভি-
 কমলজাতঃ তৎকৃপায়ৈব লব্ধজ্ঞানঃ) যথা পৰমেষ্ঠী) ভবান্
 (ততো নাবদঃ ততো ব্যাসঃ ততশ্চ ভবান্) হি প্রমাণং অপৰে
 চ পূৰ্বেষাং পূৰ্বজৈঃ কৃতং অনুত্তিষ্ঠন্তি (অনুসৰন্তি) ২৫ ॥

অনুবাদ

এই প্রমাণদ্বিলাকৰ সম্বন্ধে আপোনাৰ একো অবিদিত নাই ;
 কাৰণ শ্রীনাথায়নৰ কৃপাত ব্রহ্মা, নাবদ, ব্যাস, আৰু আপুনি
 গুৰু পৰম্পৰা অনুক্ৰমে এই ভাগৱতত্ব লাভ কৰিছে ! আপোনা
 লোকৰ মত অনুসৰণ কৰা লোকে কৃষ্ণ লীলা বিষয়ক এই
 মোৰ শ্রমৰ তত্ত্বদৰ্শী ! ২৪ । হে সৰ্ববেদবিশাবদ ! সৰ্বজ্ঞ !
 আপুনি মোৰ অভিপ্রায় নিশ্চয় বুজিছে ? মোৰ প্রাণ অনাহাৰ
 আৰু ব্রহ্মশাপৰ পৰা একো কাতৰ হোৱা নাই , কাৰণ,
 আপোনাৰ বচনসিদ্ধি মন্থনৰ পৰা উদ্ধৃত হৰিকথা অমৃত পান
 কৰি আছোঁ ॥২৬ ॥

শ্রীসূত উবাচ ।

স উপমন্ত্ৰিতো রাজ্ঞা কথয়ামিতি সৎপতেঃ
ব্রহ্মবাতে ভৃশং প্ৰীতো বিষ্ণুৰ্বাতেন সংসদি ৷২৭

শ্রীশাক্ষৰি ।

সূতে শোপকত, কস্তুহরিষত
এহিমতে নৃপবৰ
সভাৰমধ্যত সাদৰে গুৰুত
কৰিলা প্রশ্ন বিস্তৰ ॥
প্রশ্ন চয় শুনি শুকমহামুনি
অতি অনন্দিত ভৈলা
কৃষ্ণৰ চৰণ স্মৰি একমন
ভাগৱত কৈবে লৈলা ॥ ২৭ । ২৮ ॥
শুনানৰ নাৰী একমন কৰি
গোবিন্দৰ গুণচয়
পতিতৰ ত্ৰাণ কৃষ্ণবিনে আন
একে মতে নাহি কয় ॥
সংসাৰ নিকাৰ তৰা এহি বাৰ
মুখে লৈয়া হৰিনাম
কৃষ্ণৰ কিস্কৰে বচিল শঙ্কৰে
ডাকি বোলা বাম বাম

প্রাহ ভাগৱতং নাম পুৰাণং ব্রহ্মসম্মিতম্
 ব্রহ্মণে ভগবৎ প্রোক্তং ব্রহ্ম কল্প উপাগতে ॥২৮
 যদ্যৎ পৰীক্ষিতৃষভঃ পাণ্ডু নামনু পৃচ্ছতি
 আনুপূৰ্বেণ তৎ সৰ্ব্বমাখ্যাতুং পচক্রমে ॥২৯
 ইতি দ্বিতীয়ে অষ্টমোহধ্যায়ঃ ॥৮॥

অনুবাদ

সূত্রে কলে ।—হে শৌনক ! পৰীক্ষিতে মহাসভার মধ্যত
 শ্রীকৃষ্ণৰ লীলাকথা কীৰ্ত্তন কৰিবলৈ কালে শুকদেৱে পৰম
 আনন্দ মনে ব্রহ্মকল্পত শ্রীনাৰায়ণে ব্রহ্মাক যি উপদেশ
 দিছিল সেই সৰ্ববেদময় শ্রীমদ্ভাগবত নামক মহাপুৰাণ অদিৰ
 পৰা অন্তলৈ ।

পাণ্ডু কুলৰ তিলক মহাৰাজ পৰীক্ষিতে যিমান কথা শুধিছে
 তাৰ উত্তৰ স্বৰূপে কীৰ্ত্তন কৰে ? ২৭।২৯। অষ্টম আধ্যা
 সমাপ্ত ॥ ৮ ॥

নবমোহিত্যায়ঃ ॥

শ্রীশুক উবাচ ।

আত্মমায়ামুতে বাজন্ পৰস্থানুভবাত্মনঃ
ন ঘটতার্থগরুদ স্বপ্নদ্রষ্ট, বিবাজ্জগৎ ॥১
বহুকপ ইবাভাতি ময়য়া বহুকপয়া
ৰমমাণে গুণেষু। মমাহমিত মন্যতে ॥২॥
যহি বাব মাহয়ি হ্রে পৰাশ্রন্ কালমায়য়োঃ
ৰমেত পতসমোহিত্যুক্তোদাঙ্তে তদোভয়ম্ ॥৩॥

অন্বয়ঃ ।

অনুভবাত্মনঃ (সচ্চিদানন্দস্য জীৱস্য) । ১ । বহুকপ ইব
(বালায়ুবাতি কপঃ দেৱমণুষ্যাতি কপশ্চ) । ২ । উদাঙ্তে
(অনাসক্তো ভবাতি) ॥ ৩ ॥

অনুবাদ ।

শ্রীশুকদেৱে কলে!—মহাবাজ! বিনা নিজাই স্বপ্ন দেখা
অসম্ভব নিচিনা মায়াৰ অতীত সচ্চিদানন্দময় জীৱৰ
[শ্রীভগবানব বহিৰঙ্গ] মায়াৰ সম্বন্ধ বিনা দেহ গেহ আদিত
“আমাৰ” “আমি” ইত্যাদি অভিমান হব নোৱাৰে ॥ বহু
কপিণী মায়াৰ ৰচিত দেহাদিত আসক্ত জীৱ—বালক,

আত্মতত্ত্ববিশুদ্ধার্থং যদাহভগবানুতম্
ব্রহ্মণে দর্শয়ন্ ৰূপমব্যলীকব্রতাদৃতং ॥৪॥

অৰ্থঃ ।

অব্যলীকব্রতাদৃতং (নিকপট ভক্তি যোগেন সেবিতঃ) ঋতং
(সত্যং চিদ্বনং) ৰূপং (স্ববৈকুণ্ঠ ধাম চতুৰ্ভূজ ৰূপঞ্চ)
দর্শয়ন্ (প্রকটয়ন্) আত্মতত্ত্ববিশুদ্ধার্থং (জীবন্ত
তত্ত্বজ্ঞানার্থং) ॥ ।

অনুবাদ ।

দেবতা মনুষ্য প্রভৃতি বহুরূপে প্রকাশিত হৈ; দেহ-গেহাদিত
“ আমি ” আমার ” আদি অভিমান করে ॥ ২ ।

যেতিয়া জীৱে মায়াৰ হাত এৰাই বিমুক্ত হৈ কাল আৰু
মায়াৰ অতীত স্বীয় মহিমা প্রকাশক শ্রীভগৱানৰ চৰণ
সেৱাত বঁতি কৰে, তেতিয়া জীৱৰ মায়িক জগতৰ সম্বন্ধ
দূৰ হয় আৰু স্ব সচ্চিদানন্দ ময় ৰূপত অবস্থান হয় ॥ ৩ ॥

মহাৰাজ ! দেহধাৰী জীৱ আৰু ঈশ্বৰ একে নহয় ? কিন্তু
ভক্তি হীন জীৱে এই তত্ত্ব বুজিব নোৱাৰে; এই জ্ঞান লাভৰ
উপায় স্বয়ং ভগৱান হৰিয়ে নিজৰ সচ্চিদানন্দময় বৈকুণ্ঠ
নগৰ আৰু সমূহিবে দেৱাদি অকপট ভাঙিবে সন্তুষ্ট কৰা
ব্রহ্মাৰ আগত কাঁতন কৰিছিল; সেই শ্রীহৰিৰ লীলা বহু
শ্রৱণ কৰক ? ৪ ।

স আদিদেবো জগতাং পৰোত্তমঃ

স্বধিষ্ণ্যমাস্থায় সিসৃক্ষয়ৈক্ষত ॥

তাং নাধ্যগচ্ছদ্‌শমত্র সন্মতাং

প্রপঞ্চনির্মাণ বিধিৰ্যয়া ভবেৎ ॥৫॥

স চিস্তয়ন্ম্যক্ষবমেকদান্তস্যুপ

শৃণোদ্ধির্গাদিতংবচো বিভূঃ ॥

স্পার্শেষু যৎ ষোড়শমেকবিংশং

নিষ্কিঞ্চনানাং নৃপ যদ্বনং বিভূঃ ॥৬॥

অর্থঃ । -

হে নৃপ ! সঃ বিভূঃ একদা চিস্তয়ন্ নিষ্কিঞ্চনানাং যৎ ধনং
বিভূঃ [তৎ] স্পার্শেষু (বর্গবর্ণেষু মধ্যে) ষোড়শ বর্ণং “ত” এক
বিংশং একবিংশং “প” দ্ব্যক্ষরং ত্রির্গদিতং বচঃ উপাশৃণোৎ ॥ ৬॥

অনুবাদ । -

হে মহারাজ ! জগতের আদিদের আর পৰম গুণ
ব্রহ্মাই নিজের জন্ম স্থান পদ্মের ওপরতে বহি, কিস্বরূপে জগৎ
নির্মিত আলোচনা করিছে । কিন্তু জগত সৃষ্টি করিব দূর কথা
নিজেই বা কোন তার একো নিশ্চয় করিব নোরাবিলে, বারম্বার
একান্ত মনে চিন্তা করিব ধরিলে ! চিন্তাকরি থাকোঁতে
থাকোঁতে, এদিন তেঁও একান্ত ভক্ত সকলের যাক পৰম ধন বুলি
কয় সেই তপ বাণী দুবার উচ্চারণ কৰাশুনিলে ॥ ৫ । ৬ ।

নিশম্য তদ্বক্তৃদিদৃক্ষাদিশো
 বিলোক্য তত্রান্যদপশ্যমানঃ
 স্বধিক্ষ্যমাস্থায় বিমুগ্ধ তর্দিতং
 তপস্ব্যুপাদিষ্ট ইবাদধে মনঃ ॥৭॥
 দিব্যং সহস্রাকমমোঘদর্শনো
 জিতানিলাত্মা বিজিতো ভয়েন্দ্রিয়ঃ
 অতপ্যত স্মাখিললোকতাপনং
 তপস্তপীয়াং স্তপতাং সমাহিতঃ ॥৮॥
 তস্মৈস্বলোকং ভগবান্‌সভাজিতঃ
 সন্দর্শয়ামাস পৰং ন যৎপৰম্ ।
 ব্যাপেতদংক্লেশবিমোহসাধ্বসং
 স্বদৃষ্টবদ্ভিবিবুধৈৰভিষ্টু তম্ ॥৯॥

অনুবাদ ।

এই “তপ-তপ” বাণী কোনে কলে তাৰ মুখ খেদিবৰ
 কাৰণে ব্ৰহ্মাই দশোদিশে বিচাৰি চালে । কিন্তু কাকো নেদেখি
 ভাবিলে যে কোনোবাই মোৰ হিতৰ কাৰণে তপস্ব্যা কৰিবলৈ
 উপদেশ দিছে, এই তপস্ব্যাৰে মোৰ মঙ্গল হব । এই বুলি দুনাই
 পদ্যৰ ওপৰত বহি তপস্ব্যাত মন নিযুক্ত কৰিলে ॥ ৭ ॥ তপ
 কৰোঁতাৰ মধ্যত মহাতপী ব্ৰহ্মাই প্ৰাণ বায়ু আৰু জ্ঞান
 কৰ্ম্মেন্দ্ৰিয় নিবোধ কৰি একান্ত মনে দিব্য হাজাৰ বছৰ সৰ্বলোক
 প্ৰকাশক দিব্য তপস্ব্যা আচৰণ কৰিলে ॥ ৮ ॥

প্রবর্ততে যত্র বজ্রস্তুমস্তয়োঃ

সদ্বৎ মিশ্রং ন চ কালবিক্রমঃ ।

ন যত্র মায়া কিমুতাপবে হবে

বনুত্রতা যত্র সুবাসুবাচ্চিতঃ ॥ ১০ ॥

শ্যামাবদাতাঃ শতপত্রলোচনাঃ

পিপ্পলবস্ত্রাঃ সুকচঃ সুপেশসঃ ।

সর্কে চতুর্কাহব উন্নিষ্মনি

প্রবেকণিস্কাভবণাঃ সুবর্চসঃ ॥ ১১ ॥

অনুবাদ

শ্রীভগৱানে সেই তপস্যাতে সন্তুষ্ট হৈ ব্রহ্মাক সমস্তের
বন্দনীয় নিজ বৈকুণ্ঠ নগরী দেখুৱালে । সেই বৈকুণ্ঠত জবা,
মুত্যা, আদি ক্লেশ, ভয়, মোহ, অজ্ঞান লেশ মাত্রও নাই ।
কেৱল পূণ্যবানলোক সকলে সৰ্বদায় তেওঁৰ গুণ চৰিত্র
কীৰ্ত্তন কৰি আছে ।৯। তাত যি শুক্লসত্ত্ব গুণ আছে, সি
বজ্রোপ্তৰ আৰু তমোগুণেৰে মিশ্র নহয় ! লোভ আদিৰ
কথা দূৰে থাকক কাল আৰু ম'হাদিও তাত প্রভুত্ব কৰিব
নোৱাৰে । মহাবাজ ! তাত শ্রীহৰিৰ দেৱাসুৰ বন্দনীয়
যিসকল পাৰিষদ আছে, তেওঁ লোকৰ, সৌন্দৰ্য্য অতি
মনোহৰ । সকলোৰে ৰূপ—শ্যাম আৰু উজ্জ্বল চক্ষু—কমন
পাৰ্হিসম আয়ত, বসন—পাত বৰ্ণ, শৰীৰৰ কাণ্টি—অভি
লাষণ্য, আৰু অঙ্গ—সুকোমল তেওঁ সকল চতুৰ্ভুজ আৰু

প্রবালবৈদূর্য্যম্মণালবর্চ্চসঃ

পৰিস্ফুৰৎ কুণ্ডল-মৌলিমালিনঃ ।

গায়ন্তি সামানি নৰ্মান্ত বৈ বিভুং

স্বৰান্ত নন্দন্তি গৃণন্তি পাষাঢ়াঃ ॥ ১২ ॥

অনুবাদ

উজ্জ্বল হীরা মণি মূক্তা ময় কেয়ুর কঙ্কণ আদি আভরণে
হুশোভিত । মহাতেজস্বী । ১০ । ১১ তেওঁ লোকৰ প্ৰভা
প্ৰবাল বৈদূৰ্য্য আৰু মূণালৰ আভাৰ সদৃশ । কৰ্ণত মকৰ
কুণ্ডল ডোলিছে, গলত স্নগন্ধীপঙ্কজমালা আৰু শিবন্ত
ৰত্নময় কিৰীটি ।

এইখিলাক অলঙ্কাৰৰ জ্যোতিয়ে পূৰ্ণচন্দ্ৰসমমুখকমল প্ৰকাশিত
আনকি তেওঁলোকৰ শৰীৰৰ মহা বশ্মি পুঞ্জ দশদিশ প্ৰকাশ
কৰিছে । এই পাৰিষদ সকলে শাৰী শাৰী অসংখ্য বিমানত বহি,
প্ৰভু শ্ৰীকৃষ্ণৰ লীলাচৰিত্ৰ হাতৰে তালধৰি কীৰ্ত্তন কৰি ফুৰিছে ।
কোন কোন ঠাইত ভক্ত সকলে বহি আনন্দ মনে কৃষ্ণ কথাকৈ
আছে—তাক অনেক লোকে চাৰিও পিনে বেঢ়ি শুনিছে,
কতলোকে প্ৰেম বসে মগ্নহৈ মাজে মাজে উঠি কীৰ্ত্তন কৰিছে,
কতলোকে চাপৰি বজাই জয় জয় ধ্বনি কৰি ফুৰিছে ।
কতলোকে প্ৰেমতে কৃষ্ণ ষষ্ণ বুলি ডাক দি নাচি ফুৰিছে
মাজে মাজে কতলোকে শ্ৰীকৃষ্ণৰ মধুৰ মুক্তি হৃদয়ত খানকবি
নিজক পাহৰি আছে আৰু কোনো কোনো ঠাইত ভক্ত সকল

ব্রাহ্মিষ্ঠাভিঃ পৰিতো বিবাজতে

লসদ্বিমানবলিভি মহান্ননাম্

বিদ্যাতমানঃ প্রমদোত্তমাদ্যভিঃ

সবিদ্যাদভাবলিভিৰ্থা নভঃ ॥ ১৩ ॥

ত্ৰিৰ্যত্র রূপিয়ুৰুগায়পাদয়োঃ

কৰোতি মানং বহুধা বিভূতিভিঃ ।

প্ৰেথং শ্ৰিতা যা কুসুমাকানুগৈ

বিগীয়মানা প্রয়কন্ম গায়তী ॥ ১৪ ॥

অনুবাদ ।

লগলগি বৃক্ষ চেষ্টা কৰিছে ॥ ১২ ॥ সেই বিমান বিলাকতে
লক্ষ্মীসম দ্বিন্যাবী বিলাকেও হৰিগুণ কীৰ্তন কৰি আছে ।
মহাপুৰুষ সকলৰ হীৰা গণি সবকত ময় অতি উজ্জ্বল বিমান
বিলাকবদ্বাৰা আৰু দ্বিব্য বগনী সকলৰ কাহিৰ দ্বাৰা বৈকুণ্ঠ
পুৰ বিদ্যাতৰ সহিত নবীন মেঘে শোভিত আকাশ মণ্ডলৰ
সদৃশ শোভা পাইছে ॥ ১৩ ॥

সেই ঐশ্বৰ্য্যত লক্ষ্মীয়ে মনোহৰ মূৰ্ত্তিধৰি বিবিধ বিভূতিৰে
প্ৰভু শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰণ পূজা কৰিছে—পাৰিষদ সকলে দ্বিব্য দৌলৰ
ওপৰত দ্বিব্য সিংহাসনত তুলিলে প্ৰভু শ্ৰীকৃষ্ণক দোলাইছে ।
তান ভক্তসকলে দন্দ ছন্দ, ছায়ব ধৰি আৰু বিবিধ বাস্তব
বজাই কৃষ্ণগুণ কীৰ্তন কৰি, “জয় বৈকুণ্ঠ পতি শ্ৰীকৃষ্ণ জয়”
বলি চাৰিও ফালৰ পৰা প্ৰভু শ্ৰীকৃষ্ণৰ শৰীৰত ফাকুদিছে ॥ ১৪ ॥

দদৰ্শ তব্রাখিলসাত্বতাং পতিং

শ্রীযুঃ পতিং যজ্ঞপতিং জগৎপতিম্
সুন্দনন্দপ্রবলাহঁণাদিভিঃ

স্বপাৰ্ষদযুথৈঃ পাৰিসৌবতং বিভূম্ ॥ ১৫ ॥

ভূতাপ্রসাদাভিযুথংদৃগাসবং প্রসন্নহাসাক্ষণলোচনাননম্
কিৰীটিনং কুণ্ডলিনং চতুভুজং

পীতাম্বৰং বক্ষাস লাক্ষতংশ্রীয়া ॥ ১৬ ॥

অধ্যাহঁণায়াসনমস্থিতং পৰং

রূতং চতুঃ ষোড়শ-পঞ্চশাক্তিভিঃ

যুতং ভট্টৈঃশৈবিতবত্র চাক্রৈঃ

স্ব এব ধামনুমৰাণ-মাস্থবম্ ॥ ৭ ॥

অনুবাদ।

হে মহাৰাজ ! ব্রহ্মাই এই মহামনোহৰ বৈকুণ্ঠ নগৰত
ভকতৰ পতি, যজ্ঞপতি, লক্ষ্মীৰ পতি, জগতৰ পতি,
পতিতৰ গতি মনোহৰ মূৰ্ত্তি প্রভু শ্রীকৃষ্ণক দেখিলে।
সুন্দনন্দ প্রবল আৰু অহঁণ প্রভৃতি মুখ্য পাৰিষদ সকলে
চাৰিও পিনে বহি তেওঁৰ চৰণ সেবা কৰি আছে ॥ ১৫ ॥

তেওঁ ভূত সকলক প্রসাদ দিবলৈ ইচ্ছা কৰি আছে ॥
প্রভু শ্রীকৃষ্ণৰ প্রসন্নহাস আৰু অক্ষণ নয়নে অতিশোভিত মস্তকত
কিৰীটি, কৰ্ণত কুণ্ডল, শ্যাম শৰীৰত—পীত বসন বক্ষঃস্থলত
লক্ষ্মীৰ চিহ্ন ; চাৰিখন হাতত শঙ্খ, চক্ৰ, গদা আৰু পদ্ম
শোভা পাইছে ॥ ১৬ ॥

ভদ্রদর্শনাঙ্কাদ পৰিগ্ৰহ্যন্তবো

হৃদয়ন্তুঃ প্রেমভ বাঞ্ছলোচনঃ ।

ননাম পাদদাম্বুজস্থ বিশ্বস্থগ্

যৎপারমহংশ্চনপথাধিগম্যতে ॥ ১৮ ॥

অন্বয়ঃ

অধার্মীয়ং আসনং আস্থিতং চতুঃ শোড়শ পঞ্চশক্তিভিঃ
বৃত্তং স্যৈ ইতবত্র অঙ্কবৈঃ স্বএব ধামন বমমাণং পৰং দৈবং
দদর্শ ॥ ১৭ । বিশ্বস্থক্ (ব্রহ্মা) ১৮ ।

অনুবাদ

হে মহাবাজ ! মহাপুরুষ প্রভুশ্রীকৃষ্ণই স্বস্বরূপত স্থিতি হৈ
কৌটিসূর্য্যাসম মূর্ত্তিবে দশোদিশ প্রকাশিত করি এটি দিব্য
মন্দিরব তিতবত্র ত্রিভুবনব বন্দনীয় এখন দিব্য সিংহাসনত
বসি আছে । তেওঁক মূলপ্রকৃতি, পুরুষ (জীবশক্তি) মহত্তত্ত্ব
আর অহঙ্কার । রূপ, রস, গন্ধ, স্পর্শ শব্দ এই পঞ্চ মহাভূত,
একাদশ ইন্দ্রিয় । এই পঞ্চবিংশতি শক্তিতে মূর্ত্তিমান হৈ
চৌপাশে উৎপাদি আছে আর অনিমাঙ্কাদি অষ্ট ঐশ্বর্য্যে
মূর্ত্তি ধরি প্রভু চরণ সেবি আছে । শ্রীকৃষ্ণ এই মনোহর রূপ
দেখি ব্রহ্মার চিত্ত অনন্দতে মগ্ন, শরীর বামাংক আর চক্ষুর পৰা
প্রেমাঙ্ক পৰিব ধরিলে । ব্রহ্মাই আধে বেধে আগবাড়ি গৈ কৃষ্ণ
পাদপদ্মত প্রণাম করিলে । মহাবাজ । এইপাদপদ্ম একান্ত
ভক্ত বোগীসকলে সদায় সেবি থাকে ॥ ১৭ । ১৮ ॥

তং প্রীয়মাণং সমুপস্থিতং কবিং

প্রজাবিসর্গে নিজ শাসনাইণম্ ।

বভাষ ঈষৎ স্মিতবোচিষা গিৰা

প্রিয়ং প্রীতমনাঃকৰে স্পৃশন্ ॥ ১৯ ॥

শ্রীভগবানুবাচ ।—ত্বয়াহংতোষিতঃ সম্যগ্বেদগৰ্ভসিসৃক্ষয়া

চিৰং ভূতেন তপসা দুষ্টোষঃ কূটযোগিনাম্ ॥ ২০ ॥

অন্বয়ঃ

প্রীতমনঃ প্রিয়ঃ (শ্রীভগবান্) নিজশাসনাইণং প্রজাবিসর্গে
সমুপস্থিতং প্রীয়মাণং তং প্রিয়ং কবিং কৰে স্পৃশন্ ঈষৎস্মিত
বোচিষা গিৰা বভাষে ॥ ১৯ ॥ শ্রীভগবান্ উবাচ—হে বেদগৰ্ভ
অহং কূটযোগিনাং দুষ্টোষঃ কিন্তু ত্বয়া সিসৃক্ষয়া চিৰং
ভূতেন তপসা সম্যক্ তোষিতঃ ॥ ২০ ॥

অনুবাদ

জগত্ৰ পৰম প্রিয় শ্রীভগৱানে নিজৰ শাসন (উপদেশ)
গ্ৰহণ কৰিবৰ পাত্ৰ আৰু প্রজাসৃষ্টি কৰিবলৈ উপস্থিত পৰম
প্ৰীতি অৰু ভক্তি সহকাৰে চৰণত নমস্কাৰ কৰিথকা ব্ৰহ্মাক
মস্তকত ধৰি প্রসন্নমনে হাঁই হাঁই কব ধৰিলে ॥ ১৯ ॥
শ্রীভগৱানেকলে হে বেদগৰ্ভ । মই ভণ্ডযোগীসকলৰ তপস্ৰাত
সন্তুষ্ট নহও । কিন্তু তুমি সৃষ্টি কৰিবৰ কামনায় বহুদিন একাগ্ৰ
মনেতপস্ৰা কৰি মোক অতিশয় সন্তোষিত কৰিলে ॥২০ ॥

বৰং বৰয় ভদ্ৰং তে বৰেশং মাভিবাঞ্ছিতম্ ।
 ব্রহ্মন্ শ্ৰেয়ঃ পৰিশ্রমঃ পুংসাং মন্দৰ্শনাবধিঃ ॥ ২১ ॥
 মনীষিতানুভাবোহয়ং মম লোকাবলোকনম্ ।
 যত্নপশ্ৰুত্য বহসি চকৰ্থ পৰমং তপঃ ॥ ২২ ॥
 প্রত্যাদিষ্টং ময়া তত্র ত্বায় কৰ্ম্মবিমোহিতে
 তপো মে হৃদয়ং সাক্ষাদাত্মাহং তপসোহনঘ ॥ ২৩ ॥

অন্বয়ঃ

পৰিশ্রমঃ (মঙ্গলার্থযত্নঃ) সমদৰ্শন এব অবধিঃ ॥ ২১ ॥
 মনীষিতানুভাবঃ (মমইচ্ছাপ্রভাবঃ) ॥ ২২ ॥ কৰ্ম্মবিমোহিতে
 (সৃষ্টিকৰ্ম্মণি মোহংপ্রাপ্তে) ॥ ২৩ ॥

অনুবাদ

এতেকে তোমাৰ মঙ্গল হ'ক ! হে জ্ঞানি ! তুমি
 অভিলাষিত বৰ প্ৰাৰ্থনা কৰা ? কাৰণ, লোকে মঙ্গল
 সাধিবৰ কাৰণে যত্ন কৰি যদি সৰ্ব্ববৰদাতামোক দেখে, তেন্তে
 তাৰ সমস্ত কামনা পূৰ্ণ হয় ॥ ২১ ॥ হে ব্রহ্মা ! তুমি যে এই
 বৈকুণ্ঠনগৰ দেখিলা মোৰ অনুগ্রহ—মই ইচ্ছাকৰি হে দেখুৱা
 লো ! কাৰণ তুমি নিৰ্জ্জনত বহি “তপতপ” বাণী শুনিয়েই পৰম
 তপস্বী কৰিছা ॥ ২২ ॥ “তপতপ” বাণী কোনে কৈছিল
 জানানে ? তুমি সৃষ্টিকৰ্ম্মত বিমোহিত হোৱাদেখি, মইয়ে
 তপস্বী কৰিবলৈ উপদেশ দিছিলো । নিষ্পাপ ! তপস্বী মোৰ
 হৃদয় আৰু সাক্ষাৎ ময়ো তপস্বীৰ আত্মা ॥ ২৩ ॥

সৃজামি তপসৈবেদং গ্রস্যাম তপসাপুনঃ ।

বিভর্মি তপসা বিশ্বং বীৰ্য্যং মে দুশ্চৰং তপং ॥২৪॥

ব্রহ্মোবাচ —

ভগবন্ সৰ্বভূতানামধ্যক্ষোহবস্থিতো গুহ্যম্ ।

বেদ হুপ্রতৰ্দ্ধেনে প্রজ্ঞানেন চিকৌৰ্বিতম্ ॥২৫॥

তথাপি নাথমানন্ত নাথ নাথয় নাথিতম্ ।

পৰাবৰে যথা কপে জানীয়াংতে ত্বকপিণঃ ॥২৬॥

যথাত্মায়াযোগেন নানাশক্ত্যুপবৃংহিতম্ ।

বিলুস্পন্ বিসৃজন্ গৃহ্ণন্বিভ্রদাত্মানমাত্মনা ॥২৭॥

অনুরাদ

এই বিশ্ব ব্রহ্মাও অতি দুষ্কর তপস্যাৰ বলেৰে
সৃজন পালন, আৰু সংহাৰ কৰে ? হে ব্রহ্মা তপস্যাই মোৰ
শক্তি ? ॥২৪॥

ব্রহ্মাই কলে—হে ভগবন্ ! আপুনি সমস্ত ভূতৰে অন্ত-
ৰ্যামী আৰু পৰম ঈশ্বৰ । আপুনি জখণ্ডিত সদাশুদ্ধ চৈতন্য
জ্ঞানৰ বলেৰে সকলোৰে অভিপ্ৰায় জানে আৰু স্ব স্ব স্বৰূপে
জানে ; কিন্তু আমি অজ্ঞান এতেকে আপোনাৰ স্বৰূপ
জানিবৰ কাৰণে তপস্যাবে প্ৰাৰ্থনা কৰিছোঁ । হে স্বামী !
যি উপদেশত আমি কপবিহীন—আপোনাৰ স্থূল আৰু সূক্ষ্মৰূপ
ব্যুজিপাওঁ সেই উপদেশ প্ৰাৰ্থনা কৰিছোঁ, আ এনি পূৰ্ণ কৰক ॥২৫॥

আপুনি স্বযোগমায়াবলে যিকপে আপোনাৰ বিবিধ শক্তি
বিস্তাৰিত কৰি জগৎ সৃজন পালন আৰু সংহাৰ কৰে আৰু
বিবিধ অৱতাৰ ধাৰণ কৰে সেই বহুশ্ৰু প্ৰদান কৰক ॥২৬॥

ক্রীড়াস্তমোঘসংকল্প উৰ্ণনাভৰ্যধোণুতে ।
 তথা তদ্বিষয়াং ধেহি মনোযাং ময়ি মাধব ॥২৮॥
 ভগবচ্ছিক্ষিতমহং কৰবাণি হতন্দ্ৰিতঃ
 নেহমানঃ প্রজাসৰ্গং বধ্যোয়ং বদন্তুগ্রহাৎ ॥২৯॥
 যাবৎ সখা সখ্যুৰিবেশ তে কৃতঃ
 প্রজাবিসৰ্গে বিভজ্যামি ভো জনম্ ।
 আবক্লবন্তে পৰিকল্প্যণি স্থিতো মা
 মে সমুন্নদ্রমদোহজমানিনঃ ॥৩০॥

অন্বয়ঃ

অমোঘসংকল্পঃ উৰ্ণনাভিঃ যথা উণুতে তথা ক্রীড়সি হে
 মাধব । তৎ বিষয়াং মনোযাং (বুদ্ধিং) ময়ি ধেহি ॥২৮॥
 শিক্ষিতং (উপদ্রষ্টং) অতঃস্মৃতঃ (আলস্যহীনঃ) ॥২৯॥

অনুবাদ

আপোনাৰ সংকল্প অব্যর্থ ! পলুৱে যিকপে সূতাবে
 স্বদেহক আবৰণ কৰি থয়, সেই ৰূপে আপুনিওঁ আপোনাক
 স্বযোগমায়াৰ দ্বাৰা লুকাই ৰাখি বিবিধ ক্রীড়া কৰিছে ! হে
 মাধৱ ! আমি যি বুদ্ধিৰ দ্বাৰাই আপোনাৰ এই স্বৰূপ জানিব
 পাৰোঁ আমাক সেই জ্ঞান দান কৰক ॥২৯॥

মই আপোনাৰ উপদেশ শিৰত লৈ আলস্য পৰিত্যাগকৰি
 নিশ্চয় প্রজা-সৃষ্টি কৰিম । হে প্রভো ! আপোনাৰ অনুগ্রহ
 হলে সেই প্রজাসৃষ্টিৰ সময়ত অহঙ্কাৰ আদিয়ে মোক মোহিত
 নোৱাৰিব ॥২৯॥

শ্রীভগবান্ উবাচ ॥

জ্ঞানং পৰমগুহ্যং মে যদ্বিজ্ঞানসমম্বিতম্
সৰহস্যং তদঙ্গঞ্চ গৃহাণ গদিতং ময়া ॥৩১॥
যাবানহং যথাতাবো যদ্রূপগুণকৰ্ম্মকঃ
তথৈব তদ্বিজ্ঞানমন্ততে মদনুগ্রহাৎ ॥৩২॥

অন্বয়ঃ

মে (মম) যৎ বিজ্ঞানসমম্বিতং (অনুভবসহিতং) সৰহস্যং
(ভক্তিযোগসমম্বিতং) পৰম গুহ্যং (নির্কিণেষ ব্রহ্মজ্ঞানাদপি
গুহ্যতমং) জ্ঞানং (শুদ্ধত্বকীর্ণো বং ঐ নিষদং জ্ঞানং) তদঙ্গং
চ (তদ্বিজ্ঞানসাধনং চ) ময়াগদিতং গৃহাণ ॥৩১॥ অহং যাবান
(অকপতো বং পৰিমাণেহ হং) ২॥

অনুবাদ

হে পৰমেশ্বৰ ! সখাই সখিৰ সন্তিত যেনে কথোপকথন
কৰে ; তেণে কপে আপুনিও মোৰ মন্তকত তাত দি পৰম
দয়ায়ে কথোপ কথন পাতিছে ? আপুনি পৰম দয়ালু ! হে
প্রভু ! মোক রূপাকৰি এনে পদেৰ দিয়ক যে; যি উপদেশ
পালন কৰিলে মোৰ সদায় দীৰ্ঘজ্ঞান লুপ্ত নহয় আৰু যেতিয়া
আপোনাৰ আদেশে উত্তম অধম আদি ভেদে বিবিধ প্রজা
সৃষ্টি কৰিম সেই সময়তো মই নিজে “অজ” এই গৰ্ব্ভাব
উদয় নহয়; মোকমোহে লজ্জিব নোৱাৰে ? ৩০॥

ଅହମେବାସମେବାଗ୍ରେ ନାନ୍ତଦ୍ୟଂ ସଦସଂ ପବଂ
 ପଞ୍ଚାଦହଂ ସଦେତଚ୍ଚ ଯୋହବଶିଷ୍ୟେତ ମୋହସ୍ତାହମ୍ ॥୩୩
 ଶ୍ଵତେହର୍ଥଂ ସଂପ୍ରତୀୟେତ ନ ପ୍ରତୀୟେତ ଚାତ୍ମାନ
 ତଦ୍ଦିଦ୍ୟାଦାତ୍ମନୋ ମାୟାଂ ସ୍ଵାଭାସୋ ସ୍ଵା ତମଃ ॥୩୪
 ସ୍ଵା ମହାନ୍ତି ଭୂତାନି ଭୂତେଷୁଚ୍ଛାବଚେଷ୍ଟନ୍ତୁ ।
 ପ୍ରବିଷ୍ଠାନ୍ତାପ୍ରବିଷ୍ଠାନି ତଥା ତେନୁ ନ ତେଷ୍ଠହମ୍ ॥୩୫॥
 ଏତାବଦେବ ଜିଜ୍ଞାସୁଂ ତଦ୍ଵଜିଜ୍ଞାସୁନାତ୍ମନଃ
 ଅନ୍ୟବ୍ୟାତିବେକାଭ୍ୟାଂ ସଂସ୍ୟାଂ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା ॥୩୬

ଅନ୍ୟଃ

ଅହଂ ଅଗ୍ରେଏବ ଆସଂ ନ ଅନ୍ତଂ ଏବ ସଂ ଅସଂ ପବଂ ସଂ
 ପଞ୍ଚାଂ ଅହଂ ଏବ ସଂ ଚ ଏତଂ ଅବଶିଷ୍ୟେତ ମଃ ଅହଂ ଆସ୍ମି ॥ ୩୩।
 (ସତଃ କାବଶ୍ୟାଂ) ଆଭାସଃ ସ୍ଵା ଅତଃଶ୍ଵତେ ଭ୍ରତୀୟେତ [ତଥା]
 ଆତ୍ମାନି ବହତମଃ (ବାଜୁଃ) ନ ପ୍ରତୀୟେତ ସ୍ଵା ମତି ଦ୍ରବ୍ୟାଦୌ ସଦସଂ
 ଭାବଃନ ପ୍ରତୀୟେତ' ତଂ ଆତ୍ମନଃ (ମମ) ମାୟାଂ ବିଦ୍ୟାଂ ॥୩୪। ସ୍ଵା
 ମହାନ୍ତି ଭୂତାନି ଅନୁ (ସୃଷ୍ଟେଃ ପଞ୍ଚାଂ) ଉଚ୍ଛାବସେଷୁ ଭୂତେଷୁ
 ପ୍ରବିଷ୍ଠାନି [ଅପି] ତେଷୁ ଅପ୍ରବିଷ୍ଠାନି ତଥା ତେନୁ ଅହଂ ନ ॥୩୫।
 ଆତ୍ମନଃ ତଦ୍ଵଜିଜ୍ଞାସୁନା ଏତାବଂ ଏବ ଜିଜ୍ଞାସୁଂ [ତଂ କିଂ] ତଂ
 ଅନ୍ୟ ବ୍ୟାତିବେକାଭ୍ୟାଂ ସଂ ସର୍ବେ ସର୍ବଦା ସ୍ତାଂ ॥୩୬॥

ଶ୍ରୀଶାଙ୍କର

ବ୍ରହ୍ମାର ପାଠନା ଶୁନି କୃଷ୍ଣ ନିଗଦତି ।

ଚତୁଃଶ୍ଳୋକେ ଭାଗବତ ଲୋରା ପ୍ରଜ୍ଞାପତି ॥

এতন্নতং সমাতিষ্ঠ পরমেণ সমাধিনা
ভবানু কল্পবিকল্পেষু ন মুহুৰ্তি কৰ্হিচৎ ॥৩৭

শ্রীশাঙ্কৰি

জগতৰ পূৰ্বে মইমাত্র থাকো জান ।
কাৰ্য্য কাৰণ কিছু নাছিলেক আন ॥
মাকে মাত্র দেখিয়োক সৃষ্টিৰ মধ্যত ॥
দেখা শুনা মানেসবে মই বিচাৰত ॥
মই মাত্র অবশেষ থাকোহো অন্তত ॥
কুণ্ডল ভাঙ্গিলে যেন সোনা স্বৰূপত ॥
অবস্তুক দেখায় বস্তুক আৰবি ॥
এহিতো মোহোৰ মায়া জানা নিষ্ঠকৰি ॥
নথাকিতো দেখি যেন চন্দ্রমা দুতয়
থাকিতো ৰাহুক যেন কেহো নেদেখয় ॥
এহিমতে মায়াই আব কৰি ঈশ্বৰক
অসাৰ বিময় তাক দেখায়ে জীৱক ॥
যেন মহা ঋক ভূতে কৰিয়া নিবাস
হাবৰ জন্ম সদা কৰয় প্ৰকাশ ॥
ময়ো সেহি মতে আছো জগতত ব্যাপী
তাৰগুণ দোষে মোক নোছোৱে তথাপি ॥
হেন মোক বিবৰিবা সাধুৰ সঙ্গত
জ্ঞান বিজ্ঞান তেবে হৈবেক বেকত ॥

ত্ৰিশুক উবাচ ।

সম্পদিশৈবমজ্ঞনো জনানাং পৰমেষ্ঠিনম্
পশ্যতস্তস্য তদ্রূপমাত্মনো ন্যকণক্ৰবিঃ ৩৮ ॥

ত্ৰিশাক্ষৰি

শ্রাবণ কৌৰ্ণন মোৰ বহস্য ভকতি

আকেসে কৰিবা মাত্ৰ বিবক্ষা সম্প্ৰতি ॥৩৭॥৩৬॥

অনুবাদ

ত্ৰিশাক্ষৰানে ব্ৰহ্মাক কলে হে ব্ৰহ্মা মোৰ অতি গোপনীয়
বহস্য ভক্তিৰ সাহিত জ্ঞান, বিজ্ঞান আৰু তাৰ অঙ্গ অৰ্থাৎ
সাধন ভক্তি মই কওঁ তুমি গ্ৰহণ কৰা ॥৩১॥

মোৰ কৃপাত তোমাৰ;—মোৰ স্বৰূপ, লক্ষণ, কৰ্ম, গুণ
আৰু লীলা আদিৰ তত্ত্ব অনুভব কৰা ॥৩২॥

হে ব্ৰহ্মা! চাৰিটি শ্লোককেৰে তোমাক মই ভাগৱত উপদেশ
দিওঁ—সৃষ্টিৰ পুৰুষ কেৱল মাত্ৰ মইয়ে আছিলোঁ। সেই
সময়ত সূক্ষ্ম আৰু স্থূল পদাৰ্থ আৰু তাৰ কাৰণ ভূত প্ৰধানতত্ত্ব
(কাৰ্য্য) একোৱে নাছিল। সৃষ্টিৰ পাচতো বৰ্ত্তমান
মইয়ে আছোঁ। এই যে জগৎ দেখিছা ইও মইয়েই,
অৱশেষত এই মায়িক জগতৰ যি কিছু অৱশেষ থাকে সিও
মইয়েই ॥৩৩॥

স্বৰূপত মই অনাদি, অনন্ত আৰু অদ্বিতীয়। এতেকে
পূৰ্ণস্বৰূপ। বাস্তবিকতে দুটি চন্দ্ৰ নাই—তথাপি দুটিচন্দ্ৰ

অন্তর্হিতেন্দ্রিয়ার্থায় হবয়ে বিহিতাঞ্জলিঃ
সর্বভূতময়ো বিশ্বং সমর্জেদং স পূর্ববৎ ॥৩৯

অমুবাদ

দেখা যায় কিন্তু প্রকৃততে বাহু আছে তথাপি দেখানেযায় ;
অর্থাৎ অবস্তক বস্তু আক বস্তুক অবস্ত যে দেখা যায় ;—এইয়ে
মোর মায়া । এই মায়ায় আববণ কবি জীবক অসাব সংসার
দেখুয়াইছে ॥৩৪॥

যিকপে সৃষ্টিৰ পাচত পঞ্চ মহাভূতে স্থারব জঙ্গম আদি
বিবিধ প্রাণীত বাস কবি প্রকাশ হয়, কিন্তু লিগু নহয়, সেই
কপে ময়ো সমস্ত ভূততে ব্যাপী আছোঁ । তথাপি সিহঁতৰ
দোষ বা গুণে মোকস্পর্শ কবির নোরাৰে ॥৩৫॥

আত্মার (মোর) তত্ত্ব জানিবলৈ যিলোকে অভিনাষ কৰে
তেওঁ সাধুৰ মঙ্গত সদায় বিচাৰ কৰিব যে-যি বস্তু থাকিলে
এই সমস্ত ব্রহ্মাণ্ড সর্কতি কালে প্রকাশ কবি থাকে আক
যি বস্তু নাথাকিলে থাকিব নোৱাৰে, সেই বস্তুৰে পৰমাত্মা
ঈশ্বৰ মোৰ কথা শ্রুণে আক কৌৰ্তনেই বহস্যভক্তি ॥৩৬॥

ভূমি একান্ত মনে মোৰ এই উপদেশ আক মত সম্পূর্ণ
আচৰণ কৰা । সমাধিৰ দ্বাৰা মোত চিত্তদি থাকিলে কল্পে-
কল্পে বিবিধ প্রজা সৃষ্টি কৰিলেও তোমাৰ তেতিয়া “আমি”
“আমাৰ” ইত্যাদি গৰ্ব উপস্থিত নহব ॥৩৭॥

ঐশ্বকদেবে কলে হে মহাবাজ ! জন্মবহিত হাবয়ে সমস্ত

প্রজাপতির্দ্বর্শপতিৰেকদা নিয়মান্ যমান্ ।
 ভজং প্রজানাম্বিচ্ছন্নাতিষ্ঠৎ স্বার্থকাম্যয়া ॥৪০
 নাবদঃ প্রিয়তমো বিক্খাদানামনুব্রতঃ ।
 শুশ্রামমাণঃশীলেন প্রশয়েন দমেন চ ॥৪১॥
 মায়াং বিবিদিমন্ বিযোমণ্যেশশ্চ মহামুনিঃ ।
 মহাভাগবতো বাজন্ পিতৰং পর্যাতোবয়ং ॥৪২
 তুষ্টং নিশম্য পিতৰং লোকানাং প্রপিভামহম্
 দেবর্ষিঃ পৰিপ্রপচ্ছ ভবান্ যন্নানুপৃচ্ছতি ॥৪৩
 তস্মা ইদং ভাগবতং পুৰাণং দশলক্ষণম্ ।
 প্রোক্তং ভগবতা গ্ৰাহকীতং পুত্ৰায় ভূতক্ৰুং ॥৪৪

অন্বয়ঃ

বিক্খাদানাং (পুত্রানাং) ৪১। তস্মৈ (নাবদায়) ৪২।

অনুবাদ

লোকৰে অধিপতি ব্ৰহ্মাক এই উপদেশ দি ব্ৰহ্মাৰ ছকুৰ
 আগতে স্ব বৈকুণ্ঠ নগৰ সৈতে নিজে অন্তৰ্ধান হ'ল ॥৪০॥

তেতিয়া সৰ্বভূত ময় ব্ৰহ্মাই অন্তৰ্হিত-স্বৰূপ সেই হৰিক
 কৃতাঞ্জলি পুটে সমস্কাৰ কবি পূৰ্ব্ব কল্পৰ সদৃশ এই বিশ্ব সৃষ্টি
 কৰিলে ॥৪১॥ আৰু এ সময়ত ব্ৰহ্মাই প্রজা সকলৰ মঙ্গল রূপ
 আপন কামনা সিদ্ধি কৰিবৰ কাৰণে, যমনিয়ম আদিপালন
 কৰি তপস্যা আচৰণ কৰি আছে ল ॥৪২॥

নাবদঃ প্রাহ যুনয়ে সম্বত্যাশ্বটে নৃপ !

ধ্যায়েত ব্রহ্মপমং সায়ামিততেজসে ॥৪৫

অশ্বয়ঃ

নৃপ ! সবস্বত্যাঃ তটে গবমং ব্রহ্ম ধ্যায়তে অমিততেজসে
মুনয়ে ব্যাসায় নাবদঃ প্রাহ ॥৪৫॥

ভক্তিবসামৃত ॥ শ্রীশঙ্কর

এহি বুলি শুকে ভাগবত কৈবে গৈলা ।

আঠ নব দুই অধ্যায়ব কথা গৈলা ॥

শুসভাসদ পদদিন তীয় স্কন্ধব ।

এক চিতে চরণ চিন্তিয়ো গোবিন্দব :

অনুবাদ

সেই সময়ত তেওঁর পুত্র সকলব মধ্যাত অতি প্রিয়তম
পুত্র মহাভাগবত মহামুনি নাবদে মায়াপতি বিষ্ণুব মায়া
বুজিবব কাৰণে অতি নব্রভারে বিনয় আক জিতেন্দ্রিয় সহকাৰে
পিতৃ ব্রহ্মাক সেরা কৰি, সম্ভষ্ট কৰিলে ॥৪১ ৪২॥

সমস্ত লোকৰে অপিতামহ ব্রহ্মাক প্রসন্ন হোৱা দেখি
দেৱর্ষি নাবদে ষিবিলাক কথা শুনি, আপুনি আজি ঠিক
সেই সকল কথাকে মোক শুধিছে ॥৪৩॥

শ্রীভাগৱনে পূৰ্বে পদ্ম কল্পত চৰিটি শ্লোকেৰে সংক্ষেপে
যি ভাগৱত ব্রহ্মাক কৈছিল তুত শ্রষ্টা ব্রহ্মাই প্রসন্ন হৈ পুত্র
নাবদক সেই মহা ভাগৱত পুৰাণ ববাহ কল্পত [ব্রহ্মমাণ দশ

যদুতাহং তয়া পৃষ্ঠো বৈবাজাৎ পুরুষাদিদম্
যথানীতদুপাখ্যাস্যে প্রশ্নানত্যাংশ্চ কুৎসশঃ ॥৪৬

ইতি শ্রীমদ্ভাগতে দ্বিতীয়স্কন্ধে শ্রীভাগবতপ্রবৃত্তির্নাম

নবমোহধ্যায়ঃ ।

অন্থয়

উত অহং যেন বৈবাজাৎ পুরুষাৎ ইদং যথা আসীৎ চ
তয়া পৃষ্ঠে অন্তান্ প্রশ্নান্ কুৎসশঃ উপাখ্যাস্ত্যে ॥৪৬॥

ইতি দ্বিতীয়ে নবমোহধ্যায়ঃ ॥৯॥

আনদের ধর্ম্ম এৰি ধৰাগুণ নাম ।

কৃষ্ণৰ কঙ্কৰে কহে বোলা বাম বাম ॥৯

জয় বৈকুণ্ঠ পতি শ্রীকৃষ্ণৰ জয় । জয় মহামুনি শ্রীশুকদেবৰ জয়
জয় মহাৰাজ পৰীক্ষিতৰ জয় । জয় সভাসদ সকলৰ জয় ॥

অম্বুবাদ

লক্ষণ যুক্ত মহাভাগবত পুৰাণ । বিস্তারিত ভাবে বৰ্ণন কৰি
কৈছিল ॥৪৪

নাৰদে সবস্বামী নদীৰ তীৰত পৰমব্রহ্ম ধ্যানত মগ্ন
মহাতেজস্বী বাস মুনিক সেই মহাভাগবতে কৈছিল । নাৰদৰ
বাক্য শিৰতলৈ পিছু ব্যানদেৱে সেই দশলক্ষণ যুক্ত মহাভাগবত
আত্ম আনন্দ মনে দ্বাদশ স্কন্ধেৰে বিভাগকৰি নিবন্ধন কৰিছে
আৰু পৰম শ্লেহতে মোক পঢ়ুৱাইছে ॥৪৫॥

হে মহাৰাজ ! বৈবাজ পুরুষৰ পৰা এই বিশ্ব যিকপে
উৎপন্ন হৈছে আৰু অন্ত-অন্ত অনেক কথা যে আপুনি মোক
সুধিছে ; আপুনি মহা পুরুষৰ সেৱক এতেকে সেই প্রশ্ন
বিলাকৰ উত্তৰ ৰূপে মহাভাগবত আপোনাত কৰ্ত্ত—এৰাস্ত
মনে শ্রৱণ কৰক ॥৪৬॥

নবম অধ্যায় সমাপ্ত ।

দশমোঃধ্যায়ঃ

শ্লোক উবাচ ।

অত্র সৰ্গোবিসৰ্গশ্চ স্থানং পোষণমুতয়ঃ
মহত্তবেশানুকথা নিবোধোমুক্তিৰাশ্রয়ঃ ॥১
দশমস্য বিশুদ্ধার্থং নবানামিহ লক্ষণম্
বৰ্ণয়ন্তি মহাত্মানঃ শ্রুতেনার্থেন চঞ্জসা ॥২॥
ভূতমাত্ৰেन्द्रিয়ধিয়াং জন্ম সৰ্গ উদাহৃতঃ
ব্রহ্মণো গুণবৈষম্যাদ্বিসৰ্গঃ পৌৰুষঃস্বতঃ ॥৩

অনুবাদ

শ্লোকদেৱে কলে । মহাবাজ ! এই মহাভাগৱতত সৰ্গ,
বিসৰ্গ, স্থান, পোষণ, উক্তি, মহত্ত্বৰ ঈশকথা নিবেদ, মুক্তি
আৰু আশ্রয় এই দহোট লক্ষণ বৰ্ণন আছে ।১॥

নাৰদ ব্যাস প্ৰভৃতি মহাপুৰুষ সকলে “আশ্রয়” তত্ত্বৰ
জ্ঞান লাভৰ কাৰণে কোনো ঠাইত মুখ্যভাৱে আৰু কোনো
ঠাইত গৌণ ভাৱে এই সৰ্গ আদি নটি তত্ত্বৰ সমালোচনা
কৰিছে ॥২॥

হে মহাবাজ ! পৰমেশ্বৰৰ কটাক্ষত আকাশ আদি পঞ্চ
মহা ভূত শব্দ আদি পঞ্চ তন্মাত্ৰ চক্ষু আদি ইन्द्रিয়, অহঙ্কাৰ আৰু
মহত্ত্ব আদি সহযোগে যি কাৰণ ৰূপ বিৰাট পুৰুষৰ উৎপত্তি
তাৰ নাম সৰ্গ আৰু ব্ৰহ্মাৰ সৃষ্টি ব্ৰহ্মাণ্ডৰ নাম বিসৰ্গ ॥৩॥

স্থিতিবৈকুণ্ঠবিজয়ঃ পোষণং তদনুগ্রহঃ
 মম্বন্তরাণি সদ্ধৰ্ম্ম উত্তয়ঃ কৰ্ম্মবাসনাঃ ॥৪॥
 অবতাবানুচৰিতং হবৈশ্চাস্যানুবত্তিনাম্ ।
 পুংসামীশকথাঃ প্রোক্তা নানাখ্যানোপবংহিতাঃ ॥৫॥
 নিবোধোহস্যানুশয়নমায়নঃ সহশক্তিভিঃ
 মুক্তিহিতান্যথাকপং স্বৰূপেণ ব্যবস্থিতিঃ ॥৬॥
 আভাসশ্চ নিবোধশ্চ যতোহস্ত্যধ্যবসীয়তে
 স আশ্রয়ঃ পবংব্রহ্ম পবগাঙ্গেতি শব্দ্যতে ॥৭॥

অনুবাদ

শ্রীভগৱান্ৰ অজিত দেৱ দৈত্য, মনুষ্য আদি প্রাণী নিজ
 সদাচাৰ অনুসাৰে যি উৎকৰ্ষ লাভ কৰে তাৰ নাম “স্থান” ।
 ভগৱানে আপোন ভক্তৰ প্রতি যি অনুগ্রহ কৰে তাৰ নাম
 “পোষণ” । মনু-মনু পুত্ৰ আদি সাধু সকলে যি ধৰ্ম্ম পালন কৰে
 তাৰ নাম “মম্বন্তৰ” । দু কৰ্ম্মৰ পৰা দুৰ্দ্ধাসন, আৰু সুকৰ্ম্মৰ
 পৰা যি সুবাসনা মিলে তাৰ নাম “উত্তি” । হৰিৰ অৱতাৰ
 কথা আৰু তেওঁৰ অনুবৰ্ত্তী ভক্ত সকলৰ পৰিত্ৰ আৰু আনন্দ
 বৰ্দ্ধক বিবিধ উপাখ্যানৰ নাম “ঈশকথা” । শ্রীভগৱানে সমস্ত
 জগতক হৃদয়ত লৈ যোগ নিদ্রা অবলম্বন কথাৰ নাম “নিবোধ”
 আত্মাই (জীৱে) অন্যথাকপ পাৰিত্যাগ কৰি (মায়ািক ভ্ৰম দূৰ
 কৰি) স্ব ব্ৰহ্ম ৰূপত স্থিতি হোৱাৰ নাম “মুক্তি” ৷৪৫৬৷

যোহধ্যাত্মিকোহয়ং পুরুষঃ সোহসাবেবাধিদৈবিকঃ
 যন্ত্রোভয়বিচ্ছেদঃ পুরুষো হ্যাধিভৌতিকঃ ॥৮
 একমেকত্বাভাবে যদা নোপানভাগহে
 ত্রিতয়ং তত্র যো বেদ স আত্মা আশ্রয়াশ্রয়ঃ ॥৯
 পুরুষোহণ্ডং বিনিভিত্ত যদাসৌ স বিনির্গতঃ
 আত্মনোহয়নমবচ্ছিন্নপোহস্রাক্ষীচ্ছুচিশুচীঃ ॥১০॥

অনুবাদ

হে মহাবাজ ! যাব পৰা এই বিধ ব্রহ্মাণ্ড প্রকাশ স্থিতি
 আৰু ভয় হয়, আৰু যেনে পৰম ব্রহ্ম পৰমাত্মা বুলি প্ৰসিদ্ধ
 তেওঁৰ নাম “আশ্রয়” । ॥

যেনে কোটি কোটি জীৱৰ আশ্রয় তেওঁ পৰম পুরুষ অধ্যাত্মিক চক্ষু
 আদি ইন্দ্ৰিয়াভিমানী দ্ৰষ্টা জীৱ আধিদৈবিক (ইন্দ্ৰিয়াধিষ্ঠাতা
 দেৱী) আধিভৌতিক স্তুল দেহ পুরুষ । অৰ্থাৎ জীৱ আত্মা
 অধিষ্ঠাতৃ দেৱতা আৰু পঞ্চ ভৌতিক স্তুল দেহ, এই তিনিটি
 গতিও সেই পৰম পুরুষৰে ৮॥

এই তিনিটিৰ ভিতৰলৈ এটিৰ অভাৱ হলে বাকী দুটিক
 নেদেখি । কিন্তু সেই সময়তো যি পৰমাত্মাই সাক্ষী ৰূপে
 এই তিনিওটিকে দেখি থাকে, তেওঁৰে আশ্রয় । তেওঁৰ আৰ
 আন আশ্রয় নাই ॥৯॥

তাস্ববাৎসীৎস্বশ্ৰষ্টাস্থ সহস্রপরিবৎসবান্
 তেন নাৰায়ণো নাম যদাপঃ পুরুষোদ্ভবাঃ ॥১১॥
 দ্রব্যং কৰ্ম চ কালশ্চ স্বভাৱো জীৱ এব চ
 যদনুগ্রহতঃ সন্তি ন সন্তি যদুপেক্ষয়া ॥১২॥

অন্থয়ঃ

সঃ পুরুষঃ অণ্ডং বিনিভিদ্ভা যদা অসৌ বিনিৰ্গতঃ তদা
 শুচিঃ অয়নং অস্থিচ্ছন্ শুচীঃ অপঃ অশ্রাক্ষীৎ ॥১০॥ স্বশ্ৰষ্টাস্থ
 তাম্ (অপস্) ॥১১॥ উপেক্ষয়া (ত্যাগেন) ॥১২॥

অনুবাদ

ও মহাবাজ ! বৈবাজ পুরুষৰ বিষয় একান্ত ভক্ত সকলে
 মন্ত কোৱা যতে বৰ্ণনাকৰে—সেই বিৰাট পুরুষে অণ্ডভেদ
 কৰি বাহিৰ হৈ, নিজৰ আশ্রা স্থানৰ কাৰণে চিন্তা কৰি
 নিজৰ পবিত্ৰতা অনুসাৰে বিশুদ্ধ জল সৃষ্টি কৰিলে ॥১০॥

সেই বৈবাজ পুরুষৰ এটি নাম নৰ জল নৰৰ পৰা উৎপন্ন
 এতেকে “নাৰ”। বিৰাটে সেই নাৰকে নিজৰ অয়ন
 (বাস-স্থান) কৰিছিল, এতেকে তেওঁৰ নাম নাৰায়ণ। তেওঁ
 এক হাজাৰ বছৰ সেই জলৰ মধ্যত যোগ শয্যাত শয়ন কৰি
 আছিল ॥১১॥

দ্রব্য, কাল, কৰ্ম, স্বভাৱ আৰু জীৱে এই নাৰায়ণৰ
 অনুগ্রহতে নিজ নিজ কাৰ্য্য কৰিব পাৰে তেওঁ অনুগ্রহ নকৰিলে
 নোৱাৰে ॥১২॥

একো নানাভুম্বিচ্ছন্ যোগতল্লাৎ স মুখিতঃ
 বীৰ্য্যং হিবন্ময়ং দেবো মায়য়া ব্যস্ফজৎত্রিধা ॥১৩।
 অধিদৈবমথাধ্যাত্মমধিভূতমিতি প্রভুঃ ।
 অথৈকং পৌৰুষং বীৰ্য্যং ত্রিধাভিভূত তচ্ছৃণু ॥১৪।
 অন্তঃ শৰীৰ আকাশাৎ পুরুষস্য বিচেষ্টতঃ
 ওজঃ সহো বলং জজ্ঞে ততঃ প্রাণো মহানসুঃ ॥১৫।

অন্বয়

একঃ নানাভং অবিচ্ছন্ সঃ দেবো যোগতল্লাৎ উখিতঃ
 মায়য়া হিবন্ময়ং বীৰ্য্যং ত্রিধা ॥১৩। অধিদৈবঃ অথ
 অধ্যাত্মঃ অধিভূত ইতি প্রভুঃ নথা একং পৌৰুষং বীৰ্য্যং ত্রিধা
 অভিভূত তৎ শৃণু ॥১৪। বিচেষ্টতঃ (বিবিধং চেষ্ট্যমানস্ত) ॥১৫।

অনুবাদ

হে মহাবাজ ! এক মাত্র সৰ্ব্বশক্তিমান পদমেশ্বৰে যোগ-
 শয্যা পৰিহৃত্যক কবি বিবিধ রূপ হবৰ মনেৰে গৰ্ভরূপ
 মহাশক্তি সম্পন্ন বিৰাট দেহক অধিদৈব (দেৱতা) অধ্যাত্ম
 (ইন্দ্রিয়) আৰু অধিভূত (দেহ) এই তিনি ভাগে বিভক্ত
 কৰিলে ॥১৩।১৪।

বিবিধ কাৰ্য্য কৰিবলৈ ইচ্ছাশীল পুরুষৰ দেহৰ মধ্যত থকা
 আকাশৰ পৰা ওজ, সহ আৰু বল জন্মিল অৰ্থাৎ ইন্দ্রিয় শক্তি
 মনন শক্তি আৰু প্রাণ শক্তি জন্মিল । এই ত্ৰিবিধ শক্তিৰ পৰা
 সূত্র নামক প্রাণ শক্তি জন্মিল অৰ্থাৎ পৰম্পৰ শক্তিৰ সং যোগত
 অতি সূক্ষ্ম প্রধান প্রাণ শক্তি জন্মিল ॥১৫।

অনু প্রাণন্তি যং প্রাণাঃ প্রাণন্তং সৰ্বজন্তুষু ।
 অপানন্ত মপানন্তি নবদেৱমিবানুগাঃ ॥ ১৬ ।
 প্রাণেনাক্ষিপতা ক্ষুৎ তৃড়ন্তবাজায়তে বিভোঃ
 পিপাসতো যক্ষতশ্চ প্রাণ্ডমুখং নিবভিচ্ছত ॥ ১৭ ।
 মুখতস্তালু নিৰ্ভিন্নং জিহ্বা তত্রোপজায়তে
 ততো নানা বসো জজ্ঞে জিহ্বায়া যোহগ্নিগম্যতে ॥ ১৮

অন্বয়ঃ

নবদেবং ইব অনুগাঃ (অনুচৰাঃ) প্রাণাঃ ॥ ১৬। ক্ষুৎ (ক্ষুধা)
 তৃট্ (তৃষ্ণা) ॥ ১৭। বিবক্ষোঃ (বক্তৃমিচ্ছোঃ) ॥ ১৯।

অনুবাদ

সেই প্রাণশক্তি বাজা, আক ইন্দ্রিয়বিলাক অনুচৰ ।
 প্রভুকপীপ্রাণে গমন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলেই ভূত্বকপী
 ইন্দ্রিয়বিলাক তেওঁৰ পাচে-পাচে কাৰ্য্যত প্রবৃত্ত হয় আৰু
 গমন কৰিব এৰিলে নিবৃত্ত হয় ॥ ১৬।

প্রাণ শক্তিৰ যেতিয়া লব-চৰ কৰিব ধৰিলে তেতিয়া
 বিৰাট পুৰুষৰ ক্ষুধা আৰু তৃষ্ণা জন্মিল । যেতিয়া পান আৰু
 ভোজন কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিলে তেতিয়াই মুখ প্রকাশ হল ॥ ১৭।

মুখৰ পৰা তালু, জিহ্বা আৰু নানাবস উপজিল জিহ্বাৰ
 দ্বাৰাই সেই সমস্ত বসব আচ্ছাদন পোৱা যায় ॥ ১৮।

বিবক্ষোমুখতো ভূম্নো বহ্নি বান্ধ্যাহতং তয়োঃ
জলে বৈ তস্মৈ সূচিবং নিবোধঃ সমজায়ত ॥ ১৯ ।
নাসিকে নিবভিজেতাং দোধুয়তি নভস্বতি
তত্র বায়ুর্গন্ধবহো ঘ্রাণো নসি জিঘৃক্ষতঃ ॥ ২০ ।
যদাভ্রনি নিবালোকমাভ্রানং চ দিদ্দৃক্ষতঃ
নিৰ্ভিল্মে অক্ষিণী তস্মৈ জ্যোতি শ্চক্ষুস্তৃণগ্রহঃ ॥ ২১ ।

অর্থঃ

নভস্বতি (প্রাণবায়ো) দোধুয়তি (অত্যন্তং প্রচলতি)
জিঘৃক্ষতঃ (গ্রহিতুমিচ্ছতঃ) ॥ ২০ ॥ জ্যোতিঃ (সূর্য্যঃ) ॥ ২১ ॥

অনুবাদ

অনন্তর বিবার্ট পুৰুষে কথা কবলৈ ইচ্ছাকৰা মাত্ৰকে,
মুখৰ পৰাই বাক্য, আৰু বাক্যৰ অধিষ্ঠাতৃ দেৱতা অগ্নি জন্মিল ।
তেওঁ জলবমাজত শয়ন কৰি থাকোঁতে এই ইন্দ্রিয় আৰু
অধিষ্ঠাতৃ দেৱতা—উভয়েই বছ-কাল নিৰোধ হৈ আছিল ॥ ১৯ ॥

তেওঁৰ প্ৰাণবায়ুৱে অত্যন্ত চলালৈ কৰিবলৈ আৰম্ভ
কৰোঁতে দুটি নাসাবন্ধ উদ্ভব হল । আৰু গন্ধ লবলৈ ইচ্ছা
হোৱাত নাসিকাৰ পৰা গন্ধ আৰু গন্ধৰ অধিষ্ঠাতৃ দেৱতা বায়ু
জন্মিল ॥ ২০ ॥

মহাৰাজ ! প্ৰথমে সমস্ত জগত অন্ধকাৰ আছিল । যেতিয়া
তেওঁ নিজৰ মূৰ্তি আৰু অন্ত অন্ত বস্তু বিলাক চাবলৈ ইচ্ছা
কৰিলে, তেতিয়া তেওঁৰ দুইচক্ষুৰ গোলক চক্ষু অধিষ্ঠাতৃ
দেৱতা সূৰ্য্য আৰু চক্ষুৰ গ্ৰহণীয় বস্তু ৰূপ জন্মিল ॥ ২১ ॥

বোধ্যমানস্য ঋষিভিৰাশ্বনস্তজ্জিহ্বক্ষতঃ
 কর্ণে চ নিবভিজেতাং দিশঃ শ্রোত্রং গুণগ্রহঃ ॥ ২২
 বস্তুনো মৃদু কাঠিন্যলঘুগুৰ্বৌষধীততাম্
 জিহ্বক্ষতস্তৃণ্ণ্ নিৰ্ভিল্লা তস্যাং বোমমহীকৃহাঃ ॥ ২৩।
 তত্র চান্তবহিৰ্বাতস্তচা লব্ধগুণো বৃতঃ ।
 স্পর্শং গৃহ্মভূতদেব ভগ্ন লোকপালোহনিলোহবিশং ॥ ২৪।
 হস্তৌ ককহতুস্তস্য নানাকৰ্ম্ম চিকীৰ্ষয়া ।
 তয়োস্ত বলমিন্দ্রশ্চ আদানমুভয়াশ্রয়ম্ ॥ ২৫।

অনুবাদ

ঋষিসকলে বেদবাক্যৰ দ্বাৰাই তেওঁৰ যেতিয়া স্তুতি কৰিব
 ধৰিলে তেতিয়া সেই সকলবাক্য শুনিবলৈ ইচ্ছা কৰামাত্ৰকে
 তেওঁৰ কর্ণ-গোলক, দুই-কৰ্ণবন্ধ, তাৰ অধিষ্ঠাতৃ-দেৱতা দিक्
 সকল জন্মিল। এই বিলাকৰ দ্বাৰা তেওঁ শব্দশুনিব
 ধৰিলে। ২২।

বস্তুবিলাক কোমল, কঠিন, ডাঙ্গৰ, সৰু, ঠাণ্ডা গৰম আদি
 বুজিবলৈ ইচ্ছাকৰা মাত্ৰকে স্বক্ ; (ছাল) ভ্ৰুগিন্দ্ৰিয় আৰু
 অধিষ্ঠাতৃ-দেৱতা বায়ু জন্মিল। সেই বায়ুই ছালৰ দ্বাৰা বাহিৰ
 আৰু ভিতৰৰ স্পর্শ গুণ গ্ৰহণ কৰে। তেওঁৰ স্বকত লোম,—
 বৃক্ষবিলাক ॥২৩।২৪।

তেওঁৰ নানা কৰ্ম্ম কৰিবলৈ ইচ্ছা হোৱা মাত্ৰকে দুইখন
 হাত বাহিৰ হল, তাৰ ইন্দ্ৰিয়-বল আৰু অধিষ্ঠাতৃ দেৱতা
 ইন্দ্র জন্মিল। হাত দুখনৰ কাৰ্য্য বস্তু গ্ৰহণ কৰা ॥২৫।

গতিংজিগীষতঃ পাদৌ ককহাতে হভিকামিকাম্ ।
 পন্ত্যাং যজ্ঞঃ স্বয়ং হব্যং কর্মভিঃ ক্রিয়তে নৃভিঃ ॥ ২৬।
 নিবভিহৃত শিশ্নো বৈ প্রজানন্দায়ুতার্থিনঃ ।
 উপস্থ আসীৎ কামানাং প্রিয়ং তদুভয়াশ্রয়ম্ ॥ ২৭।
 উৎসিস্থক্ষোদাতুমনং নিবভিহৃত বৈ গুদম্ ।
 ততঃ পায়ুস্ততো মিত্র উৎসর্গ উভয়াশ্রয়ঃ ॥ ২৮

অনুবাদ

তেঁওঁ গমন কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰামাত্ৰকে ভৰি-তুখান
 জন্মিল। স্বয়ং যজ্ঞকৰ্ম্মবিশুৱে সেই ভৰি-তুখানৰ অধিষ্ঠাতৃ
 দেৱতা। মানুহে এই গমন নামক কৰ্ম্মশক্তিৰ দ্বাৰা যজ্ঞ আদি
 কৰ্ম্ম আচৰণ কৰে ॥ ২৬।

বিভিন্ন প্ৰাণী, আনন্দ আৰু স্বৰ্গ আদি সুখক ইচ্ছা কৰা-
 মাত্ৰকে তেঁওঁৰ লিঙ্গ জন্মিল। লিঙ্গৰ ইন্দ্রিয়-লিঙ্গই, আৰু
 প্ৰজাপতিয়ে দেৱতা। পত্ৰকামী আৰু সগৰ্ভাণী লোকসকলৰ
 এই লিঙ্গ প্ৰথম প্ৰিয় ॥ ২৭।

খোৱা বস্তুৰ অসাৰ-ভাগ বাহিৰ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰামাত্ৰকে
 তেঁওঁৰ গুহবন্ধ, গুহ-ইন্দ্রিয়, পায়ু তাৰ অধিষ্ঠাতৃ দেৱতা মিত্ৰ
 জন্মিল। মল ত্যাগ কৰা এই ইন্দ্রিয় আৰু মিত্ৰ দেৱতাৰ
 কাৰ্য্য ॥ ২৮।

আসিস্থশ্শোঃ পুৰঃ পুৰ্য্যাঃ নাভিদ্বাবমপানতঃ

তত্রাপানহতো মৃত্যুঃ পৃথক্ মৃত্যুশ্চয়ম্ ॥ ২৯।

আদিং সোৰম পানানাং আসন্ কুক্ষ্যন্ত নাড়য়ঃ

নদাঃ সমুদ্রাশ্চ তয়ো স্তুষ্টিঃ পুষ্টি স্তদাশ্রয়ে ॥ ৩০ ॥

নিদিধ্যাসোৰাশ্চ মায়াং হৃদয়ং নিৰাভিভূত

ততো মনস্ততশ্চন্দ্রঃ সংকল্পঃ কাম এবচ ॥ ৩১ ॥

অর্থঃ । -

আসিস্থপ্শোঃ (অপসপিতুমিচ্ছো) ॥ ২৯। আদিংসোঃ
(গ্রহণমিচ্ছোঃ) । ৩০। নিদিধ্যাসোঃ (নিতবাং চিন্তয়িতুমিচ্ছোঃ
৩১।

মন্তবাদ

তেওঁ যেতিয়া দেহৰ পৰা ভিন্ন দেহলৈ যাব ইচ্ছা কৰিলে,
তেতিয়া তেওঁৰ নাভিদ্বাব অগ্নি বায়ু আৰু মূৰ্ছা উৎপন্ন হল।
নাভি দেশত শোণবায়ু আৰু অপান বায়ুৰ বিগ্লেষ (পৃথক)
হলেই মৃত্যু হয় ॥ ২৯।

তেওঁ বস আৰু অন্ন, বক্ষণ আৰু গ্রহণ কৰিবলৈ ইচ্ছা
কৰামাত্ৰকে কুক্ষি, অন্ন আৰু নাড়ীৰ উৎপত্তি হল। নদী—
অন্নৰ আৰু সমুদ্ৰ—নাড়ীৰ অধিষ্ঠাতৃ দেৱতা তুষ্টি, পুষ্টি, অন্ন-
নাড়ীৰ অধীন ॥ ৩০।

বৈবাজৰ যেতিয়া স্ব যোগমায়া চিন্তা কৰিবলৈ ইচ্ছা
জন্মিল, তেতিয়া হৃদয়, মন, সংকল্প আৰু অভিলাষ উৎপন্ন হল।
চন্দ্রে মনৰ অধিষ্ঠাতৃ দেৱতা ॥ ৩১।

ত্বক্ চৰ্মমাংসকধিৰমেদোমজ্জাস্থি ধাতবঃ
 ভূম্যপ্তেজোময়াঃ সপ্ত প্রাণো ব্যোমাস্থবায়ুভিঃ ॥ ৩২ ॥
 গুণাশ্লকানীন্দ্রিয়ানি ভূতাদিপ্রভবা গুণাঃ
 মনঃ সৰ্ব্ববিকাৰাত্মা বুদ্ধি বিজ্ঞান কাপিনী ॥ ৩৩ ॥
 এতদ্ভাবতো দ্বপং স্থূলং তে ব্যাহতং ময়া ।
 মহাদিভি ষ্টাববনৈ বষ্টাভবাহবাতয় ॥ ৩৪ ॥
 অতঃ পৰং সূক্ষ্ম তমমবাক্তং নিবিশেষণম্
 অনাদিমধ্য নিধনং নিতাং বাঙ্মনসঃ পৰম্ ॥ ৩৫ ॥

অনুবাদ

অনন্তর ত্বক্, চৰ্ম্ম, মাংস, কধিৰ, মেদ, মজ্জা, অস্থি এই
 সপ্ত ধাতু ক্ষিতি, জল, আৰু বায়ুৰ পৰা উৎপন্ন হ'ল ॥ ৩২ ॥

বিষয়ত আসক্ত ইন্দ্রিয়সকল আৰু শব্দ আদি বিষয় সকল
 অহঙ্কাৰৰ পৰা উদ্ভূত হ'ল । স্বরূপত কিন্তু, অহঙ্কাৰে প্ৰধান
 কৰ্তা নহয় কাৰণ : নে সৰ্ব্ববিকাৰৰ মূল কাৰণ । কিন্তু, বুদ্ধি
 বিজ্ঞান-কাপিনী ॥ ৩৩ ॥

হে মহাৰাজ ' ক্ষিতি আদি অষ্টপ্ৰকৃতিৰ আৱৰণে বাহিৰত
 আৱৰণ কৰি থকা শ্ৰীভগৱানৰ সূক্ষ্মৰূপৰ আপোনাৰ আগত
 কৌৰ্ণৱ কৰিলো ॥ ৩৪ ॥

স্থূলশব্দৰ বাহিৰে শ্ৰীভগৱানৰ এটি সূক্ষ্ম শৰীৰো আছে
 সি অবাক্ত, বিশেষণ হীন, উৎপত্তি, স্থিতি আৰু লয় শূণ্য,
 নিত্য, বাক্য আৰু মনৰ অগোচৰ ॥ ৩৫ ॥

অমুনী ভগবদ্ রূপে ময়াতে হনুবর্নিতে
 উভে অপি ন গৃহ্মান্ত মায়াসৃষ্টে বিপশ্চিতঃ ॥ ৩৬ ॥
 স বাচ্য-বাচকতয়া ভগবান্ ব্রহ্মরূপধ্বক্
 নামরূপাক্রিয়াধতে সকর্মা কর্মকঃ পৰঃ ॥ ৩৭ ॥
 প্রজাপতীন্মনুর্নৃষীন্ দেবান্ পিতৃগগান্ পৃথক্ ।
 সিদ্ধ চাৰণ গন্ধর্বান্ বিদ্যাধ্রাসুৰগুহকান্ ॥ ৩৮ ॥

অনুবাদ

মহাবাজ ! আপোনার আগত যে শ্রীভগবান্‌র সূক্ষ্মরূপ আক
 সূক্ষ্ম-রূপ বর্ণন করিলো, এই উভয়কে জ্ঞানী উপাসক
 সকলে উপাসনা নকরে । কারণ, এই উভয় শব্দীবেই
 মায়িক ॥৩৬।

শ্রীভগবানে ব্রহ্মরূপ ধারণ করি বাচ্য—বাচকরূপে (বস্তু-
 'রূপ' বস্তু প্রকাশকরূপে] নাম, রূপ আক্রিয়া হবে । তেওঁ
 বাস্তবিকতে পরম পুরুষ আক অকর্মা কিন্তু অপর্মান্ত কর্ম
 হবে ॥৩৭।

যথা—প্রজাপতি, মনু, দেবতা, ঋষি, পিতৃগণ, সিদ্ধ, চাৰণ,
 গন্ধর্ব, বিদ্যাধর, অসুর, যক্ষ, কিন্নর, অপ্সর, নাগ, সর্প,
 কিংপুরুষ নর, মতৃগণ, বাক্ষস, পিশাচ, ভূত, প্রেত, বিনায়ক,
 বৃক্ষাণ্ডক, উন্মাদ, বেতাল, যাতুধান, গ্রহ, যুগ, পক্ষী, পশু,
 রক্ষ, পর্কত আক বিছাফরিং প্রভৃতি পোকা, মহাবাজ ! তেওঁরে
 অর্জিছে ॥৩৮।৩৯।৪০।

কিন্নৰাশ্বৰসো নাগান্ সৰ্পান্ কিম্পুৰুষান্ বায়ন ।
 মাতৃ বন্ধুঃ পিশাচাংশ্চ প্ৰেত ভূত বিনায়কান্ ॥ ৩৯ ॥
 কুস্মাণ্ডোন্মাদ বেতালান্ যাতুধানান্ গ্ৰহানপি
 খগান্ যুগান্ পশুন্ স্বক্ষান্ গিৰীন্ নৃপ সৰাস্থপান্ ॥ ৪০ ॥
 দ্বিবিধা চতুৰ্বিধা যেষ্যন্যে জলস্থলনভোকসঃ
 কুশলাকুশলা মিশ্ৰাঃ কৰ্ম্মণাং গতয়ন্তিমাঃ ॥ ৪১ ॥
 সত্ত্বং বজ্ৰন্তম ইতি তিস্রঃ সূৰনূনাৰকাঃ
 তত্রাপ্যেকৈকশো ৰাজন্ ভিচ্ছন্তে গতয়ন্তিমাঃ ॥ ৪২ ॥
 যদৈকৈকতৰোহন্যাভ্যাং স্বভাৱ উপহৃণ্যতে
 যশ্চ যাদৃক্ স্বভাৱোহস্তি তাদৃক্ তশ্চ গতিৰ্ভবেৎ ॥ ৪৩ ॥

অনুবাদ

স্বাৱৰ-আৰু জন্ম—দুইপ্ৰকাৰ প্ৰাণী, জৰায়ুজ, অৰ্থাৎ
 ডিম্বানোহোৱা কৈ জন্মা—মাধুহ গৰু আদি, অণুজ, স্বেদজ
 আৰু উদ্ভিদ—এই চতুৰ্বিধ প্ৰাণী, আৰু জলচৰ, স্থলচৰ
 আকাশচৰ—এই সকলোৱে সেই ভগৱানৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে ।
 মহাৰাজ ! কৰ্ম্মমাত্ৰেৰে উত্তম, মধ্যম আৰু অধম এই তিনি
 প্ৰকাৰ গতি । সেই কৰ্ম্ম-ফল অনুসাৰে সত্ত্ব গুণৰ পৰা-দেৱতা,
 বজ্ৰ-গুণৰ পৰা মনুষ্য আৰু তম-গুণৰ পৰা নাৰকীৰ উৎপত্তি ।
 এই তিনি গুণৰ ভিতৰত প্ৰত্যেকটিয়ে পুনৰাই উত্তম, অধম,
 মধ্যম এই তিনি ভাগে বিভক্ত কাৰণ এটি আন দুটিৰ সৈতে
 মিশ্ৰ এতেকে যি জীৱে যি স্বভাৱ আশ্ৰয় কৰে, তাৰ সেই
 দেৱতা মনুষ্য আদিলৈ গতি হয় ॥ ৪১।৫২।৪৩ ॥

স এবেদং জগদ্ধাতা ভগবান্ ধৰ্ম্মরূপধ্বক্
 পুষ্কতি স্থাপয়ন বিশ্বং তিৰ্য্যগ্ নবমুবাতিভিঃ ॥৪৪॥
 ততঃ কালাগ্নিকদ্রাৱা যৎসৃষ্ট মিদমাৱনঃ
 সৎ নিষচ্ছতি কালেন ঘনানীকামবানিলঃ ॥ ৪৫ ॥
 ইথং ভাবেন কথিতো ভগবান্ ভগবত্তমৈঃ
 নেথং ভাবেন হি পৰং দ্রষ্টুমহ ত্তি সুবয়ঃ ॥ ৪৬ ॥

অন্বয়ঃ

সঃ জগদ্ধাতা ভগবান্ এব ধৰ্ম্মরূপধ্বক্ তিৰ্য্যাক্ নবমুবাতিভিঃ
 বিশ্বং স্থাপয়ন পুষ্কতি ॥৪৪ ঘনানীক (জলদপটলং) অনিলঃ
 (বায়ুঃ) ॥৪৫। ভগবত্তমৈঃ (ভক্তযোগিভিঃ) ॥৪৬।

অনুবাদ

সেই জগত্‌স্রষ্টা শ্রীভগৱানেই পুনৰাই মনুষ্য, দেৱতা আক-
 পশু-পক্ষী আদি বিবিধ ৰূপে অৱতাৰ হৈ ধৰ্ম্মৰূপে এই বিশ্ব-
 ব্রহ্মাণ্ডক পালন কৰিছে ॥৪৪।

যেতিয়া ঔলয়কাল উপস্থিত হয়, তেতিয়া তেও কালাগ্নি-
 কদ্রৰূপ ধাৰণ কৰি বায়ুৰে যিকপে মেঘক সংহাৰ কৰে
 সেইৰূপে নিজৰ এই সমস্ত সৃজিত বস্তু সংহাৰ কৰিব ॥৪৫।

মহাৰাজ ! মই ভক্তযোগী সকলৰ মত অনুসাৰে ভগৱানৰ
 লীলাৰহস্য আপোনাৰ আগত বৰ্ণনা কৰিলো । কিন্তু পণ্ডিত
 (জ্ঞানী) সকলে এনে স্বৰূপে সেই পৰম পুৰুষক উপাসনা
 নকৰে ॥৪৬।

নাস্তু কৰ্ম্মণি জন্মাদৌ পৰস্থানু বিধীয়তে ॥
 কৰ্ত্ত্বুঃ প্ৰতিষেধার্থং মায়য়াৰোপিতংহি তৎ ॥ ৪৭ ॥
 অয়ং তু ব্ৰহ্মণঃ কল্লঃ সৰ্বিকল্ল উদাহৃতঃ ।
 বিধিঃসাধাৰণো যত্র সৰ্গাঃ প্ৰাকৃতবৈকৃতাঃ ॥ ৪৮ ॥
 পৰিমাণঞ্চ কালস্য কল্ললক্ষণ বিগ্ৰহম্ ।
 যথা পুৰাণাদ্ ব্যাখ্যাস্যে পাদ্মং কল্লমথো শৃণু ॥ ৪৯ ॥

অনুবাদ ।

কাণ, সেই পৰম পুৰুষ শ্ৰীভগৱানৰ জন্ম কৰ্ম্ম আদি নাই । কেৱল মায়্যাৰ দ্বাৰা এই বিশ্ব সৃষ্টি, স্থিতি আৰু সংহাৰ হয় । এতেকে তেওঁ অকৰ্ত্তা । ইয়াক বুজাবৰ কাৰণে তেওঁৰ বিষয় সেই দিৰাট আদি ৰূপে বেদাদি শাস্ত্ৰত বৰ্ণনা কৰিছে ॥ ৪৭ ॥

মহাৰাজ ! মহত্বৰ্দ্ধ আদি প্ৰাকৃত সৃষ্টি আৰু স্থাবৰ আদি বৈকৃত সৃষ্টিৰ সহিত ব্ৰহ্ম কল্ল ও যি যি নিয়ম অনুসাৰে বিবিধ সৃষ্টি হৈছিল, সংক্ষেপতে সেই ব্ৰহ্মকল্লৰ বিষয় আপোনাৰ আগত বৰ্ণনা কৰিলো ॥ ৪৮ ॥

মহাৰাজ ! কালৰ সূচক আৰু সূক্ষ্ম পৰিমাণ, কল্লৰ লক্ষণ আৰু বিভাগ তৃতীয় স্কন্ধৰ শেষত বৰ্ণনা কৰিম । সম্প্ৰতি পদ্ম কল্লৰ কথা ব্যাখ্যা কৰো ; আপুনি শুনক ॥ ৪৯ ॥

শৌনক উবাচ ।—

যদাহ নো ভবান্ সূত ক্ষত্ৰা ভাগবতোত্তমঃ
 চচাৰ তীৰ্থানি ভুবন্ত্যক্তা বন্ধুন্ সুদুস্ত্যজান্ ॥ ৫০ ॥
 কুত্র কৌষাৰবেস্তস্য সং বাদোহধ্যাত্মসংশ্রিতঃ
 যদ্বা স ভগবাৎস্তম্ভৈ পৃষ্টস্তদ্ব্যুবাচ হ ॥ ৫১ ॥
 ক্ৰাহ নস্তদিদং শৌম্য বিদূৰস্য বিচেষ্টিতম্
 বন্ধুত্যাগনিমিত্তঞ্চ তথৈবাগতবান্ পুনঃ ॥ ৫২ ॥

অৰ্হয়ঃ

শৌনকঃ উবাচ :

হে সূতঃ ! ভবান্ নঃ যৎ ভগবতোত্তমঃ ক্ষত্ৰা সুদুস্ত্যজান্
 বন্ধুন্ ত্যক্ত্বা ভুবঃ তীৰ্থানি চচাৰ ইতি] আত্ম ॥৫০॥

তত্র বা (বিদূৰঃ) কৌষাৰবেঃ অধ্যাত্মসংশ্রিতঃ সংবাদঃ
 পৃষ্টঃ সং ভগবান্ (মৈত্রেয়ঃ) তস্মৈ যৎ তদ্ব্যু উবাচ ॥৫১॥

হে শৌম্য ! বিদূৰস্য বন্ধু ত্যাগনিমিত্তং বিচেষ্টিতং তথাএব
 পুনঃ আগতবান্ চ তৎ ইদং নঃ ক্ৰাহি ॥৫২॥

অনুবাদ ।

শৌনকে কলে—হে সূত ! তুমি প্রথম ক্ষত্ৰত আমাক
 কৈছিল, যে—একান্ত ভক্ত বিদূষের দুস্তোজ বন্ধু বান্ধবক পৰি-
 ত্যাগ কাৰ পৃথিবীর বাবতীয় তীর্থ পর্যটন কৰি ফুৰিছিল
 আৰু আত্মতত্ত্ব জ্ঞান মৈত্রেয়ৰ পৰালাভ কৰিছিল । ৫১ ।

সূত উবাচ ।—

বাজ্রা পৰীক্ষিতা পৃষ্ঠো যদবোচ্চমহামুনিঃ

তদ্বোহভিধাস্যে শ্রুত বাজ্রঃ প্রপ্নাতুসারতঃ ॥ ৫৩ ॥

ইতি শ্রীমদ্ভাগবতে মহাপুরাণে অষ্টাদশসাহস্রাং

সংহিতায়াং বৈয়াসিক্যাং দ্বিতীয়স্কন্ধে দশ-

লক্ষণো নাম দশমোহধ্যায়ঃ ॥ ১০ ॥

সমাপ্তোহয়ং দ্বিতীয় স্কন্ধঃ ॥ ২ ॥

অনুবাদ

হে সূত, সেই উপাখ্যান পুনবাই আমার আগত বিস্তারিত ভাবে বর্ণনা কৰা । বিদ্রুবে দুস্তেজ্য বন্ধু-বান্ধবক ত্যাগ কৰাৰ কাৰণ কি ?

তেওঁ পৃথিবীৰ কি কি তীৰ্থ পৰ্য্যটন কৰিছিল ? সেই সময়ত তেওঁ কি বেশ ধাৰণ কৰিছিল ? মৈত্ৰেয়ৰ লগত আত্মতত্ত্ব বিষয়ক আৰু অন্ত অন্ত কথোপ কথন কোন স্থানত হৈছিল ? আৰু ভগৱানৰ স্বৰূপতত্ত্ব (বহস্ম) লাভ কৰিও পুনবাই কিয় হস্তিনা পুৰতৈ উভতি গৈছিল ? হে শৌম্য ! তুমি আমার আগত এই সকল বৃত্তান্ত কীৰ্তন কৰি কোৱা ॥ ৫১ ॥ ৫২

সূতে কলে ! হে শৌনক ! মহাবাজ্র পৰীক্ষিতৰ প্রশ্ন অনুসাৰে মহামুনি শুকদেৱে বিদ্রুৰ আৰ মৈত্ৰেয়ৰ সংবাদ বি সৰূপ কীৰ্তন কৰিছিল,—সেই সংবাদ আপোনালোকৰ আগত কীৰ্তন কৰো,—আপোনালোকে একান্ত মনে শ্রবণ কৰক ॥ ৫৩ ॥

*Library books will give you joy for long
if handled carefully with clean hands*

১৯৪

শ্রীমদ্ভাগবতম ।

মহাসৌগী ব্যাসদেবর প্রণীত শ্রীমদ্ভাগবত মহাপুৰাণ
সংহিতায় অন্তর্গত দ্বিতীয় স্কন্ধে দশম অধ্যায় সমাপ্ত ॥

ভক্তিবসায়িত ।

শ্রীকৃষ্ণদেবে মহাভাগবতত যি যি কথা বর্ণন আছে সেই
কথা আক তৃতীয় স্কন্ধত যি কথা বর্ণনা হব সেই পদ্মকল্পব
সৃষ্টি বিষয়ক কথা সংক্ষেপে বর্ণনা কৰি দ্বিতীয়স্কন্ধ সমাপ্ত
কৰিলে ॥

শ্রীশাক্তি ।

“হে কৃষ্ণদেব পৰি কৰৌ সের

তুমি মোর নিজ স্বামী ॥

থাকি হৃদয়ত শিকাইল যিমত

তাহাকে বচিলো আমি ॥

মই অতি জড় ইতো কথা দূঢ়

তুমিসি চৈতন্য হবি ॥

নচুরা যিমতে নাটো সেহিমতে

তযু আজ্ঞা শিবে ধৰি ॥

কৃষ্ণলীলাচয় যি কিছু উদয়

কৰিলে তযু কৃপাত ॥

তাক সমপিলে নিজ দাস ভৈলো

কৰা কৃপা জগন্নাথ ॥”

শ্রীপ্রসন্ন নাৰায়ণ ভাগৱতী সম্পাদিত ।

দ্বিতীয়স্কন্ধ ভাগবত সমাপ্ত ॥

জাননী

তলত লিখা পুথি বিলাক আৰু আন আন ধৰ্ম পুথি
আমাৰ ওচৰত সুলভ মূল্যত পাব। এক বোগে ৫৭ টাকাত
নিলে গ্ৰাহকক সুবিধা দিয়া হব।

গ্ৰাহকৰ প্ৰতি সুবিধা

শ্ৰীমদ্ভাগৱত (দ্বিতীয় স্কন্ধঃ)	১।০		১৭
শঙ্কৰ চৰিত (বাম চৰণ ঠাকুৰ কৃত)	২৭	...	১৫০
শ্ৰীশঙ্কৰ চৰিত (ভুৱণ দ্বিজকৃত)	৫০	...	১৫০
কীৰ্ত্তন ঘোষা (পকাবান্ধা	২১।০	...	২১০
নাম ঘোষা	...	৫০	...
বৰ গীত	...	১৫০	...
কৃষ্ণ গাতা (গোবিন্দ মিশ্ৰ কৃত)	১১০	...	১৫০
ঐ পকাবান্ধা	...	১১০	...
নাম মানিকা	...	১০	...
কৃষ্ণ চৰিত্ৰ	...	১৫০	...
ভক্তি বন্ধাকৰ	...	১১০	...
টকৌ বাবী সত্ৰ	}	শ্ৰীসুবেক্ষণাবায়ণ, শ্ৰীসন্ন নাবায়ণ	
পোঃ আঃ গুৱাহাটী			
			ভাগৱতী

